UNIVERZITA SV. CYRILA A METODA V TRNAVE
FAKULTA SOCIÁLNYCH VIED
ÚSTAV SOCIÁLNEJ PRÁCE A SOCIÁLNEJ POLITIKY

PRÍSTUP VLÁDNYCH POLITÍK K RIEŠENIU SOCIÁLNO-PATOLOGICKÝCH JAVOV RÓMOV V OBDOBÍ SOCIALIZMU

René Lužica, Ivan Rác

Trnava 2026

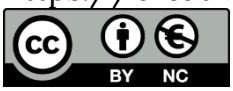
PRÍSTUP VLÁDNYCH POLITÍK K RIEŠENIU SOCIÁLNO-PATOLOGICKÝCH JAVOV RÓMOV V OBDOBÍ SOCIALIZMU

Autori: prof. PhDr. René Lužica, ArtD.
doc. PhDr. Ivan Rác, PhD.

Recenzenti: prof. PhDr. Michal Kozubík, PhD., PhD.,
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
prof. PhDr. Michal Oláh, PhD.,
Paneurópska vysoká škola v Bratislave

Vedecká monografia bola schválená Edičnou radou Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave a vedením Fakulty sociálnych vied Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave.

Prístup vládnych politík k riešeniu sociálno-patologických javov Rómov v období socializmu © 2026 autori René Lužica, Ivan Rác, UCM Trnava je licencovaná pod Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/

Vydavateľ: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Prvé elektronické vydanie, 2026
https://www.ucm.sk/sk/backend/publikacie/pristup-vladnych-politik-k-rieseniu-socialno-patologickych-javov-romov-obdobi-socializmu.html
ISBN 978-80-572-0628-6
https://doi.org/10.34135/2026ucm4

OBSAH

ZOZNAM SKRATIEK A ZNAČIEK..... 4

PREDHOVOR..... 6

POLSTOROČIE SNÁH VLÁDNEJ MOCI O NÁSILNÉ ZAČLENENIE RÓMOV DO SPOLOČNOSTI..... 8

1 POLITIKA ŠTÁTU VOČI RÓMOV V ROKOCH 1948 – 1989.....20

Vláda komunistickej strany a Rómovia.....**24**

Vyriešenie tzv. cigánskej otázky – zákaz kočovania 28

2 VÝZNAM SOCIÁLNEJ PRÁCE V OBDOBÍ SOCIALIZMU V PREVENCII RIZIKOVÝCH JAVOV..... 50

3 RIZIKOVÉ JAVY A ICH PREVENCIA Z POHĽADU ANALÝZY ARCHÍVNYCH DOKUMENTOV..... 65

3.1 Opatrenia štátnych inštitúcií k riešeniu protispoločenských javov Rómov na Slovensku v 70. rokoch..... **84**

4 NA KONCI SOCIALISTICKEJ ÉRY, RIEŠENIA PROTISPOLOČENSKÝCH JAVOV RÓMOV V ROKOCH 1980 – 1989..... 94

ZÁVER..... 99

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY..... 102

PRÍLOHY 1..... 111

PRÍLOHA 3..... 122

ZOZNAM SKRATIEK A ZNAČIEK

ABS – Archív bezpečnostných zložiek

ČSSR – Československá socialistická republika

HSVB – Hlavná správa verejnej bezpečnosti

KNV - Krajský národný výbor

KSČ – Komunistická strana Československa

KZO – Kriminálne závadné osoby

MNV - Miestny národný výbor

MRŠ – Malé rodinné školy

MsNV – Mestský národný výbor

MVSR – Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky

NF – Národný front

NV – Národný výbor

ONV - Okresný národný výbor

OSD – Oddelenie starostlivosti o deti

SC-R - Svas Cikánů-Romů

SKS – Správa kultúrnych služieb

SNA – Slovenský národný archív

SNR - Slovenská národná rada

SSR – Slovenská socialistická republika

SZŽ – Slovenský zväz žien

ŠtB - Štátna bezpečnosť

ÚV KSČ – Ústredný výbor komunistickej strany Československa

ÚV KSS - Ústredný výbor komunistickej strany Slovenska

VB – Verejná bezpečnosť

VTOS – Výkon trestu odňatia slobody

ZC-R – Zväz Cigánov-Rómov

ZNB – Zbor národnej bezpečnosti

ZNV – Zemský národný výbor

PREDHOVOR

Téma sociálnej patológie rómskeho obyvateľstva za socializmu je relatívne pokrytá väčšinou odbornými článkami, ktoré popisujú asociálnu činnosť a kriminalitu najmä kočujúcich i násilne usadených Rómov. Štatistické ukazovatele podporujú názory o vysokej asociálnej a kriminálnej činnosti všetkých Rómov a vytvárajú dojem o etnickobiologickej podmienenosti, o antikultúrnom spôsobe života tzv. cigánskeho obyvateľstva.

Máloktorý článok analyzuje dobový kontext príčin, ktoré viedli k stúpajúcej kriminalite najmä mladých ľudí narodených už v spoločnosti vyhlasujúcej rovnoprávnosť všetkých občanov. Tzv. cigánska otázka bola zdedená z predchádzajúceho kapitalistického systému. Vyriešenie otázky bola výzvou dokázať životaschopnosť socializmu, ktorý proklamoval istoty na rozdiel od kapitalizmu, kde prevládala neistota, nezáujem vyriešiť postavenie neuznanej menšiny. Prvotné revolučné nadšenie veľmi rýchlo vystriedalo vytriezvenie, že socialistická modernizácia spôsobu života Rómov a eliminácia asociálneho spôsobu života bude dlhodobý proces s neistým výsledkom.

Inštitúcie totalitného štátu sa neopierali o vedecké poznanie sociálnych problémov. Štátny aparát vždy siahol po administratívno-represívnom postupe. Cieľom bolo zabezpečiť všeobecný poriadok, disciplínu, ochranu väčšinového obyvateľstva, minimalizovať asociálnu činnosť živlov – nepriateľov socialistického

systému, medzi ktorých bolo zaradené aj tzv. cigánske obyvateľstvo. Pôvodný ideál nastoliť harmonické, rovnoprávne súžitie všetkých občanov štátu nahradil zápas o násilné presadenie výchovy a prevýchovy rómskeho obyvateľstva, ktoré sa malo dobrovoľne včleniť do českej a slovenskej spoločnosti. Nikto zo zainteresovaných straníckych ideológov a funkcionárov však nedokázali určiť ako sa "skultúrnenie" - asimilácia do väčšinovej spoločnosti má uskutočniť.

Zodpovednosť na svojich „pleciach“ niesli pracovníci národných výborov, ktorých však metodicky nikto nepodporil. V konečnom dôsledku proces asimilácie do väčšinovej spoločnosti mali realizovať anonymní občania prijatím rómskych rodín medzi seba. Stereotypné predsudky o nezáujme Rómov pracovať, vzdelávať sa, o ich nekultúrnosti ich zo spoločnosti vyčleňovali aj s vlastným prispením. Ak by Rómovia boli natoľko uvedomelí a vzdali sa vlastnej identity, kultúry, jazyka, pravdepodobne by ich väčšinová spoločnosť aj tak neprijala, s tvrdením, že oni nie sú ako my.

Asimilačné snahy za socializmu sú len jednou etapou historickej asimilácie, s ktorou Rómovia majú generačné skúsenosti a s ktorou sa viac menej dokážu vyrovnať. Sociálno-patologické javy a kriminalita sú kontinuálnou reakciou na negatívny vzťah väčšinovej spoločnosti a politických reprezentácií k rómskej menšine.

POLSTOROČIE SNÁH VLÁDNEJ MOCI O NÁSILNÉ ZAČLENENIE RÓMOV DO SPOLOČNOSTI

Na území dnešnej Českej a Slovenskej republiky prebehlo v minulom storočí niekoľko migračných vĺn zo Slovenska do českých krajov, ktorých súčasťou boli aj Rómovia. Druhú svetovú vojnu prežilo v Čechách a na Morave len niekoľko stoviek Rómov. Tí, ktorí žijú dnes v Českej republike, sem prišli väčšinou zo Slovenska v niekoľkých migračných vlnách. Rómovia zo Slovenska po ukončení druhej svetovej vojny v máji 1945 prichádzali do českej časti obnovenej Československej republiky organizovane na základe náboru pracovných síl, neskôr aj spontánne. Rómovia, najmä z východného Slovenska od roku 1946, po tzv. odsune nemeckého obyvateľstva migrovali do miest a obcí českého pohraničia, kde sa zamestnávali predovšetkým na poľnohospodárskych majetkoch. Podobná situácia bola i na Slovensku, kde nútene sťahovali kočujúcich Rómov do obcí po odsune nemeckého obyvateľstva (napr. Lomnička v okrese Stará Ľubovňa, Kunešov v okrese Kremnica, Chvojnica v okrese Prievidza atď.). Výsledkom uvedeného experimentu bola devastácia majetku ľuďmi pochádzajúcimi z inej zaostalej kultúry. Legislatívne opatrenia nadväzovali na diskriminačné opatrenia: takým bola na Slovensku vyhláška Slovenskej národnej rady a Povereníctva pre veci vnútorné „*Úprava niektorých pomerov Cigánov*“ z 24. mája roku 1945, ktorá potvrdzovala diskriminačné nariadenia „vojnovej“ Slovenskej

republiky o odstránení obydlí Rómov od verejných ciest, navrhovala ich násilné vyháňanie z obcí, pokračovalo zaraďovanie do „vojnových“ táborov nútenej práce, pokračovalo sa v zriaďovaní nových. Stanovila ohlasovaciu povinnosť na veliteľstvách Národnej bezpečnosti. Podľa vykonaného súpisu v roku 1947 žilo v Československu 101 190 Rómov (v Čechách 16 752, na Slovensku 84 438) (Hajšman, 1999, s. 137–149; Jurová, 1993, s. 17–27).

Jedným z najdôležitejších výsledkov vnútroštátnej migrácie je fakt, že Rómovia žijúci dnes na území Českej republiky sú v porovnaní s tými, ktorí žili na rovnakom území pred rokom 1945, úplne odlišnými skupinami (Lípa, 1965). Väčšina rómskych rodín žijúcich dnes v Českej republike sú potomkovia skupín, ktoré sem začali prichádzať zo Slovenska po skončení druhej svetovej vojny, ale aj v nasledujúcich rokoch. Pred vojnou tu žili skupiny tzv. českých a moravských Rómov, Sintovia ktorí boli kultúrne značne odlišní od súčasných rómskych populácií (Hanzal, 2004). Väčšina príslušníkov týchto skupín neprežila druhú svetovú vojnu. Tomuto smutnému obdobiu českej histórie bola v posledných dekádach venovaná značná pozornosť a stalo sa vôbec najštudovanejšou kapitolou histórie českých a moravských Rómov (Nečas, 1981).

Československá vláda vyzývala k osídľovaniu pohraničia najrôznejšie sociálne i národnostné skupiny obyvateľstva, medzi ktorými boli vedľa Čechov z vnútrozemia napríklad tiež tzv. české a slovenské krajanské komunity zo zahraničia, napríklad z

Rumunska, Bulharska, Juhoslávie, Maďarska (Nosková, Váchová 2000).

Migrácia zo Slovenska bola uľahčená nielen odsunom nemeckého obyvateľstva z pohraničných oblastí, ale tiež zrušením štátnej hranice medzi Českou a Slovenskou republikou. Rómovia prichádzali spočiatku spontánne, prinajmenšom niektorí z nich v dôsledku zlej povojnovej situácie na východnom Slovensku – v niektorých oblastiach boli rómske osady behom vojny zbúrané, premiestnené či vypálené (Hübschmannová, 2006) a ich pôvodní obyvatelia sa tak po skončení vojny nemali kam vrátiť. V Čechách a na Morave hľadali prácu, bývanie a možnosť lepšieho života (Pavelčíková, 2004). Niektorí z týchto prvých migrantov sa v Čechách usadili nadobro a neskôr za nimi prichádzali ďalší príbuzní zo Slovenska, iní sa po neúspešných pokusoch integrovať do pracovného procesu, vracali späť na Slovensko. Do českého pohraničia migrujúci Rómovia nemali nárok na získanie hmotného majetku po odsunutých Nemcoch, ako ostatní migranti. Zostali chápaní ako lacná pracovná sila, ktorej charakter bol asociálny. Bývali v provizórnych podmienkach, vykonávali fyzicky najťažšiu prácu. Mohli sa vyskytnúť krádeže, fyzické konflikty, ktoré sa zveličovali a utvrdzovali ostatných osídlencov v tradovaných stereotypoch o asociálnom spôsobe života Rómov.

Nová Ústava 9.mája prijatá v roku 1948 proklamovala slobodu pohybu a pobytu. Na strane druhej kočovanie/túlanie bolo chápané ako migrovanie asociálnych osôb, čo bolo proti verejnému záujmu.

11. novembra 1949 medzirezortná komisia na Ministerstve práce a sociálnych vecí v Prahe vypracovala plán postupu pre riešenie tzv. otázky cigánskeho obyvateľstva. Boli zaradení do troch skupín: usadení a väčšinou zaradení do práce (I.), sezónne kočujúci, pracujúci príležitostne (II.), kočujúci – túlajúci sa bez pracovného pomeru (III.). Zo zaradených najschopnejších osôb z prvej skupiny mali byť vyškolení propagandisti, ktorí sa budú podieľať na vyriešení tzv. cigánskej otázky.
Vo februári 1948 komunistická strana prebrala moc v štáte. Cigáni boli vládnou mocou chápaní ako súčasť robotníckej triedy, ktorých kapitalizmus degradoval na dno spoločnosti. Úlohou štátnych orgánov bolo zrovnoprávniť a včleniť cigánske obyvateľstvo do českej a slovenskej spoločnosti.

V roku 1952 ministerstvo vnútra prevzalo agendu riešenia tzv. cigánskej otázky. Národné výbory prevzali zodpovednosť za výchovu a prevýchovu tzv. cigánskeho obyvateľstva. Snahy o emancipáciu Rómov, ktorú presadzoval rezort školstva, akademici sa chápali ako škodlivé, prehlbujúce „priepasť“ medzi Rómami a väčšinou.
Avšak ani cikáni žijící v jednom státě, jako např. V ČSR, netvoří jednotný celek, který by bylo možno přirovnávat např. K národnotním skupinám žijícím v ČSR, ko Maďarům a Ukrajincům atd. Zde jde o příslušníky národnostních skupin, které mají všechny historicky vzniklé předpoklady k tomu, aby se národnostně rozvíjeli. U cikánů

bychom museli uměle probouzet k životu něco, co dokonce nejen neodumírá, ale ve skutečnosti nikdy neexistovalo. (Kahuda, 1958, s. 27).

Na začiatku 50. rokov sa uskutočnili na Slovensku prvé odborné prieskumy stavu spôsobu života v rómskych osadách. Podľa výskumných správ väčšina nariadených opatrení zostala „na papieri“. Národné výbory nedodržovali vo vzťahu k Rómom platné zákony, nariadenia a smernice. Ich spôsob života sa viditeľne nemenil, vzťahy s väčšinovým obyvateľstvom zostali napäté.
Vládna moc v stagnácii modernizácie života Rómov identifikovala kočovné skupiny, ktoré však v rómskej populácii tvorili zjavnú menšinu. V konečnom dôsledku sa nerozlišovali usadení a kočujúci, ale problémom boli všetci.
Oficiálne pod vplyvom sťažností verejnosti na kočujúcich Rómov Národné zhromaždenie ČSR schválilo zákon č. 74/1958 Zb. o trvalom usídlení kočujúcich osôb. §3 sankcionoval osobu ktorá zotrvala pri kočovnom spôsobe života odňatím slobody od 6 mesiacov do 3 rokov. Podľa zákona národné výbory boli povinné zabezpečiť kočujúcim osobám vhodné ubytovanie a pracovné zaradenie. Pre zlepšenie kontroly, sa vykonávali súpisy kočujúcich osôb. Ich cieľom okrem evidencie bolo regulovať sťahovanie rómskych rodín v rámci okresov, krajov, štátu. Po roku 1958 kto sa chcel odsťahovať musel mať povolenie národného výboru v mieste bydliska i povolenie z miesta nového bydliska, zabezpečenú prácu,

dochádzku detí do škôl. Neoficiálne, ilegálne bez potrebných povolení migrovala značná časť Rómov, ktorú tvorili tzv. fluktuanti so sklonmi k asociálnej činnosti.

V roku 1965 bol založený Vládny výbor pre otázky cigánskeho obyvateľstva, ktorý pracoval na základe Uznesenia vlády ČSSR č.502/1965 Zb. o opatreniach k riešeniu otázok cigánskeho obyvateľstva. Výbor vedený podpredsedom SNR Jozefom Krížom mal koordinovať presun a rozptyl Rómov zo Slovenska do českých krajov. Bol ustanovený systém tzv. „družobných okresov", kedy sa z jedného určitého okresu na Slovensku Rómovia „premiestňovali" do jedného presne určeného okresu v Čechách. Na Slovensku bola týmto migrantom obvykle vyplácaná stanovená finančná čiastka, preklenovací príspevok na získanie ubytovania a zamestnania, ktorá mohla byť preplácaná iba v pridelenom konkrétnom českom meste.

Riešenie tzv. cigánskej otázky

Komunistická strana po uchopení moci od roku 1948, v súlade so svojimi politickými cieľmi, riešila sociálnu situáciu najzaostalejších vrstiev obyvateľstva. Tzv. cigánska otázka sa chápala ako zdedený, v kapitalizme neriešený sociálny problém, bez možnosti uznania národnostných práv. Pod vplyvom prevzatia moci komunistickou stranou, ešte v roku 1948 sa rómski aktivisti pokúsili založiť „*Združenie slovenských cigánov*". Napriek všeobecnej zaostalosti dokázali sa neznámi Rómovia zorganizovať a apelovať na vládnu

moc s ponukou spolupracovať na rozvoji výstavby socialistického systému i neuznaného etnika (Lužica, 2021).

Zaostalý spôsob života Rómov bol nezlučiteľný so životom občanov budujúcich socializmus. Výsledky, ktoré sa dosiahli v riešení tzv. cigánskej otázky v prvom desaťročí vlády KSČ boli neadekvátne očakávaniam najvyšších straníckych a vládnych orgánov, utajované pred verejnosťou. Počet gramotných, pracujúcich a uvedomelých Rómov stagnoval resp. rástol veľmi pomaly. Z prieskumov ministerstva vnútra sa predpokladalo, že 46 tisíc osôb sezónne kočuje. Z tohto počtu bolo 21 tisíc detí do 15 rokov, ktoré v dôsledku „potulného života" zostávalo mimo školské vzdelanie. Ostatných 25 tisíc osôb žilo na úkor spoločnosti, živilo sa priekupníctvom, podomovými remeslami, podvodmi a krádežami (Zeman, 1958).

Rómovia v socialistických krajinách nemali v porovnaní s ostatnými národnostnými menšinami rovnocenné postavenie[1]. Za socializmu politika štátu voči Rómom vychádzala z presvedčenia, že sú sociálno-patologickou skupinou osôb. Ich prítomnosť na území bývalej ČSR zachytil v tomto období jedine zákon o sociálnom zabezpečení ako osoby, ktoré v dôsledku návykov prameniacich zo zaostalého života v minulosti žijú vo zvláštnych náročných podmienkach.

[1] Z tohto úplne chybného východiska sa potom odvíjala rada opatrení, ktorých cieľom bolo iba zvýšenie životnej úrovne Rómov ako univerzálneho prostriedku k odstráneniu ich odlišnosti oproti majoritnej spoločnosti (Frištenská, 1994).

Na základe Marxovej a Leninovej definície hierarchického vývoja ľudskej spoločnosti – kmeň, národnosť, národ – boli "Cigáni[2]" považovaní za sociálnu skupinu, neskôr etnickú skupinu, ktorej stupeň vývoja nemohol byť považovaný za národnosť, nieto ešte za národ. Pretože nemali vlastné územie, pozeralo sa na nich ako na etnickú skupinu a takto boli zanedbávané práva aj iných menšín, ktoré neboli uznané ako národnosti (Marušiaková, Popov, 2001).

V porovnaní všetkých socialistických krajín, je zrejmý určitý rozdiel. V Rumunsku, Bulharsku zákazy a obmedzovania, v iných: Sovietsky zväz, Juhoslávia a Maďarsko štátom podporovaná prezentácia hudobno-tanečných folklórnych tradícií. V Maďarsku príležitostne podporovali vytváranie „cigánskych kultúrnych a vzdelávacích organizácií", ktoré boli ale neskôr úradne rozpustené a ich členovia v lepšom prípade včlenení do väčšinových kultúrnych organizácií. Etnické a kultúrne špecifiká Rómov boli charakterizované ako „neživotaschopné relikvie" prevzaté z väčšinových kultúr. Rómsky jazyk bol chápaný ako slang, tajná reč asociálov. Vzhľadom na značný počet Rómov v mnohých krajinách okrem Ruska a Poľska, boli považovaní za demografickú hrozbu, populáciu s vysokou pôrodnosťou, ktorá by mohla narušovať etnickú homogenitu väčšinovej populácie.

Politika socialistických krajín týkajúca sa Rómov bola vo veľkej miere rovnaká aj keď oficiálne nekoordinovaná. Najlepším príkladom

[2] V texte používame pojem „Cigán", nakoľko ide o názvoslovie používané v predmetnej dobe v socialistických štátoch.

vzájomnej inšpirácie je násilné usídľovanie – v októbri roku 1956 vydala Sovietska vláda Dekrét č. 450 Najvyššieho Sovietu o zákaze kočovania na území ZSSR. Na základe dekrétu bol napísaný československý zákon č. 74/1958 o trvalom usídlení kočujúcich osôb. V rokoch 1958–1964 sa to zopakovalo v Maďarsku, Československu, Bulharsku a Poľsku, kde sa proces usadzovania predĺžil až do roku 1964 zákonom o prikázanom bydlisku. V Rumunsku, Juhoslávii a Albánsku sa proces povinného usadzovania realizoval postupným obmedzovaním, ale aj neskôr, v 60. a 70. rokoch. Uplatňovanie tohto nariadenia bolo v každej krajine odlišné – napríklad v Československu vláda prikázala Rómom, aby ukončili svoj kočovný spôsob života na tom mieste, na ktorom sa nachádzali v čase vyhlásenia nariadenia a určila, kde a ako sa majú usadiť. Rómovia v Bulharsku sa premiestňovali z miesta na miesto hľadajúc vhodnejšie podmienky až do konca 70. rokov (Ibid, 2001).

Prvou zásadnou publikáciou definujúcou postoj vládnej moci k Rómom je publikácia „Cikáni v ČSSR“ ideológa Jaroslava Susa, vychádzajúca z marxisticko-leninskej národnostnej teórie. Riešenie cigánskej otázky podľa autora spočívalo v sociálnom a kultúrnom vyrovnaní, prispôsobení, „splynutí“ - asimilácii s dominantnou väčšinovou kultúrou. Autor ďalej kritizoval prístup aktivistov inteligencie cigánskeho pôvodu a málopočetnej skupiny necigánskej inteligencie, ktorá sa prikláňala k názoru, že je nevyhnutné riešiť rómsku otázku ako kultúrno-národnostný problém a ktorá národnostnú otázku považovala za prioritnú. Autor Sus využil

všetky dostupné poznatky o rómskej tradičnej kultúre a jazyku ako východisko a konštatoval, že Rómovia nie sú národ, národnosť a vzhľadom k objektívnym podmienkam bytia (nesúrodosť, roztrieštenosť, nízky stupeň kultúry) ani v budúcnosti sa nemôžu stať národnosťou, poprípade národnostnou menšinou. Preceňovanie niektorých zvláštnych etnických a kultúrnych čŕt je nesprávne a nevedie v praxi k predpokladanému cieľu – absolútnej asimilácii do českého a slovenského národa (Sus 1961).

Na margo rómskeho jazyka konštatoval, že je disharmonický, stagnujúci, bez písomnej podoby. Podľa autora sa vyššie spoločenské vrstvy Rómov spontánne a ochotne zbavujú vlastného jazyka a vnútorne nepociťujú potrebu rozvíjať materinský jazyk.

Marxisticko-leninské teoretické zdôvodnenia splývania menšiny do väčšiny sa potom uplatňovali v praxi a zamedzili akúkoľvek možnosti rozvíjať kultúru, jazyk a identitu Rómov (Ibid., 1961).

Určitý odklon od sovietskeho chápania národnostnej politiky možno u nás badať v období tzv. Pražskej jari. Česká lingvistka Milena Hübschmannová píše:

„*Rómové se svého specifika nemohou vzdát, získávají ho narozením. Jejich specifikum je nepřenosné na členy jiných skupin. Dá se říci, že jsou národní skupinou v neformálním smyslu. Status národnosti by neměli mít Cikáni, ale Rómové... aby se etnická skupina stala formální národností, je podstatný zájem skupiny své etnikum rozvíjet a uplatňovat aspirace... asimilační, manipulativní postupy mohou vést k rozpadu etnika, což však nezaručuje možnost a schopnost přijmout*

kulturu a hodnoty dominantní společnosti.“ (Hübschmannová 1971, s. 105).

Autorkin diametrálne odlišný názor od oficiálnej, štátom realizovanej politiky asimilácie znamenal pre ňu zákaz odborne publikovať. V roku 1979 sa k problematike vyjadrili aj signatári Charty 77. V ich vyhlásení sa uvádza: „Politika založená na nedostatečném rozlišování mezi etnickými a národnostními menšinami a názorech, že Rómové jsou etnickou skupinou, byla ovlivněna přáním vládnoucí moci zredukovat problém menšiny a podřídit takové zacházení domnělým zájmům celé společnosti. V skutečnosti oficiální přístup k cikánské otázce vycházel ze starých idejí stalinismu v národnostní otázce. To znamená, že Rómové musí čelit hrozbě zničení jejich etnické identity a stát se buď Čechy, nebo Slováky. Právně Rómové neexistují, dokud je celostátní, krajské a okresní úřady, které byly vytvořeny, nezařazují na seznamy a potom je nekategorizují podle absurdních kritérií. Byly zřízeny zvláštní školy, které spíše potlačují než rozvíjejí jejich kulturu, a na některých krajských úřadech se vydávají materiály, které volají po řešení cikánské otázky. V oficiálních dokumentech jsou uváděni jen jako obyvatelé cikánského původu, nebo jen jednoduše hůře integrovaní obyvatelé.“ (Charta, 1990, s. 217).

Násilná asimilačná politika uvrhla mnoho Rómov do jazykového, kultúrneho a etického vákua, rozbitím svojich komunikačných hodnôt a sociálneho systému vo vnútri rómskeho etnika znemožnila Rómom prijatie a zvládnutie iného kultúrneho modelu a hodnôt

nerómskych (Jurová, 1993). Asimilačná politka socialistického štátu, ktorá „cigánsku otázku“ vnímala len ako riešenie sociálneho problému spôsobila, že rómska problematika sa stala takmer na 30 rokov ústrednou témou (ne)riešenia dizharmonického vzťahu štátnych orgánov, väčšinových občanov s problematickou neuznanou menšinou.

1 POLITIKA ŠTÁTU VOČI RÓMOV V ROKOCH 1948 – 1989

Jednou zo základných čŕt obnovenej Československej republiky bol nepomer počtu Rómov žijúcich v česko-moravských krajoch a na Slovensku. V česko-moravských krajoch po druhej svetovej vojne tzv. cigánska otázka sa spočiatku neriešila. Väčšina Rómov z Protektorátu Čechy a Morava zahynula v cigánskom koncentračnom tábore (Zigeuner Lager) v Auschwitz – Birkenau. Z počtu 4870 transportovaných Rómov sa vrátilo 583 mužov, žien a detí (Nečas, 2008, s.65).

Odlišná spoločensko-politická situácia Rómov bola na Slovensku. Zo Slovenskej „vojnovej" republiky neboli Rómovia transportovaní do koncentračných táborov. Drvivá väčšina z nich bola diskriminovaná vládnou mocou. Ich počet po obsadení južných a juhovýchodných území Maďarskom sa odhadoval cca. na 50 až 60 tisíc a po obnovení hraníc Československej republiky cca. na 80 až 90 tisíc (Táncoš, Lužica, 2002).

V prvých mierových rokoch po druhej svetovej vojne nebola tzv. cigánska otázka štátnymi orgánmi formulovaná exaktne. Košický vládny program vyhlásený v apríli 1945 zrovnoprávnil všetkých obyvateľov štátu na občianskom princípe. Článok V.: *Diskriminácia občanov nebude pripustená* (Srb, 1969, s.201). Československá republika však bola deklarovaná ako „dvojnárodný" štát Čechov a Slovákov, čo v povojnovom období vytváralo komplikovanú, napätú situáciu príslušníkom nemeckej a maďarskej národnosti,

ktorí boli kolektívne obvinení z napomáhania pri likvidácii Československej republiky v roku 1939. Ako sa uvádzalo v článku XIV.: „*Vláda sa zo všetkých síl vynasnaží, aby všetci práceschopní muži i ženy mali možnosť práce a zárobku podľa svojho výkonu*“ (Ibid., s. 201).

Vláda zaručila všetkým Rómom schopným pracovať, zapojiť sa do povojnového hospodárskeho a spoločenského života. Grulich a Hajšman (1986) uvádzajú, že v decembri 1945 sa konala na Zemskom národnom výbore (ZNV) v Prahe porada o sprísnení evidencie cigánskych rodín a o vydaní zákazu ich migrovania na území ČSR. Zaznamenal sa návrh o prípadnom zriaďovaní pracovných táborov pre nelegálne migrujúcich Rómov zo Slovenska do českých a moravských krajov. (Grulich, Hajšman, 1986, s. 72-73). Uvedený návrh sa opieral o stále platný diskriminačný zákon č. 117/1927 Sb. o potulných cikánech a nepriamo nadväzoval na posledné predvojnové nariadenie Československej vlády č. 72/1939 Sb. o kárních pracovných táborech pro muže starších 18 let, ktorí sa vyhýbali práci. Povojnová politická prax bola zaťažená predvojnovou politickou realitou, ktorá chápala tzv. cigánske obyvateľstvo ako práci sa vyhýbajúce a asociálne.

Dekrét prezidenta republiky Edvarda Beneša č.88/1945 o všeobecnej pracovnej povinnosti po dohode zo Slovenskou národnou radou (SNR) stanovil pracovnú povinnosť k výkonu prác, ktoré vyžadujú dôležité verejné záujmy, sa týkal všetkých práceschopných mužov od 16 do 55 rokov a žien od 18 do 45 rokov.

Jednalo sa hlavne o osoby, ktoré nevykonávali zamestnanie, alebo boli zamestnaní len príležitostne. Povinná pracovná povinnosť bola stanovená na 1 rok a mohla byť predĺžená o 6 mesiacov (Šutaj, a kol., 2002 s.132-133).

V rokoch 1946 a 1947 sa uskutočnila prvá oficiálna migrácia vyše 16 tisíc rómskych osôb, presídlených Slovákov a Maďarov pôvodne z južného Slovenska, Rumunska a Maďarska (Jurová, 1996, s. 7-8). V odbornom periodiku „Kriminalistika" z roku 1947 autor navrhuje: *Pod řádným dohledem osvěčili se Cikáni jako dobré pracovní síly, jichš je možno zvláště v pohraničí řádne využít (...). Budou žít v skupinách, izolovaní od ostatní společnosti pod vedením poctivého cikána – dozorce. Bez dětí , které budou umístneny v detských domovech* na *Slovensku* (Grulich, Hajšman, 1986, s.82).

Prvý povojnový súpis rómskej populácie uskutočnilo ministerstvo vnútra v roku 1947. Súpis zaznamenal na Slovensku 84 438 rómskych osôb a v Českej časti republiky 16 756. Pôvodných českých a moravských Rómov a Sintov, ktorí komunikovali v nemeckom jazyku bolo cca. 900 osôb (Ibid., 1986, s.73).

Podľa právneho historika Petráša (2007) z právneho hľadiska v porovnaní s medzivojnovou Československou republikou v povojnovom období nedošlo k výraznejším zmenám a naďalej boli aplikované právne normy s obdobia rokov 1918 až 1939. Na Slovensku pretrvávala tendencia zachovať kontinuitu diskriminačných postupov z rokov vojnovej Slovenskej republiky.

Slovenské úrady sa pokúšali presadiť zákaz kočovania, určitý počet osôb cigánskeho pôvodu boli zaradené do pracovných táborov (Petráš, 2007, s.231).

Podľa ministerstva vnútra a Kriminálnej ústredne v Prahe zákon č. 117/1927 Sb. *o potulných cikánech* nechránil dostatočne verejný záujem a bezpečnosť. Kočovanie bolo charakterizované ako hlavná príčina „výčinov potulných Cigánov". Slovenské orgány postupovali proti tzv. potulným (kočovným) Cigánom zriadením pracovných táborov v Megovej doline (okres Nová Baňa), v Kráľovanoch, Ústí n. Oravou a v Tichej doline (okres Liptovský Mikuláš).

Hľadali sa skúsenosti a riešenia tzv. cigánskej otázky v Maďarsku, Rumunsku, Poľsku, Sovietskom zväze. Zo stanovísk uvedených štátov sa vygenerovalo posolstvo, že riešenie cigánskej otázky musí byť humánne, aby sa nevyvolávali obavy, že sa obnovujú koncentračné tábory (SNA, fond PIO, kart. č. 43, s.2-3).

Na pokyn Povereníctva vnútra ešte v prvej polovici roku 1948 Okresné národné výbory (ONV) začali zaznamenávať osoby vyhýbajúce sa práci. Vytvorili sa kategórie A (odsúdenec odsúdený trestným právom), B (zaháľač vyhýbajúci sa práci), C (ignorant bezdôvodne opúšťajúci prácu), D (rozvratník ohrozujúci budovanie štátu). Zoznamy osôb Povereníctvo vnútra postúpilo zemským veliteľstvám Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) a úradovniam štátnej bezpečnosti (ŠtB). Uvedené inštitúcie vytvorili Zaisťovacie komisie, ktoré asociálne osoby vrátane kočujúcich osôb rozdeľovali

do pracovných útvarov. Povereníctvo vnútra na uvedený účel využila pracovné útvary z druhej svetovej vojny a zriaďovalo ďalšie. Pracovné útvary boli chápané ako prevýchovné zariadenia, do ktorých boli osoby zaradené na dva roky (SNA, fond PV, kart. č. 27, VI/1).

Povereníctvo vnútra do septembra 1948 evidovalo v pracovných útvaroch 722 osôb. Kapacita 50 útvarov bola 3000 osôb. Na konci roku 1948 počet zaradených osôb stúpol na 1350. Horná hranica veku sa zvýšila z 50 na 60 rokov. Väčšina z nich bola nemeckej, maďarskej a slovenskej národnosti. 141 osôb bolo „ inej národnosti“ alebo národnosť nebola uvedená. Identifikácia osôb podľa rómskych mien a priezvisk je zavádzajúca. V zoznamoch sa však vyskytuje niekoľko typických rómskych priezvisk aj s prezývkami, napr.: Zoltán Bodnár „Paty“, Lakatoš Bartolomej „Dundy“, Lakatošová Magdaléna „Pinigo“ (SNA, fond PV, kart. č. 26, VI/1).

Vláda komunistickej strany a Rómovia

25. februára 1948 predseda Komunistickej strany Československa Klement Gottwald oznámil na manifestácii na Václavskom námestí v Prahe demisiu nekomunistických ministrov, ktorú prezident Edvard Beneš prijal. Nová „jednofarebná“ vláda, ktorá prevzala moc v štáte bola zložená len z čelných funkcionárov komunistickej strany. Nová Ústava 9. mája 1948 zaručila aj neuznanej národnostnej menšine Cigánov/Rómov právo na prácu a spravodlivú odmenu bez rozdielu rasového, národnostného a náboženského pôvodu.

Prvá medzirezortná komisia vlády zasadla 11. novembra 1949. Úlohou ministerstiev bolo vypracovať plán postupu pre riešenie tzv. otázky cigánskych obyvateľov. Výsledkom zasadnutia bolo rozdelenie rómskeho obyvateľstva do troch základných skupín: usadení, sezónne kočujúci, kočujúci (túlajúci). Prvoradé riešenie sa sústredilo na tretiu, najproblematickejšiu skupinu kočujúcich Rómov. Zápis komisie potvrdil represívny postup, izolovanie dospelých osôb do pracovných stredísk. Deti mali byť sústredené do výchovných stredísk. V strediskách sa plánovalo zabezpečiť primerané ubytovanie, stravovanie, najnutnejšia hygiena, zabezpečenie vnútorného poriadku, pracovné zaradenie zdravotne spôsobilých, vzdelávanie a prevýchova detí. Dozor v zariadeniach sa mal vyvarovať akejkoľvek diskriminácii zaradených osôb. Postupne z „pokrokových Cigánov“ mali byť vyškolení budúci stranícki propagandisti, sociálni pracovníci, učitelia, ktorí budú aktívne spolupracovať pri riešení tzv. cigánskej otázky. Strediská sa v budúcnosti mali prebudovať na vzorné rómske sídliská. Neprispôsobivé osoby plánovali zaradiť do táborov nútenej práce (SNA, fond PV, kart. č. 126, invent. č. 104.).

V roku 1950 vláda zrušila diskriminačný zákon č. 117/1927 Sb. o potulných cikánech. Trestný zákon č. 88/1950 Sb. prepojil kočovanie zo systémom zásahov proti kriminálnym, asociálnym živlom a odporcom nového režimu. O rok 21. septembra 1951 ministerstvo vnútra organizovalo medzirezortnú poradu o návrhu riešenia cigánskej otázky v ČSR. Návrh obsahoval represívny postup

pri prevýchove rómskeho obyvateľstva. Týmto ministerstvo vnútra prevzalo zodpovednosť za riešenie uvedeného problému. 5. marca 1952 vydalo ministerstvo vnútra pre všetky stupne národných výborov kľúčovú smernicu „Úprava poměru osob cikánského původu“. Funkcionári a členovia komisií si mali uvedomiť, že sa jednalo o občanov, ktorým kapitalistický systém neumožnil stať sa riadnymi a užitočnými členmi spoločnosti. Úlohy boli stanovené, otázna bola odborná pripravenosť realizátorov. Z prieskumu medzi zamestnancami krajského národného výboru v Košiciach vyplynul názor: *Mnohí súdruhovia sa dali odradiť počiatočnými neúspechmi, strácajú trpezlivosť a nechápu, že prevýchovu cigáňov nemožno uskutočniť za niekoľko mesiacov. Pri tom si ešte neuvedomujú, že proces prevýchovy by mohol prebiehať oveľa rýchlejšie a úspešnejšie, keby boli odstránené predsudky, ktoré nachádzame ešte aj u mnohých funkcionárov národných výborov a bol by k cigáňom utvorený správny vzťah* (SNA, fond PK, kart. č.5, invent. č.53).

Na represívne riešenie ministerstva vnútra reagovalo ministerstvo informácií a osvety celoštátnou konferenciou, ktorá sa uskutočnila 5. a 6. apríla 1952. Pozvaní kultúrno-osvetoví pracovníci diskutovali o hlavných smeroch prevýchovy rómskeho obyvateľstva. Tematicky sa konferencia zaoberala otázkami odstraňovania negramotnosti dospelých, výchovou detí v krúžkoch, ľudovoumeleckou činnosťou. Priklonili sa k emancipácii a prípadnému priznaniu statusu národnosti pred násilnou asimiláciou (Nečas, 2008, s.68). Pozitívnym argumentom podporujúcim kultúrnu a etnickú

emancipáciu Rómov bol kultúrno-propagačný zájazd rómskeho detského súboru internátnej školy z Květušína v lete 1953 v Košickom a Prešovskom kraji. Súbor absolvoval 60 vystúpení, ktoré sledovalo viac ako 15 tisíc divákov z rómskych osád. V správe pre ministerstvo školstva vedúci zájazdu Miroslav Dedič napísal: *Vesnice uplácaná z bláta, slaměné chatrče. Značné procento slepců, mrzáků, slabomyselných. Nuzné jídlo je připravováno na ohništích před chatrčemi. Cikáni vykrádají okolí, plení na polích a jsou obyvatelstvem hodnoceni jako škodná zvěř. Taková prostředí jsou semenišťem chorob* (...) *Mnozí prchali před příjezdem autokaru. Hudba a tanec je přilákali spátky. Cikánský problém má význam politický. Odstranit diskriminaci* (SNA, fond PV, kart. č.1023, invent. č. 727).

Z celospoločenského hľadiska chýbala generálna koncepcia asimilačného alebo integračného postupu a inštitúcia, ktorá by jeden alebo druhý postup riadila. Presadené administratívne riešenie „z vrchu na dol" delegovalo povinnosti na regionálne a miestne správne orgány sa míňalo účinkom. Postupne a len u časti rómskych rodín sa v realite života osvedčil argument, že zvyšovaním zamestnanosti a kvalifikácie Rómov sa automaticky zvýši ich kultúrna úroveň. V konečnom dôsledku sa presadil názor ideológa Susa (1961), ktorý tvrdil: (...) *Faktického, důsledného vyrovnání rozdílů mezi cikány a necikánským obyvatelstvem je však možno dosáhnout jedině úplným začleněním cikánů do sociálního a kulturního prostředí českého nebo slovenského národa* (Sus, 1961, s.100).

Vyriešenie tzv. cigánskej otázky – zákaz kočovania

Zaostalý spôsob života Rómov zostával nevyriešeným anachronizmom, ktorý nebol kompatibilný so životom spoločnosti budujúcej socialistický systém. Výsledky, ktoré sa dosiahli v prvom desaťročí vlády komunistickej strany boli neadekvátne očakávaniam. Ideologickou odpoveďou na nesplnenie plánovanej asimilácie Rómov zostávalo bývalé kapitalistické vykorisťovanie, segregácia, a rasizmus „bieleho človeka“, ktoré prežívalo aj za socializmu.

Uznesenie politbyra ÚV KSČ z 8. apríla 1958 o práci medzi cigánskym obyvateľstvom striktne odmietlo emancipačné požiadavky uznania cigánskej národnosti, kodifikáciu a štandardizáciu cigánskeho jazyka, zakladanie cigánskych tried a škôl . Uznanie uvedených požiadaviek by viedlo k posilneniu spoločenskej marginalizácie, separácie, stagnácii celého asimilačného procesu. Kvalitatívna zmena sa mohla uskutočniť len zákazom kočovného spôsobu života. Uznesenie Československej vlády č. 678 z 30. júla 1958 schválilo návrh zákona o trvalom usídlení kočujúcich osôb. Národné zhromaždenie ČSR dňa 17. októbra 1958 schválilo Zákon č.74/1958 Zb. O trvalom usídlení kočujúcich osôb. Uvedený zákon bol krátky, obsahoval päť paragrafov. Kočujúcich označil ako „osoby s pohyblivým bydlištěm“, ktorí sa „vyhýbajú poctivej práci“, majú povinnosť sa usadiť na jednom mieste. Ak zostanú žiť do konca roku 1959 kočovným spôsobom života, stihne

ich trest odňatia slobody od 6 mesiacov do troch rokov (SNA, uznesenia vlády, 1958).

Komisie národných výborov mali povinne zabezpečiť bývalým kočujúcim osobám vhodné ubytovanie a zamestnanie, deťom zabezpečiť účasť na povinnom vzdelávaní, vykonať súpis týchto osôb. Pri vypracovaní plánu usídlenia sa dbalo, aby skupiny kočujúcich boli čo najviac rozptýlené. Týmto sa malo zamedziť koncentrácii týchto skupín a k udržiavaniu „nežiaducich zvykov". V pláne pracovného zaradenia bolo potrebné vyberať také zamestnania, ktoré budú mať na prevýchovu týchto osôb kladný vplyv. Podľa povereníka školstva Vasila Biľaka: *Treba pomôcť urýchlenému splynutiu, aby cigánsky občania žili normálne (...). Kočovnícky obyvatelia ťažko znášajú zamestnania v uzavretých fabrikách. Oni potrebujú voľný pohyb a preto sa lepšie osvedčujú v práci v prírode* (Biľak, 1959, s.23). Rátalo sa so zaradením na stavbách vodných diel, v poľnohospodárstve, v lesnom hospodárení. Nerátalo sa s prácou, ktoré podporovalo cestovanie, fluktuáciu, nekontrolovateľný spôsob života napr. nákladná doprava, zber surovín, podomový obchod a remeslá.

Obce, ktoré nedokázali zabezpečiť ubytovanie, bývalým kočujúcim osobám dovolili zostať bývať na vozoch a v maringotkách - bez kolies a konskej sily. Pracovníci národných výborov riešili aj negatívne javy, ako zanedbávanie výchovy detí, absencie v školách a v zamestnaní, recidívu trestnej činnosti. Petráš (2007) cituje

ideológa Susa: *Určitého násilí je třeba použít, ovšem toto násilí nemá rasistický základ, ale je prostoupeno duchem socialistického humanizmu, sleduje nikoliv izolovat cikány, ale naopak zařadit do společnosti* . Petráš ďalej uvádza, že v rokoch 1959 až 1962 bolo súdmi odsúdených viac ako 240 osôb, ktorí porušili §3 a zostali ďalej kočovať. Po roku 1963 kočovníctvo fakticky zaniklo (Petráš, 2007, s.238).

Osoby, ktoré ukončili základnú vojenskú službu, alebo boli prepustené z nápravných zariadení a neboli živiteľmi rodín sa už nemohli vrátiť do pôvodného prostredia kde žili. Boli zaraďovaní do miest, kde získali prácu a mohla pokračovať ich asimilačná prevýchova.

Od 3 do 6. februára 1959 sa k súpisu kočujúcich a sezónne kočujúcich osôb dostavilo 27 933 osôb. 14 070 osôb bolo starších 15 rokov a 13 863 detí do 15 rokov. Väčšinou po pohovore s členmi rád národných výborov sa rozhodli žiť usadeným spôsobom života. 6892 osôb zostalo nezaradených do pracovného pomeru. Neoficiálne boli nezamestnaní. Súpisové listy si ponechali miestne národné výbory (MNV), kde boli osoby trvalo usídlené. Ak sa osoby jednotlivo alebo ako rodiny rozhodli presťahovať do inej obce, iného okresu, do českých miest a obcí, súpisový list bol zaslaný na MNV v novom trvalom bydlisku. Bez vedomia MNV a bez rozviazania pôvodného a zaviazania do nového pracovného pomeru nebolo možné sa presťahovať (SNA, Povereníctvo vnútra, 1960).

Zákon č.74/1958 Zb. o trvalo usídlení kočujúcich osôb a celoštátny súpis týchto osôb na jednej strane deklaroval relatívne všestrannú pomoc pri prechode k usadenému, organizovanému spôsobu života, na strane druhej sankcionoval tých, ktorí sa „dobrovoľne“ nezbavili kočovného spôsobu života. Zákon a súpis môžeme chápať ako diktát, raziu, šikanovanie tradične kočujúcich osôb. Zákon trestne postihoval kočovanie ako spôsob života a získavania obživy. Jeho zánikom však nezabránil fluktuácii z nútených zamestnaní i ilegálnej práci a dočasným brigádam, za ktorými mnohí Rómovia migrovali zo Slovenska do českých a moravských priemyselných centier.

„Nenásilná“ asimilácia

„Odborným garantom“ realizácie asimilačnej marxisticko-stalinskej národnostnej politiky bol ideológ Jaroslav Sus, ktorý určoval smerovanie asimilácie rómskeho obyvateľstva až do reformných rokov 1968-1969. Sus charakterizoval spôsob života Rómov ako: *Primitivní způsob s tendencemi k potulování* (Sus, 1961, s.80). Predpokladal postupný rozpad a splynutie „zvyškov“ rómskej kultúry a identity do dominantnej českej a slovenskej kultúry. Fakt, že existovala – „živořila“ úpadková rómska kultúra a zanikajúca identita bolo spôsobené nacionalizmom štátotvorných národov za kapitalizmu, ktorý uvrhol Rómov na periférium národov, kde prežívali ako izolovaná, zaostalá, necivilizovaná kultúra a identita. Sus tvrdil, že kapitalistické štáty voči Rómom uplatňovali dve protikladné tendencie. Na strane jednej rasistický, diskriminačný prístup reprezentovaný štátnymi inštitúciami, súdmi, represívnym

aparátom. Na strane druhej romantizujúce tendencie neštátnych spolkov, charita, akademickí ciganológovia, obdivovatelia „cigánskeho folklórneho koloritu a kuriozít“ (Ibid., 1961, s.96).

Socialistická demokracia nevylučovala využiť v procese „splývania“ – asimilácie aj represívne opatrenia: (...) *které však nesměrují k zachování třídní či jakékoliv jiné výlučnosti, ale k odstranění jakýchkoliv výlučností a rozdílů* (Ibid, 1961, s.101). Susova argumentácia však bola protirečivá. Štátna národnostná politika po Sovietskom vzore odmietala existenciu cigánskeho národa. Ideológ Sus zastával názor, že asimilácia cigánskeho obyvateľstva má charakter národnostnej asimilácie, ktorá v realite uskutočňuje jazykové prispôsobovanie a kultúrne prevychovanie. Sus pripúšťal názor, že uvedený proces je skôr akulturáciou ako asimiláciou (Ibid., 1961, s. 103). Rómovia *de facto* mali znaky národa, národnosti, *de iure* z politického hľadiska neboli národom, národnosťou. Boli chápaní ako „zaostalá sociálna skupina“. Uvedenú dilemu sa po celé obdobie socializmu nepodarilo vyriešiť. Sus predpokladal, že bez aktívneho prispenia väčšinového obyvateľstva sa proces asimilácie resp. integrácie bude spomaľovať a komplikovať. Rómske rodiny mali byť rozptýlené po celom území štátu. Väčšinové obyvateľstvo prostredníctvom prevýchovného tlaku malo dovŕšiť zánik akýchkoľvek cigánskych aktivít. Počítal s riešením rasovej otázky, kedy sa nerómske obyvateľstvo nebude brániť miešaniu s občanmi cigánskeho pôvodu. Zdravotnícka osveta mala presviedčať rómske ženy na vhodnosť používať antikoncepčné prostriedky, aby sa

znížila ich vysoká pôrodnosť a zvýšila zaradenosť do pracovného procesu (Ibid., 1961, s. 104, 119).

Komunistická strana Československa sa v politickej realite stala dedičom a vykonávateľom „anticigánskej" politiky medzivojnového a vojnového politického režimu. Zaostalá sociálna skupina obyvateľstva mala urobiť „veľký civilizačný skok". V duchu kultúrnej revolúcie mala zaniknúť v industrializovanej, urbanizovanej socialistickej spoločnosti.

Koncepcia presunu a rozptylu

Zasadnutie ÚV KSČ 15. júna 1965 hodnotilo dopady uznesenia politbyra ÚV KSČ z 8. apríla 1958. Zo všeobecného hľadiska proces asimilačnej prevýchovy stagnoval. Likvidácia osád nepostupovala, naopak počet osád stúpal. Návrh sústrediť Rómov do jedného regiónu bol skôr sociálnou utópiou. Plánovaný rozptyl do západnej časti republiky bol viac živelný ako organizovaný. Problém negramotnosti dospelých mal byť vyriešený v prvom päťročnom pláne rozvoja spoločnosti do konca roku 1955. Splnenie úlohy sa presunulo na roky druhej päťročnice (1956 – 1960). Ale ani v tomto termíne sa gramotnosť výrazne nezvýšila. Zvyšoval sa však počet rómskej mládeže, ktorá nedokázala ukončiť základnú školu. Najmä v stúpajúcom počte tzv. osád sa zvyšovala trestná činnosť u mladej generácie nezaradenej do práce a vzdelávania.

V konečnom dôsledku obdobie rokov 1950 až 1965 bolo ovplyvnené nereálnymi očakávaniami vládnych orgánov, že asimilačná

prevýchova rómskeho obyvateľstva sa uskutoční rýchlo a automaticky. Podľa Jurovej (1993) dosiahnuté čiastkové pozitívne výsledky po roku 1958 sa zaznamenali u 16 600 osôb zaradených do pracovného procesu, najviac v českej časti štátu. Podľa oficiálnej štatistiky zamestnanosť rómskych mužov v produktívnom veku dosiahla 57 %. Zlikvidovaných bolo 2500 chatrčí. Mierne sa zvýšila gramotnosť dospelých a mierne sa zvýšila dochádzka do škôl a prospech rómskych žiakov (Jurová, 1993, s. 75). Jurová (1993) ďalej uvádza, že najmä na východnom Slovensku zostalo obývaných viac ako 12 500 chatrčí. Evidovaných nezamestnaných bolo viac ako 8500 mužov, 7 500 osôb bolo invalidných a viac ako 20 tisíc bolo negramotných (Ibid, 1993, s.79).

Avizované zmeny v prístupe vládnych orgánov presadilo uznesenie ÚV KSČ z 15. júna 1965 a uznesenie vlády ČSSR č. 502/1965 z 13.októbra 1965 o opatreniach k riešeniu otázok cigánskeho obyvateľstva. Za týmto účelom bol zriadený Vládny výbor pre otázky cigánskych obyvateľov. Na čelo výboru bol vymenovaný Jozef Kríž, podpredseda Slovenskej národnej rady. Členmi výboru sa stali námestníci ministrov financií, školstva, kultúry, zdravotníctva, vnútra, spravodlivosti, generálny prokurátor, vedúci pracovníci spoločenských organizácii Národného frontu, podpredseda Severočeského KNV kam kontinuálne smeroval najväčší počet migrujúcich Rómov zo Slovenska.

Medzi najdôležitejšie úlohy výboru patrila koordinácia presunu a rozptylu migrujúcich Rómov zo Slovenska do českých

a moravských krajov. Zásady pre organizovanie presunu a rozptylu bolo spracované a schválené 18. decembra 1965. Štátnymi orgánmi organizovaný presun pomáhal najmä východnému Slovensku presunúť v rámci likvidácie osád časť rómskych rodín. Vládny výbor určil družobné kraje, ktoré posielali a ktoré prijali rómskych migrantov. Východoslovenský kraj posielal Rómov do Severomoravského a Východočeského kraja. Stredoslovenský kraj do Juhomoravského a Západoslovenský do Stredočeského a Juhočeského kraja. Západočeský a Severočeský kraj neboli do presunu zaradené pre vysoký počet tam žijúcich Rómov, ktorí do oboch krajov migrovali už od roku 1946. Podľa zásad mali byť presunutí Rómovia schopní adaptácie na nové mestské prostredie, zaučení v určitej profesii, s hygienickými návykmi. Slovenská strana sa však snažila presunúť najmä obyvateľov zaostalých osád, čo vyvolávalo odpor u českých národných výboroch i na vládnej úrovni.

Podľa archívnych dokumentov v rokoch 1966 až 1968 plán presunu počítal s 1100 rodinami. Reálne sa presunulo 494 rodín. Z nich 110 rodín bolo vrátených pre nesplnenie podmienok usadenia v českých a moravských okresoch. Splnenie štátneho harmonogramu bolo na úrovni 37 %. Neorganizovane sa presunulo 2254 rodín, ktoré nemali zabezpečené ubytovanie, zamestnanie, vzdelávanie detí. Celkový počet oficiálne migrujúcich osôb v uvedených rokoch bol 5436 osôb, z ktorých sa na Slovensko muselo vrátiť 2242 osôb. K 31.12. 1968 počet Rómov v Českej socialistickej republike dosiahol počet 61 085 osôb. Na Slovensku žilo 157 276 osôb (SNA, f. Úrad vlády SSR, 1972).

Uznesenie vlády ČSSR č. 502/1965 určilo úlohy pre štvrtý päťročný plán rozvoja hospodárstva a spoločnosti v rokoch 1966-1970. Rozsah organizovaného presunu zo Slovenska a rozptylu v Česku a na Morave nedosiahol plánovaných počtov a bol vysoko prevýšený neorganizovanou migráciou. Nízka efektívnosť, vysoká nákladovosť na českej strane, znížený záujem o nekvalifikovanú prácu, veľké rozdiely v spôsobe života vyvolávali konflikty v adaptácii rómskych rodín medzi väčšinové obyvateľstvo, viedli k ďalšiemu výraznému neúspechu štátnej politiky uplatňovanej voči neuznanej menšine. Rómske rodiny sa bez proklamovanej pomoci štátnych organizácií i väčšinových občanov neadoptovali do dominantnej spoločnosti. Aj v českom prostredí sa prehlbovala segregácia rómskych rodín v anonymnom mestskom prostredí. V mestských priemyselných aglomeráciách vznikali sociálne vylúčené „cigánske imigračné jadrá“, ktoré sa zabývali v zanedbaných robotníckych kolóniách. Z českého akademického prostredia vyšiel názor: *Hlavní příčinou je, že řešení nepřihlíželo k psychologickým a etnickým zvláštnostem Romů a k jejich sociálním potřebám. Bylo opomenuto, že souběžně s ekonomickými metodami řešení je třeba aplikovat také specifické metody sociální práce* (SNA, f. ÚV ZC-R 1965-1972).

Uznesenie vlády ČSSR č. 384/1968 zrušilo uznesenie č. 502/1965. Politické uvoľnenie, federatívne usporiadanie štátu od roku 1969 previedlo pôsobnosť zrušeného Vládneho výboru pre cigánske obyvateľstvo na federálne a obe národné ministerstvá práce a sociálnych vecí a na odbory krajských a okresných národných

výborov. Oslabila sa koncepcia represívnej asimilačnej prevýchovy. Zaostalá sociálna skupina obyvateľstva po prvý krát bola označená ako „zvláštna etnická skupina“. Po prvý krát sa začala využívať spoluúčasť rómskych aktivistov pri riešení rómskych i celospoločenských problémov smerom od asimilácie k integrácii.

Plán integrácie, Zväz Cigánov-Rómov na Slovensku v rokoch 1969 – 1973

Od 1. januára 1969 sa Československo transformovalo na federálny štát zložený z federálnych vládnych orgánov a z dvoch autonómnych socialistických republík. Rómska problematika podliehala koncepčným rozhodnutiam politbyra ÚV KSČ. Rozhodnutia politbyra federálna vláda a federálne ministerstvá rozpracovali pre špecifické podmienky českej a slovenskej vlády, ktoré vypracovali praktické riešenia pre prax všetkých stupňov národných výborov.

Vznik rómskych iniciatív spadá do krátkeho obdobia presadzovania reformných snáh v komunistickej strane a v spoločnosti. Ojedinelé snahy sa objavovali už po roku 1948. Vládne inštitúcie sa však všetky pokusy o samostatné zapojenie Rómov do budovania spoločnosti odmietli z dôvodu oficiálnej neexistencie cigánskej-rómskej národnosti. Zväz Cigánov-Rómov na Slovensku (ZC-R) a Svazu Cikánů-Romů (SC-R) v českej časti federácie boli prvými úspešnými pokusmi zapojiť do riešenia tzv. cigánskej otázky predstaviteľov prvej generácie rómskej inteligencie, ktorá pochádzala z osád

a priemyselných kolónií a bola úspešným produktom štátneho vzdelávacieho systému. Vznik oboch zväzov spochybnil dovtedajšie asimilačné smerovanie, ktoré nepredpokladalo zrod rómskej inteligencie, ktorá by presadzovala národnostné požiadavky.

Podľa zákona š. 68/1951 Zb. o dobrovoľných organizáciách a zhromaždeniach vznikol kultúrny Zväz Cigánov/ Rómov na Slovensku – Románo kulturno jekhetaniben so sídlom v Bratislave. Ustanovujúci zjazd zvolal aktivista Anton Facuna dňa 27. apríla 1969 do Bratislavy. O niekoľko mesiacov neskôr 30. augusta 1969 sa konal ustanovujúci zjazd Svazu Cikánů/Romů v Brne, ktorý zvolal aktivista Miroslav Holomek.

Hlavným cieľom oboch zväzov bolo napomáhať Cigánom/Rómom, ktorí zaostávali za väčšinovým obyvateľstvom v kultúrnej a sociálnej úrovni. Predsedníctvo ZC-R pod vedením Antona Facunu sa zaviazalo zvýšiť pocit rovnoprávnosti a vlasteneckého cítenia k našej spoločnej vlasti. Ustanovujúceho zjazdu sa zúčastnil podpredseda vlády SSR Július Hanus, ktorý zdôraznil, že zmysel akčného programu komunistickej strany, ktorého cieľom je využiť všetky možnosti urýchlene vyriešiť všetky nahromadené problémy. Zväz Cigánov-Rómov mal podporovať aktivity vládnych inštitúcií i v rámci spoločenských organizácií združených v Národnom fronte SSR (SNA, Archív ZC-R 1969-1973). Vládnu moc vo vzťahu k ZC-R zastupovala Komisia vlády SSR pre otázky cigánskych obyvateľov, ktorej prvým predsedom bol Július Hanus a napriek jeho sľubom o spolupráci, komisia však kontinuálne pokračovala vlastnou metódou

pokusu a omylu. ZC-R nepovažovala za politického partnera a reprezentanta emancipačných snáh rómskeho obyvateľstva, ale ako dobrovoľnú spoločenskú organizáciu v rámci Národného frontu SSR.

Zásadný konflikt medzi ZC-R a komisiou vlády sa odohral po zverejnení materiálu „Návrhy opatrení na postupnú akulturáciu cigánskych obyvateľov na obdobie rokov 1971-1981“. Podľa predstaviteľov ZC-R boli opatrenia nereálne, vzbudzovali „apriórnu nedôveru“. Štatistiky boli len orientačné, napr.: vládny materiál uviedol zaradenie 20 tisíc „osôb cigánskeho pôvodu“ do pracovného pomeru. Podľa funkcionárov ZC-R v uvedenom období bolo do pracovného pomeru prijatých len tri tisíc Rómov. O zvyšovaní kvalifikácie rómskych robotníkov nebola v návrhu žiadna zmienka. Zvýšená kritika sa týkala k opatreniu č. 16. Návrh zriadiť separovanú liečbu Rómov na nákazlivé choroby a závislosti si predsedníctvo ZC-R vysvetlilo ako: *Podnetný a zaujímavý návrh, ktorý možno doplniť návrhom na zriadenie jedální, škôl, dopravných prostriedkov „len pre čiernych“*. Všetkých 24 návrhov charakterizovali ako nesystémové. Predsedníctvo ZC-R neodporučilo návrh koncepcií predložiť vláde SSR na schválenie. Podobne kritizovali plánovanú výstavbu panelových „cigánskych areálov“, kam mali byť Rómovia hromadne sťahovaní (SNA, ZC-R, predsedníctvo 1972).

Z hľadiska Komisie vlády pre otázky cigánskeho obyvatelstva problematické boli prevádzky podniku Butiker, ktorý založil Anton Facuna, aby mohol spolufinancovať mnohé aktivity zväzu.

Každoročná štátna dotácia z Národného frontu SSR bola pre organizácie 1 až 2 milióny korún. Butiker už v roku 1969 vyprodukoval objem výroby za 4 833 000 korún, v roku 1970 za 21 427 000 korún, v roku 1971 za 32 834 000 korún. Butiker vlastnil tehelňu v Markušovciach a rekreačné stredisko na Orave. Plánoval založiť tri krajské učilištia v Bernolákove. Zvolene a v Košiciach pre problematickú mládež, ktorá nedokončila základné vzdelávanie a zostávala v domácom prostredí vystavená patologickým javom (Ibid, predsedníctvo 1972, invent. č.6).

Anton Facuna a podobne aj jeho nástupca Aloiz Pompa boli obvinení z „kumulovania moci“, z kapitalistického podnikania, z nehospodárneho nakladania s finančnými prostriedkami, s obchodovaním s ľudskou pracovnou silou. 29. januára 1973 ministerstvo vnútra SSR vypracovalo zoznam členov likvidačnej komisie Butikeru. 31. marca 1973 prevádzky podniku Butiker prevzali Správy miestneho hospodárstva. Denník Pravda uverejnil oznam: Dňom 30. apríla 1973 zanikla činnosť Zväzu Cigánov-Rómov na Slovensku (SNA, f. ZC-R, 1973).

Hlavným dôvodom úradného zrušenia ZC-R a Butikeru neboli prioritne chyby čelných funkcionárov v riadení zväzu i Butikeru. Skrytým dôvodom bola obava z narastania „etnického uvedomenia“ Rómov pod vplyvom činnosti ZC-R. Počet členov postupne stúpal a na konci roku 1972 ZC-R evidoval 16 178 členov v 504 miestnych organizáciách (Ibid., f. ZC-R, 1973).

Štátne orgány nechápali tzv. cigánsku otázku ako národnostnú, ale ako problém sociálno-patologickej skupiny obyvateľstva, bez uznania národnostných práv. Plán integrácie rómskeho obyvateľstva zostal v kompetencii štátnych orgánov. Zásadné pripomienky ZC-R neboli akceptované. Návrhy opatrení na roky 1971-1981 schválila vláda SSR ako uznesenie č. 94/1972. Jedinou úpravou bolo skrátenie obdobia na roky 1972-1980.

Vo vnímaní tzv. cigánskej otázky sa kládol dôraz na fakt ako bol systém riešení organizovaný, kto sa na ňom zúčastňoval. Len v minimálnej miere sa skúmalo ako reálne fungoval, čo sa prejavovalo v nemennosti charakteru procesov, ktoré sa opakovane ne/riešili a plánovane sa presúvali z roka na rok. Všetky nasledujúce uznesenia vlády SSR až do roku 1989 sa opakovane odvolávali na predchádzajúce uznesenia, ktoré pripomínali ministrom, funkcionárom ústredných orgánov štátnej správy, radám KNV a ONV, primátorom a starostom, riaditeľom škôl, pracovníkom spoločenských organizácií ich povinnosti pri zaraďovaní práceschopných Rómov do trvalého zamestnania, do predškolskej a školskej výchovy i zvyšovania kultúry bývania, pri integrácii Rómov medzi väčšinové obyvateľstvo.

Závažným problémom bola generácia, ktorá sa narodila po roku 1948, kedy nastúpila vláda komunistickej strany. Uznesenie vlády SSR č. 234/1977 sa zaoberalo vývojom kriminality. Rómovia tvorili 3, 85 % populácie. Spáchali 11,2 % trestných činov a 15,5 % prečinov. 5814 osôb bolo odsúdených. Z uvedeného počtu trestne

odsúdených Rómov bolo 28 % mladistvých. Odborníci tvrdili, že sa nejedná len o návyky z minulosti, ale do značnej miery sa jedná o „biologickú skutočnosť“ vyplývajúca zo skoršieho dospievania, spoločenskej izolácie, primitívneho spôsobu života, nízkej vzdelanostnej úrovne. Uvedené charakteristiky formujú nezáujem o prácu, neúctu k zákonom, k spoločenským hodnotám, ale aj k tradičným rómskym hodnotám, na ktoré vláda a celá spoločnosť nebrali ohľad. V roku 1975 bolo v ústavnej výchove umiestnených 1168 detí. Z nich bolo 534 rómskych (46 %). Vláda na daný stav reagovala požiadavkou zvýšiť kapacity výchovných zariadení (SNA, f. Úrad vlády SSR, 1977).

Posledných desať rokov vlády komunistickej strany (1980-1989)

Májové uznesenie vlády SSR č.141/1980 hodnotilo vývoj integrácie Rómov v rokoch šiesteho päťročného plánu (1975-1979). Mierny pokrok sa dosiahol vo zvyšovaní zamestnanosti, v predškolskej výchove, v školskej dochádzke, zaradení 15 ročného dorastu do učňovských škôl. Nedostatky pretrvávali v riešení bytových problémov, pri likvidácii chatrčí. Zvýšila sa protispoločenská činnosť najmä mladistvých páchateľov (SNA, f. Úrad vlády SSR, 1980).

Zo štatistických ukazovateľov k 31. decembru 1979 žilo v SSR 198 972 obyvateľov „cigánskeho pôvodu“ a dosiahol 4 % v celej populácii. V demografickej štruktúre tvorili deti do 15 rokov 42,6 %, dospelí do 60 rokov 51 %, seniorov nad 60 rokov bolo 6,4 %. Zamestnaných bolo 72 % mužov a 49 % žien. Materské školy navštevovalo 55 % detí.

Základné vzdelanie ukončilo 26 % žiakov. V najnižšom piatom ročníku ukončilo vzdelanie 11 %. Zo 4743 15 ročných od prvého septembra 2248 zaradili do učňovských škôl, 1623 začalo pracovať, 160 pokračovalo na druhom stupni ZŠ, 87 začalo štúdium na stredných školách, 635 zostalo nezaradených (Ibid., 1980).

Protispoločenská činnosť v rokoch 1975-1979 vzrástla o 34,5 %. Vláda SSR presadila prísnejšie postihovanie rodičov, ktorí zanedbávali predškolskú a školskú dochádzku. Jednalo sa o aplikovanie zákona č.117/1966 Zb. O niektorých dôsledkoch zanedbávania starostlivosti o deti. Zákon umožnil nevyplatiť rodinné prídavky v prípade opakujúcich absencií detí v škole a zanedbávanie povinnej výživy zo strany rodičov (Ibid., 1980). Za rastúcu protispoločenskú činnosť boli spoluzodpovedné základné stupne riadenia na národných výboroch, školy, spoločenské organizácie, ktoré nedostatočne plnili úlohy za ktoré boli zodpovedné.

Uznesenie vlády SSR č. 141/1980 konštatovalo nízku úroveň spoločenskej resocializácie a postpenitenciárnej starostlivosti o páchateľov trestnej činnosti. Vláda však nehľadala zlepšenie práce sociálnej kurately, ale vyzvala „vyspelých“ Rómov i spoločnosť, aby vyriešili uvedený problém. Navrhnutá koordinácia všetkých aktérov bola však nezvládnuteľná. Všetky pokusy koordinovať všetky zodpovedné inštitúcie Komisiou vlády pre otázky cigánskych obyvateľov skončili s prísľubmi riešení, ktoré sa odsúvali na ďalšie roky päťročných plánov.

Uznesenie spomína zdravotnú výchovu v oblasti plánovaného rodičovstva. V roku 1981 1791 rómskych žien, ktoré už mali deti podstúpili „dobrovoľný“ interrupčný zákrok a 2271 žien používali antikoncepčný prostriedok DANA. Zdravotná osveta propagovala u rómskych dievčat najprv dokončiť školu, zamestnať sa a až potom si založiť rodinu (SNA, f. Úrad vlády, 1983).

Kritické stanovisko vyjadril Národohospodársky odbor úradu vlády. V roku 1984 nepracovalo v produktívnom veku 27 080 osôb, 17 598 žien zostalo v domácnosti, 5152 osôb poberalo invalidný a čiastočne invalidný dôchodok, 3200 rodín žilo v chatrčiach v 339 osadách. Chudoba sa prejavovala vysokou dojčenskou úmrtnosťou, rozpadom rodín, zvyšujúcim sa podielom detí s kombináciou sociálneho a zdravotného znevýhodnenia. Väčšina z nich v budúcnosti nedokáže ukončiť základné vzdelanie, ďalší skončia v ústavnej starostlivosti, nezaradia sa do pracovného procesu, hrozí im skorá invalidita, asociálna a kriminálna budúcnosť. Správa národohospodárskeho odboru uvádza, že každoročne 700-900 15. ročnej mládeže zostáva žiť s rodičmi v osadách a v „cigánskych sústredeniach na sídliskách“, kde sú vystavení vplyvu recidivistov a kriminogénnych osôb. Podiel trestných činov bol v roku 1975 14 %, v roku 1984 stúpol na 19 %. Podiel kriminality mladistvých v roku 1975 bol 34, 6 % a v roku 1984 stúpol na 40,4 % (SNA, Národohospodársky odbor, 1985).

8. päťročný plán (1986-1990) podľa uznesenia vlády SSR č. 23/1983 stanovil nereálne kritériá pre 95 % zaškolenie 3 až 5 ročné deti

v materských školách. Školská dochádzka na základných školách mala dosiahnuť 93-95 % úroveň dochádzky žiakov z väčšinovej spoločnosti. Plánovalo sa vybudovať päť detských domovov s kapacitou 600 miest. Rekonštrukciou starších budov sa malo získať ďalších 500 miest. Osobitné internátne školy mali rozšíriť svoje kapacity o 800 nových miest. Zamestnanosť mužov mala dosiahnuť 83 %. Naplánovalo sa zlikvidovať 2100 chatrčí a ich obyvateľov rozptýliť medzi väčšinové obyvateľstvo. Na Slovensku do roku 1990 mali byť zlikvidované všetky chatrče. Do konca roku 1990 rómska mládež do 18 roku života mala byť organizovaná v niektorej spoločenskej organizácii Národného frontu SSR. Systematicky sa mala zabezpečiť terénna sociálna práca v osadách a v mestských štvrtiach obývaných rómskymi rodinami. Z rozpočtovej kapitoly 928 – práca a sociálne veci § 26 cigánska otázka, vláda SSR navrhla zvýšiť počet terénnych sociálnych pracovníkov o 221 vyškolených osôb. 168 vo Východoslovenskom kraji, 26 v Stredoslovenskom kraji, 25 v Západoslovenskom kraji, 2 v Bratislave. V pripomienkovom konaní ministerstvo financií zamietlo uvoľniť 200 miliónov korún na rozšírenie kapacít výchovných zariadení. Podobne neuvoľnilo zvýšenie rozpočtu národných výborov pre 8.päťročný plán o 118 miliónov korún na výkup chatrčí a na sociálne príspevky pre rómske rodiny pri riešení ich bytových problémov (SNA, Správa, 1985).

Ministerstvo financií zamietlo žiadosť Komisie vlády SSR o zvýšenie počtu terénnych sociálnych pracovníkov. Vo Východoslovenskom

kraji o 148 pracovníkov, v Stredoslovenskom o 20 a v Západoslovenskom o 12 pracovníkov (Ibid, 1985, kart. č. 666).

Na zložitú verejno-bezpečnostnú situáciu v lokalitách s vysokou koncentráciou rómskeho obyvateľstva vláda ČSSR schválila zvýšiť počet príslušníkov Zboru národnej bezpečnosti o 180 mužov, ktorí posilnili okresné správy ZNB. V páchanej trestnej činnosti dominovali vreckové krádeže, ohrozovanie mravnej výchovy, krádeže, pohlavné zneužívanie (SNA, Úrad vlády, kart. č. 727,1987).

Uznesenie vlády SSR č. 230/1987 konštatuje: *Priamo vo výkonnej sfére sa rozhoduje o tom, či celospoločenský problém bude narastať, alebo sa do budúcnosti bude zmierňovať. Dôsledné a tvorivé plnenie prijatých opatrení je kľúč k riešeniu problémov, nie očakávania prijatia ďalších opatrení, byrokratizácia* (SNA, Úrad vlády, kart. č. 742, 1987).

Kritike boli vystavení aj vymenovaní členovia Komisie vlády SSR pre otázky cigánskeho obyvateľstva za mnohé absencie, zastupovanie úradníkmi bez rozhodovacej právomoci, za pasívny prístup k práci v komisii, kde sa skôr hľadali výhovorky, obštrukcie, ako problémy riešiť (Ibid, 1987, kart. č. 742). Podľa uznesenia vlády SSR č. 132/1988 z 18. mája 1988 komisia vlády sa mala strategicky zamerať na využitie „etnického sebauvedomenia Rómov ako motivačného faktora pre sociálny a kultúrny vzostup jednotlivca i celej etnickej skupiny“. Pri príprave novej ústavy komisia vlády sa po kritike najvyšších orgánov rozhodla riešiť ústavno-právne postavenie „etnickej skupiny

Rómov“ s priznaním niektorých národnostných práv, menovite práva na združovanie a na všestranný kultúrny rozvoj. Mali sa prezentovať pozitívne rómske vzory, oceňovať dobré výsledky práce, usmerňovať činnosť rómskych spolkov, čeliť prejavom rasovej nenávisti a predsudkom mal kultúrno-výchovný časopis s čiastočným využitím rómskeho jazyka. Jazyk sa mal využívať ako podporný popri slovenskom a českom jazyku na základných školách (SNA, Úrad vlády, kart. č.801, 1989).

Správa Predsedníctva ÚV KSČ č. 103 z 3. februára 1989 konštatovala neúspech doterajšej štátnej politiky vo vzťahu k rómskemu obyvateľstvu. Správa navrhovala zásadné zmeny v postavení Rómov. Všetko čo sa Rómov týka, musí byť prerokované z ich účasťou. Uznesenie vlády SSR č.303 z 1. novembra 1989 umožnilo vymenovať 9 rómskych členov Komisie vlády SSR pre otázky cigánskeho obyvateľstva (Ibid., kart. č. 801, 1989). Uvedené rozhodnutie vychádzalo zo Správy ÚV KSČ č. 103 zapojiť vyspelých Rómov na spoluúčasť pri riešení celospoločenských problémov spojených s riešením tzv. cigánskej/rómskej otázky. ÚV KSS napriek zmeneným podmienkam neplánovalo stratiť riadiaci vplyv a kontrolu nad organizovaním rómskych iniciatív. Nie náhodou slovenská komisia vlády bola zrušená až v roku 1991. V Českej republike už v roku 1988. Napriek transformácii spoločnosti po roku 1989 na Slovensku sa z časti realizovali návrhy z konca vlády komunistickej strany. Dôkazom je vznik Katedry rómskej kultúry na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre, ktorá od roku 1990 začala

realizovať vzdelávanie o rómskej histórii, kultúre, bez kurzu rómskeho jazyka, tak ako si to predstavovali autori Správy ÚV KSČ č. 103 a uznesenia vlády SSR č. 303.

V roku 1989 sa zaviedlo klesajúce vyplácanie rodinných a materských príspevkov po narodení tretieho dieťaťa. Prestavba hospodárskeho mechanizmu (tzv. „perestrojka“) kládla vyšší dôraz na vzdelanostnú úroveň a produktivitu práce. Záujem o nekvalifikovanú, manuálnu prácu začal klesať. Udržať na konci 80. rokov nekvalifikovaných pracovníkov v zamestnaní bolo stále ťažšie. Dosiahnutá zamestnanosť rómskych mužov v roku 1988 70 % po roku 1990 začala nezadržateľne klesať. Rozptyl rómskych rodín z osád do bytov vyššej kategórie sa celkom zastavil, počet obyvateľov osád začal stúpať.

Jedným z mála výdobytkov krátkeho reformného obdobia v komunistickej strane podľa Petráša (2007), bola štandardizácia a kodifikácia rómskeho jazyka jazykovou komisiou Svazu Cikánů/Romů v rokoch 1971-1973. Ďalší rozvoj rómskeho jazyka a vzdelávania sa však zastavil až do roku 1990 (Petráš, 2007, s.367). Ale ani po tomto roku sa nezaznamenal rozvoj rómskeho jazyka, ktorý napriek obnovenej kodifikácii a štandardizácii sa neuplatňuje vo vzdelávaní a vo verejnej sfére. Historička Pavelčíková (2015) v analýze vzťahu socialistického štátu k Rómom sa opiera o citáciu etnografky Márie Dubayovej (1997): *Čím uzavretejší je typ kultúry, tým silnejšie sú deštrukčné účinky nesystémových vstupov, tým menej*

je zasiahnutý kultúrny korpus schopný regenerácie a revitalizácie. (Pavelčíková, 2015, s.90).

2 VÝZNAM SOCIÁLNEJ PRÁCE V OBDOBÍ SOCIALIZMU V PREVENCII RIZIKOVÝCH JAVOV

Dejiny sociálnej práce sú v európskom priestore vzťahované k dejinám sociálnej politiky. Sociálna práca sa v Európe totiž vyvíjala ako súčasť sociálnej politiky vznikajúcej koncom 19. storočia, pričom bola ponímaná ako jej nástroj na rozdiel od USA, kde sa etablovala v rámci trhu a jeho služieb a kde sa samotné sociálne pracovníčky/sociálni pracovníci vymedzovali oproti ostatným poskytovateľom služieb (Bosá 2013). Sociálna politika sa orientovala vo svojich začiatkoch na poskytovanie sociálnej starostlivosti vychádzajúcej zo starostlivosti o chudobných. Na územiach Českej republiky a dnešného Slovenska vznikala sociálna politika vo svojom reziduálnom poňatí v dôraze na sociálne poistenie spojené s pracovno-výkonovým poňatím. Toto poňatie bolo silným spôsobom zmenené práve po roku 1938 kedy sa sociálna politika priklonila viac k paternalistickému poňatiu. To oproti medzivojnovej republikovej sociálnej politike pretrvalo aj po roku 1945 (Rákosník, Tomeš, a kol. 2012).

V roku 1945 taktiež bola založená dekrétom prezidenta republiky č. 40/1945 Sb. Vysoká škola politická a sociálna s tromi fakultami: novinárskou, politickou a sociálnou. Svoju pobočku mala v Brne a v roku 1947 vznikla samostatná Vysoká škola sociálna (Kodymová, 2013).

IX. zjazd KSČ, ktorý sa konal 25 - 29. mája 1949 v Prahe, určil generálnu líniu výstavby socialistickej spoločnosti podľa totalitného sovietskeho modelu. Potvrdil vo funkcii predsedu strany a prezidenta republiky Klementa Gottwalda. Sociálna práca bola ideologicky hodnotená ako profesiu pre socialistickú spoločnosť zbytočná. Bola zrušená Národná poisťovňa financujúca i sociálnu starostlivosť a sociálnu prácu, znárodnené zdravotnícke zariadenia a zoštátnená sociálna starostlivosť, ktorá bola zverená národným výborom (Tomeš, 2015).

XII. zjazd KSČ sa konal 4 – 8. decembra 1962 v Prahe. Účastníci zjazdu schválili zavŕšenie plánu výstavby socialistického systému a upevnenia moci komunistickej strany v Československu a doplnili názov štátu o socialistickú republiku – ČSSR. Doplnením názvu štátu sa vyriešila aj tzv. cigánska otázka. Všetci občania sa stali rovnoprávnymi a rovnocennými bez rozdielu rasy, národnosti i náboženstva, ktoré postupne zanikalo.

XII. zjazd komunistickej strany Československa z takto nastavenej pozície však konštatoval, že socialistický systém nevyriešil všetky sociálne problémy a je treba do určitej miery reformovať sociálny štát. Prijatý Zákonník práce z roku 1965 preniesol starostlivosť o pracovníkov zo štátu na podniky a závody. Kádrové a personálne útvary tak boli nútené prijať na riešenie tejto starostlivosti sociálnych pracovníkov. To, že dôsledky mnohých ideologických a propagandou posilňovaných a ukotvených zásahov realizovaných v päťdesiatich rokoch do života spoločnosti si začali vyžadovať

pozornosť, dokazujú mnohé jednania rôznych sociálnych a zdravotných komisií či výborov. Napríklad z interného záznamu jednania sociálneho a zdravotného výboru pri Národnom zhromaždení Československej socialistickej republiky je možné sa dozvedieť reálnu, nie na verejnosti prezentovanú situáciu v spoločnosti:

„(…) *negatívnymi javmi, ako je napríklad malá zodpovednosť a nerozvážnosť pri uzatváraní zväzkov, nedostatok manželskej a rodičovskej kázne, bez ktorej slabšie povahy podliehajú a ako dôsledok toho značná rozvodovosť (…) detské domovy, kde (…) je hmotne o deti dobre postarané a napriek tomu bolo nám týchto detí veľmi ľúto (…). Každé dieťa túži mať niekoho svojho, túži mať istotu, že ho má niekto rád. V domovoch sa striedajú pracovníci a deti menia domovy a tak deti zostávajú bez tohto oporného vzťahu (…) rozdelenie súrodencov medzi otca a matku pôsobí na deti otrasne (…). Mladí ľudia, postavení pred súd pre trestné činy, alebo u ktorých je nariadená ochranná výchova, (pochádzajú) z veľkej väčšiny z rozvrátených rodín. (…). Veľmi často v nesúlade v rodine, kedy partia, vytvorená okolo silného narušeného jedinca, mala pre chlapca väčšiu príťažlivosť, bola lákavejšia, než rozhárané neutešené pomery doma*“. (II. Spoločná správa...1958-1963).

Dlhodobo rozvíjajúce sa negatívne javy sa nedarilo zastaviť ani napraviť, preto sa objavuje otázka, prečo teda bola sociálna práca redukovaná, ako vo vzdelávaní, tak i vo výkone praxe. Snahy

sociálnych pracovníčok o „očistenie“ odboru a jeho opätovný rozvoj získali podporu. Na základe výstupu z XII. zjazdu KSČ sa ešte pred koncom päťročného plánu rozvoja ČSSR v roku 1966 objavuje kritika, ktorá sa však starostlivo vyhýba konštatovaniu, že bola zlikvidovaná úplne funkčná profesia. Tento fakt bol ospravedlnený v konštatovaní o nedostatku kádrov: „*Zistili sme, že nerobíme takmer vôbec prevenciu vzniku sociálnych problémov, že nielen prevencia, ale i riešenie už vzniknutých sociálnych problémov nie sú zaistené ani organizačne, ani kádrovo, nehľadiac na roztrieštenie sociálnej politiky (...). Ukazuje sa, že bolo chybou domnievať sa, že sociálne problémy prestanú v socialistickej spoločnosti automaticky existovať. Tým, že sme si takto zjednodušene vyložili sociálnu problematiku, prestali jej venovať pozornosť, roztrieštením ich riadenia začali nám niektoré negatívne sociálne javy opäť narastať...*“ (III. Spoločná správa...1964-1968).

Čelní funkcionári komunistickej strany nemohli priznať, že propagovaný a oslavovaný stav spoločnosti sa s realitou nezhodujú. Informácie o reálnom stave spoločnosti sa k ľudom nedostali. Išlo najmä o vzrastajúcu a neúspešne eliminovanú kriminalitu mládeže, opustené a zanedbané starnutie seniorov, preplnená kapacita detských domovov a pod. (Kodymová, 2016).

Vývoj sociálnej práce a vzdelávania v soc. práci po II. svetovej vojne zostal pod vplyvom fungovania sociálnej práce v západoeurópskych štátoch.

Po prevzatí moci v štáte komunistickou stranou od roku 1948 sa sociálna práca stala ideologicky zbytočnou. Zmeny v sociálnom systéme boli spojené so znárodňovaním súkromného majetku, pričom dochádzalo ku zníženiu sociálnej a príjmovej rozdielnosti a k zmene triednej a sociálnej štruktúry obyvateľstva. Výrazne sa znížil počet bohatých, rovnako tak sa znížil počet chudobných ľudí. Tak vznikla relatívne rovnostárska spoločnosť s realizovanými sociálnymi opatreniami, ktoré predstavovalo najmä všeobecné národné poistenie (Kešnerová, 2020). Po roku 1948 sa v oblasti sociálnej začala uplatňovať teória predpokladu, že všetky sociálne problémy sú dočasné a vymiznú, akonáhle dôjde k vyrovnaniu triednych rozdielov. Bolo zrušené domovské právo, ktoré nahradilo československé štátne občianstvo. Taktiež bol zrušený Ústav pre starostlivosť o utečencov a štát prevzal pod svoju kuratelu charitatívne ústavy, detské domovy, výchovné ústavy, domovy odpočinku. Sociálna starostlivosť bola redukovaná na poskytovanie finančných dávok a bola roztrieštená medzi niekoľko rezortov. Cez nepriaznivé podmienky sociálne pracovníčky i naďalej pracovali a rozvíjali svoju profesiu, často to boli rádové sestry, ktoré pracovali najmä v psychiatrických zariadeniach (Ibid, 2020).

V 2. polovici 50. rokov sa začal objavovať názor, že sociálna práca a sociálne služby nemôžu byť riadené iba národnými výbormi. Začala sa odvíjať diskusia o tom, že opatrovateľské služby nemôžu zaisťovať len štátne podniky alebo národné výbory, ale že je dôležité vytvoriť zbor profesionálnych opatrovateliek. Sociálne pracovníčky sa

neformálne organizovali, sprostredkovávali si informácie, žiadali rekvalifikačné kurzy. V oblasti sociálnej práce začalo vznikať akési hnutie zdola a bolo priestorom pre zmysluplnú prácu, do ktorej sa príliš nevmiešaval štát (Šiklová In Matoušek et al, 2001).

Kritika stávajúceho systému v 60. rokoch priniesla niekoľko zmien. Vychádzali učebnice sociálneho zabezpečenia a začalo sa viac nahlas hovoriť o obnove sociálnej práce ako vedného odboru. V roku 1965 vznikla Československá sociologická spoločnosť, boli obnovené katedry Marxisticko - leninskej sociológie, psychológie, histórie, estetiky a pod.. Vzniklo niekoľko výskumných ústavov zaoberajúcich sa sociálnymi problémami ako boli alkoholizmus, nekvalitná výživa, krízové javy v rodinách, prípadne prostitúcia. Ideologicky však sociálna patológia v zásade „neexistovala“ resp. štát aktívne propagoval zdravú socialistickú spoločnosť.
V období normalizácie boli rozhodujúce právomoci v sociálnych veciach v rukách okresných národných výborov. Sociálna práca sa pomaly rozvíjala skôr ako tematika nutná pre prax, ktorej sa venujú „osvietení“ ľudia. Pôvodne zavrhnutá práca sa pomaly a skoro neviditeľne obnovovala. Začalo sa hovoriť i o témach, ktoré boli do tej doby zavrhnuté – prostitúcia a alkoholizmus (Ibid., 2001).

Od roku 1946 sa podarilo stabilizovať časopis Sociálne pracovníčky. V dôsledku objektívnemu nedostatku sociálnych pracovníčok bolo otvorených hneď niekoľko stredných škôl sociálnej práce. Od roku

1947 boli zavedené pravidelné pracovné porady zamerané na odbornú prípravu členstva pre jednanie a intervencie v oblasti sociálneho a zdravotného zákonodarstva na úradoch a inštitúciá (Matoušek et al, 2001).
Dovtedajšia starostlivosť sa venovala dvom sociálnym oblastiam, do ktorých sa zahrnovala starostlivosť o deti a rodinu a starostlivosť o občanov v dôchodkovom veku. Neskôr sa pridala i starostlivosť o zdravotne postihnutých.

Rozvoj sociálnej politiky sa zameriaval prevažne na zamestnanie a mimo toho štát občanov kontroloval a rozhodoval o výške sociálnych dávok. V období 70. a 80. rokov 20. storočia dochádza k vytváraniu plánu sociálnej politiky. Súčasťou plánu sociálnej politiky bol plán sociálnej práce v regionálnej oblasti, ktorý vytváral jednotlivé formy sociálnej práce. Predmetom plánu bol jednotlivec alebo skupina (napr. rodina) alebo sa zameriavali na vzťahy medzi jednotlivcom a skupinou alebo vzťahy medzi jednotlivcom a spoločnosťou. Významnou štátnou inštitúciou v ČSR bol Výskumný ústav práce a sociálnych vecí. Na Slovensku v roku 1964 vznikol Výskumný ústav práce a Výskumný ústav životnej úrovne. V roku 1984 sa tieto dva ústavy spojili a vznikol Výskumný ústav sociálneho rozvoja a práce (Špiláčková, 2014).
V roku 1967 vznikla Koncepcia sociálnych služieb na *Štátnom úrade sociálneho zabezpečenia.* Tento úrad v tom čase plnil funkciu ústredného orgánu štátnej správy pre oblasť sociálnych vecí

a starostlivosti, pričom samostatné české a slovenské ministerstvo práce a sociálnych vecí vzniklo až neskôr po federálnom usporiadaní republiky od 1. januára 1969.

Koncepcia obsahovala 10 oblastí problematiky sociálneho zabezpečení (problematika súhrnných vzťahov sociálneho zabezpečenia, pomoc rodinám a deťom, krátkodobé pracovné schopnosti, dôchodkové zabezpečenie, pracovná rehabilitácia, sociálne služby, financovanie sociálneho zabezpečenia, odborná výchova a problematika legislatívneho charakteru. Najdôležitejšie v oblasti sociálnej práce sú sociálne služby, ktoré zahrňovali päť problematických skupín:

- Starostlivosť o deti pracujúcich matiek a o zdravé deti všeobecne,
- Starostlivosť o deti ťažko vychovateľné, mravne ohrozené alebo mravne narušené,
- Starostlivosť o dôchodcov,
- Starostlivosť o občanov zdravotne postihnutých,
- Starostlivosť o občanov vyžadujúcich zvláštnu pozornosť (Koncepcia sociálnych služieb, 1969).

V starostlivosti o dôchodcov sa uplatňovala tradičná forma, ktorá sa týkala budovania a rozvoja domovov dôchodcov, uplatňovali sa peňažité podpory a príspevky, ktoré pripomínali podporu. Bola zavedená doplnková starostlivosť, ktoré obsahovala stravovanie, opatrovateľskú službu, poskytovanie vecnej pomoci, príspevky

chorým. Zákony č. 99/1948 Zb., č.55/1956 Zb. a č. 101/1964 Zb. o sociálnom zabezpečení boli základom pre vytvorenie sústavy služieb sociálnej starostlivosti pre ľudí v dôchodkovom veku (Špiláčková, 2014).

Koncepcia sociálnych služieb (1969) sa sústredila na sociálnu starostlivosť o tri cieľové skupiny detí a mládeže:

- na deti s výukovými problémami,
- na deti v ohrození mravného vývoja,
- na problematiku mládeže a dospelých občana s mentálnym postihnutím.
-

Ďalšou cieľovou skupinou boli spoločensky neprispôsobiví občania a prevažne to boli občania, ktorí vyžadovali zvláštnu pozornosť. Do tejto skupiny patril alkoholizmus, prostitúcia, kriminalita a starostlivosť o osoby, ktoré boli prepustené z výkonu trestu odňatia slobody a starostlivosť o „cigánske“ obyvateľstvo. (Ibid, 2014). Šlo o internú „úkonovú“ a metodickú koncepciu, ktorá definovala smerovanie štátnej politiky v starostlivosti o ohrozené deti, no sama o sebe nebola všeobecne záväzným právnym predpisom.

V roku 1973 sa neuspokojivo plnil plán v zriaďovaní manželských a predmanželských poradní[3]. Chýbal odborný personál, metodické materiály, ústredné riadenie poradní.

Koncom roku 1973 pracovalo na národných výboroch 64 sociálnych pracovníkov, čo je o 20 viac ako v roku 1972.

Národné výbory tiež evidovali 170. 959 odkázaných občanov (SNA, MPSVaR, operatívna porada 18.3.1974 1974). Uznesením vlády SSR č. 41/1971 bolo uložené radám NKV a NV hlavného mesta Bratislavy zintenzívniť predovšetkým terénnu sociálnu prácu medzi s ľuďmi vo vyššom veku, rozširovať a skvalitňovať existujúce nové druhy sociálnych služieb. Národné výbory mali vytvárať podmienky na to, aby sa počet terénnych sociálnych pracovníkov zvyšoval tak, aby mohli preskúmať celkovú situáciu občanov vo vyššom veku, posúdiť ju a navrhnúť opatrenia smerujúce na jej primerané, resp. celkové vyriešenie (SNA, MPSVaR, operatívna porada 19.4. 1974).

V správe k návrhu na poskytovanie opatrovateľskej služby a hmotnej pomoci rodinám s nezaopatrenými deťmi a tehotným ženám, ktoré žijú v nepriaznivých životných podmienkach (SNA, kolégium ministra PSVaR, 25.4., 1974) sa konštatuje, že počet neúplných rodín s deťmi stále stúpa. Porovnaním údajov zo sčítania ľudu v roku 1961

[3] V správe o činnosti Poradného zboru pre výchovu k rodičovstvu z júna 1974 (SNA, operatívna porada ministra PSVaR, 8.7.1974) vyplýva, že má priaznivý vplyv na rozpracovanie a zabezpečenie širšieho rozvoja výchovy mládeže pre manželstvo a uvedomelé rodičovstvo. Zo správy tiež vyplýva, že sa poradný orgán plánuje venovať i ďalším, naliehavým problémov ako sú: výchova cigánskych obyvateľov k plánovanému rodičovstvu, otázky rozvodovosti na Slovensku, propagácia manželstva a rodiny v masovo-komunikačných prostriedkoch.

(99 600) a v roku 1970 (116 191), počet neúplných rodín predstavuje za uvedené desaťročie rast o 11 %. Z celkového počtu rodín v roku 1970 bolo 54 233 s nezaopatrenými deťmi. Počet neúplných rodín na čele s matkou samoživiteľkou predstavuje v uvedenom období 86 % z celkového počtu neúplných rodín a 7,4 % z celkového počtu všetkých rodín na Slovensku. Podľa poznatkov ministerstva SSR je napríklad u detí narodených mimo manželstva väčšie nebezpečie zdravotných defektov, ako u detí ostatných.

14. mája 1974 predstavilo MPSVaR SSR návrh na vybudovanie komplexného systému poradenstva (SNA, Kolégium ministra PSVaR, 24.5.1974), v ktorom konštatuje, že v posledných rokoch sa na Slovensku vytvárajú poradenské služby na rôznych úrovniach, ktoré sa usilujú pomáhať mládeži a dospelým riešiť rôzne životné problémy. Systém poradenských služieb, ktorý sa v tomto období tvoril, pozostával najmä z:

- výchovného a profesijného poradenstva,
- predmanželského, manželského poradenstva,
- poradenských služieb v oblasti sociálno-právnej starostlivosti o deti a mládež,
- poradenstva pre dezintegrovaných, spoločensky neprispôsobivých občanov,
- poradenstva pre mladistvých a dospelých so zmenenou pracovnou schopnosťou,
- poradenstva pre občanov v postproduktívnom veku,

- iných druhov poradenských služieb (advokátske poradne a iné).

Poradenstvo pre neintegrovaných a spoločensky neprispôsobivých občanov zahrňuje najmä prepustených z výkonu trestu odňatia slobody a alkoholikov. Starostlivosť o spoločensky neprispôsobivých zabezpečujú odbory sociálnych vecí KNV a ONV prostredníctvom sociálnych kurátorov. Tí sa v prevažnej miere zameriavajú na psychologicko-sociálnu stránku prevýchovného procesu, vychádzajú pritom z princípu dobrovoľnosti u týchto občanov. V zásade pracujú metódou osobného dlhodobého pôsobenia a pomáhajú riešiť všetky životné problémy, súvisiace s prechodom k novému spôsobu života (SNA, MPSVaR, 1974)[4].
23. augusta 1974 zasadalo kolégium ministra práce, sociálnych vecí a rodiny a prerokovalo informáciu o zapojení do pracovného procesu osoby prepustené z výkonu trestu odňatia slobody a osoby vyhýbajúce sa práci[5]. Zvýšeným úsilím národných výborov sa

[4] Návrh koncepcie komplexného systému poradenstva uvažoval aj o tzv. dokompletizovaním niektorých úsekov. Na úrovni poradenstvo pre neprispôsobivých občanov malo ísť o *resocializačné stredisko*, v ktorom by pracovala skupina odborníkov (psychológ, špeciálny pedagóg, psychiater, právnik a sociálny pracovník), ktorí by zabezpečili prácu v teréne, ako aj prácu prieskumného charakteru, plniť náročné terapeutické úlohy, vykonávať odborné poradenstvo. Okrem toho by stredisko poskytovalo informácie o sociálno-patologických javoch.

[5] K predmetnej správe podal stanovisko zo dňa 19.8.1974 aj sekretariát Komisie vlády SSR pre otázky cigánskych obyvateľov (SNA, Kolégium MPSVaR, 23.8.1974). Sekretariát uvádza podľa štatistiky k 30.6.1974 pracovalo z počtu Cigánov v produktívnom veku 70,1%, t. j. 63 207cigánskych osôb. Z mužov v produktívnom

podarilo upresniť evidenciu práceschopných osôb vyhýbajúcich sa práci a pružnejšie zabezpečovať ich zaradenie do trvalého pracovného pomeru, čo súčasne pôsobí ako preventívne opatrenie trestnej činnosti. Ako sa však konštatuje v správe: „*...napriek tomu sa však nepodarilo tento nežiaduci spoločenský jav úplne eliminovať...*“ a ukazuje sa potreba i naďalej v tomto smere dôslednejšie uplatňovať prijaté opatrenia:

- zlepšenie spolupráce nápravno-výchovných ústavov a národných výborov, aby sa všetci prepustení občania z výkonu trestu odňatia slobody a nemajú zamestnanie, aby sa bez prieťahov prihlasovali na okresných národných výboroch v záujme ich pracovného umiestnenia;
- zintenzívnenie činnosti pri vyhľadávaní týchto osôb zo strany MNV, MsNV, OMV, orgánov ZNB a ostatných zainteresovaných orgánov a skrátiť na minimum dobu ich zaradenie do pracovného procesu;
- zlepšenie spolupráce škôl poskytujúcich stredné a vyššie vzdelanie a národných výborov pri nahlasovaní a umiestňovaní študentov, ktorí prerušili štúdium, alebo boli zo štúdia vylúčení;

---

veku pracovalo 43 561, čo je 93%. Nepracujúcich cigánskych obyvateľov v produktívnom veku bolo 5011, z toho 3248 žien a 1763 mužov. Išlo zväčša o mladých Cigánov vo veku od 15 – 18 rokov. Ing. Sekretariát v stanovisku navrhuje, aby sa pri vyhľadávaní nepracujúcich a práci sa vyhýbajúcich využívali kultúrno-sociálne-zdravotní pracovníci a terénni pracovníci sekretariátov R-ONV pre otázky cigánskych obyvateľov.

- vykonávanie dôraznejších opatrení zo strany hospodárskych organizácií proti osobám, ktoré porušujú disciplínu, vynechávajú pracovné smeny, resp. svojvoľne rozväzujú pracovný pomer;

Z uvedeného vyplýva, že na základe súčasnej právnej úpravy nie je možné zvyšovať represívnu činnosť voči osobám úmyselne sa vyhýbajúcim práci, ktoré nepáchajú trestnú činnosť". Z porady MPSVaR zo dňa 16.11.1974 vyplýva, že na úseku starostlivosti o spoločensky neprispôsobivé osoby sa v priebehu roka 1973 postupne prehlbovala postpenitenciárna starostlivosť. Za I. polrok 1974 národné výbory poskytli pomoc 3170 osobám, z toho 2293 osobám prepusteným z VTOS a tiež 804 alkoholikom. Dosiahla sa postupná resocializácia u 1338 osôb, zintenzívnila sa najmä spolupráca s Ministerstvom vnútra a prispelo sa ku komplexnému riešeniu problémov postpenitenciárnej starostlivosti. Trvalým problémom zostáva prevýchova a sociálna integrácia značného počtu recidivistov, ktorá vyžaduje širšie uplatnenie zákona o ochrannom dohľade ako i prehĺbenie spolupráce s príslušníkmi ZNB a národnými výbormi[6].

Kriminalita tzv. cigánskych obyvateľov vykazovala vzostupný trend. Chalka (1986) v internom materiály uvádza, že v roku 1985 podiel

[6] Popri bežných formách sociálnej starostlivosti sa venuje osobitná pozornosť zvýšeniu kultúrnej a sociálnej úrovne cigánskeho obyvateľstva. Na tieto účely (výkup chatrčí, štátne príspevky na bytové účely, budovanie ciest, studní) sa vynaložilo v roku 1973 17,8 milióna Kčs a v prvom polroku 1974 7,7 milióna Kčs.

kriminálnych činov 4,5 krát prevýšil podiel cigánskych obyvateľov na celkom počte obyvateľov SSR. Podobný podiel ako kriminalita vykazovali aj na počte priestupkov. Autor upozornil aj na nové formy trestnej činnosti napr. nealkoholickú toxikomániu.

Ozval sa hlas aj z druhej strany. Rusenko (1986) tvrdil, že na vedomie sa neberie historický kontext, že Rómovia žijú po celé stáročia izolovane, na okraji spoločnosti. Nevyriešený sociálny status Rómov upevňuje predsudky a diskrimináciu, ktoré sťažujú Rómom i ostatnému obyvateľstvu ich každodenný život, neodstraňuje negatívne javy. Rusenko upozornil aj na fakt, že po úradných zrušeniach českého a slovenského zväzu Cigánov/Rómov v roku 1973, neexistuje inštitúcia, ktorá by im radila a pomáhala. Činnosť sociálnych kurátoriek bola obmedzovaná nízkou právomocou. Navrhol aby medzi kurátorov boli prijatí vyškolení rómski pracovníci, ktorí by zachovávali medzi rómskym obyvateľstvom pozitívne rómske tradície a zvyky.

3 RIZIKOVÉ JAVY A ICH PREVENCIA Z POHĽADU ANALÝZY ARCHÍVNYCH DOKUMENTOV

Problémy s cigánskym obyvateľstvom boli označené za neustále sa prehlbujúce a počet obyvateľstva žijúci v nevhodných podmienkach sa neustále zvyšuje (Zapletal, 2010). Predsedníctvo ÚV KSČ vyzvalo všetky štátne orgány k učineniu konkrétnych krokov k zvráteniu doterajšej tendencie v oblasti života cigánskeho obyvateľstva. Sústavné a komplexné sledovanie kriminality cigánskeho obyvateľstva ministerstvu vnútra prikázalo politbyro ÚV KSČ federálnej vláde a tá zase prikazovala národným vládam.

Ministerstvo vnútra dostalo za úlohu realizáciu rozboru účinnosti zákona č. 74/1958 Zb. o trvalom usídlení kočujúcich osôb. Do konca septembra roku 1965 mali byť pripravené nové smernice, alebo navrhnutá novelizácia zákona tak, aby bola zaistená jeho účinnosť v súčasných podmienkach. Uznesením Vládneho výboru pre otázky cigánskych obyvateľov vyplynuli pre Ministerstvo vnútra v zásade dve úlohy. Prvou bolo ďalej sa v komisii Ministerstva spravodlivosti podieľať na vytvorení nových zásad a novelizácii zákona č. 74/1958 Zb. o trvalom usídlení kočujúcich osôb, ktoré mali byť predložené do ďalšieho, júnového jednania výboru. Druhá úloha bola skôr pasívna a informatívna. Zástupca Ministerstva vnútra sa mal naďalej zúčastniť činnosti výboru a informovať o jeho jednaniach a výstupoch zložky Verejnej bezpečnosti (Uznesenie Vládneho výboru pre otázky cigánskeho obyvateľstva zo dňa 28. 3. 1966).

Činnosťou zástupcov MV bola vo výbore všeobecne viac-menej činnosťou pasívneho pozorovateľa. Väčšina pojednávaných otázok bola okolo školstva, výchovy, sociálneho zabezpečenia tzv. cigánskeho obyvateľstva. Išlo o cielenú likvidáciu osád, presídľovanie cigánskych rodín zo Slovenska do Českej republiky. V centre pozornosti stála osvetová činnosť, alebo otázky hygieny a zdravotnej starostlivosti. Dosah bezpečnostných otázok a represie zaujímal v priebehu jednania výboru relatívne malý priestor a nikdy netvoril zvláštne body rokovania. Bol maximálne jednou zo súčastí iných opatrení. K zoznamovaniu sa s jeho výstupmi dochádzalo na celoštátnych poradách náčelníkov správ VB. Otázky tzv. cigánskeho obyvateľstva v podobe informácií z jednaní Vládneho výboru SSR pre otázky cigánskeho obyvateľstva (ďalej vládny výbor) nevyvolávali oproti iným bodom porád žiadne zásadné dotazy, ani diskusie. Boli prijímané ako nutné a relatívne krátke informácie[7]. Revízia prístupu k cigánskej menšine a obnovená aktivita úradov štátnej správy nemala dlhého trvania. Vládny výbor pre otázky cigánskeho obyvateľstva vykonával svoju činnosť prakticky len v rokoch 1966-1967. V roku 1968 sa už ani raz nestretol a v záveru roku bol úplne zrušený. Kompetencie nad riešením otázok cigánskeho obyvateľstva prechádza na novo konštituované Ministerstvo práce a sociálnych vecí, ktoré sa nimi začína zaoberať až v samotnom závere roku 1969.

[7] Uznesenie Vládneho výboru pre otázky cigánskeho obyvateľstva zo dňa 28. 3. 1966.

Orgány národných výborov a Verejnej bezpečnosti cigánske osoby z evidencie kočujúcich osôb už od počiatku šesťdesiatich rokov postupne vynímali a nové už nezanášali. Roku 1966 bol tento spôsob evidencie kočujúcich a polo kočujúcich osôb spolu s rezortnými smernicami Ministerstva vnútra o realizácii Zákona č. 74/1958 Zb. o trvalom usídlení kočovných osôb" úplne zrušený. Do evidencie bolo v rokoch 1963-1965 zahrnutých len 13 nových osôb a to väčšinou na návrh orgánov VB. Naproti tomu bolo cez 6 000 osôb z evidencie vyňatých. Smernice a evidencie kočovných a sezónne kočovných osôb boli zrušené na základe vyhlášky predsedu vlády č. 73/1966.

Podiel cigánskych občanov na kriminalite najmä vo východoslovenskom kraji[8] od začiatku 70. rokov neustále stúpal. Pre trestné činy bolo v roku 1975 stíhaných 1875 rómskych páchateľov. Z hľadiska rozboru podielu na kriminalite a v narušovaní verejného poriadku je zrejmé, že problémom bola vekovo mladšia generácia a mládež v školskom veku. Ako sa uvádza v správe: „*...bude preto dôležité sa orientovať na túto skupinu, a to za pomoci spoločenských organizácií, najmä Socialistického zväzu mládeže a Československého zväzu telesnej výchovy. Okrem toho bude potrebné zo strany Verejnej bezpečnosti dôslednejšie vyhľadávať páchateľov trestnej činnosti a zo strany prokuratúry a súdov urýchliť trestné pokračovanie, aby postih bol účinnejší* (uznesenia vlády SSR č. 94/1972 a 377/1972).

[8] Archívne dokumenty z východného Slovenska ponúkali veľmi presný štatistický údaj najmä tomto kraji.

Utváranie celoštátnej koncepcie štátnej správy voči tzv. cigánskemu obyvateľstvu sa zmenilo v období politických zmien v roku 1968.

Kontinuita činnosti vládneho výboru sa nachádza v činnosť novo ustanoveného Ministerstve práce a sociálnych vecí SSR, kde je agenda zaradená do kompetencie odboru sociálnych služieb. Bolo tak rozhodnuté v okamihu ustanovenia českého a slovenského Ministerstva práce a sociálnych vecí r. 1969. Od vzniku federácie a konštituovaní republikového Ministerstva práce a sociálnych vecí dňa 1. 1. 1969 sa tzv. cigánska problematika nachádza v kompetencii národných ministerstiev. Ministerstvo práce a sociálnych vecí ju zaradilo do odboru sociálnej politiky a venovalo sa vytvoreniu dlhodobých koncepcií. Republikové Ministerstvo práce a sociálnych vecí ČSR viedlo agendu ďalej v rámci odboru sociálnych služieb a prevzalo praktickú stránku realizácie komplexného prístupu a riešení k cigánskemu obyvateľstvu. Vyhodnocovaním materiálov z „terénu“ sa ministerstvo zaoberalo až v druhom polstoročí roku 1969 a v až v závere tohto roku dochádza k prvému zasadaniu.

Už v roku 1969, kedy došlo k vyhodnocovaniu podkladov pre činnosť v tejto oblasti, sa rezort vyslovil pre zriadenie vládnej komisie so širším, medzirezortným zložením a dosahom. K jej vytvoreniu dochádza o rok neskôr a dôvodom bolo najmä to, že dovtedajšia politika riadená zákonom č. 74/1958 Zb. o trvalom osídlení kočujúcich osôb a uzneseniami z rokov 1965 – 1968, ktoré nariaďovali násilný rozptyl Rómov zo Slovenska do Čiech zlyhával pod odporom českých orgánov. Komisia nemohla znížiť vážne

sociálne problémy, nekoncepčnú vnútroštátnu migráciu a latentný odpor voči Rómom zo strany obyvateľstva.

Vznikli rezortne silné Komisie vlád ČSR a SSR pre riešenie otázok cigánskeho obyvateľstva so zameraním na problematiku Rómov v oboch národných republikách. Činnosť komisií však zostala pod kontrolou Ministerstiev práce a sociálnych vecí ČSR a SSR, tie „skladali účty" českej resp. slovenskej vláde. Predsedami komisie v SSR boli ministri práce a sociálnych vecí, zdravotníctva. Porady sa odohrávali priamo na Ministerstve práce a sociálnych vecí a prostredníctvom koordinácie s ostatnými rezortmi sa jej činnosť opäť zameriavala prevažne na sociálnu oblasť. Okrem toho ich pozornosť venovala taktiež vzdelávaniu a zvyšovaniu kvalifikácie rómskeho obyvateľstva, predovšetkým mládeže. Pojednávali problematiku zdravotnej prevencie a hygieny. Komisie taktiež sledovali činnosť komisií na úrovni ustanovených pri národných výboroch, nechávali si predkladať správy o činnostiach jednotlivých úradov a vyžadovali plnenie vládnych uznesení[9]. Otázky bezpečnosti a vplyv ministerstva vnútra v rámci českej a slovenskej komisie pre otázky cigánskeho obyvateľstva nebol nijako zásadný. Národné ministerstvá vnútra boli pri vládnych komisiách prezentovanou osobou zástupcu hlavného veliteľa VB, často sa jej

[9] Činnosť komisie porovnaj: Víšek P., *Program integrácie – riešenie problematiky rómskych obyvateľov v období 1970 až 1989*, In: Romové v České republice, Praha 1999, s. 184-218.

však zúčastňuje náčelník odboru Správy kriminálnej služby HV VB, alebo jeho zástupca[10].

Príspevky rezortu vnútra sa tu obmedzovali na hlásenie o stave a rozsahu cigánskej kriminality, vrátane kriminality mládeže. So zástupcami bezpečnostných zložiek bolo v rámci správneho úseku MV riešená tiež ohlasovacia povinnosť miesta pobytu Rómov a obmedzovanie ich fluktuácie spolu s prerokovaním preventívnych opatrení. Zástupcovia MV však väčšinou nemajú k priebehu jednania komisie pripomienky a mnohokrát sa ani aktívne nezapojujú do ich rokovaní[11].

Významnejšou „komisiou" v oblasti tzv. cigánskej problematiky, minimálne pre rezort vnútra, sa javia niektoré z medzirezortných porád orgánov činných v trestnom konaní. Tieto porady sa na celoštátnej úrovni odohrávali spravidla raz ročne. Schádzali sa na nich minister vnútra a generálny prokurátor, prípadne ich námestníci. Porady prerokovali právne a bezpečnostné otázky štátu, ktorých obsahom bývali mimo iné i opatrenia voči neuznanej cigánskej/rómskej menšine[12]. Na základe jednej z medzirezortných

[10] Porov. Pozvánky a správy z jednania Komisie vlády ČSR pre otázky cigánskeho obyvateľstva. ABS, H 2-1, inv. j. 151. V osemdesiatych rokoch je zástupcom MV pri vládnej komisii zástupca náčelníka SKS. Porov. ABS, prir. fondov H, č. 1893/89, bal. 1.

[11] Na pozvánky vládnej komisie, kde sú zároveň uvedené body jednania, je v konceptoch odpovedí MV spolu s prísľubom účasti poznámka, že MV nemá k bodom jednania pripomienky. Pri správach z jednania sa často konštatuje, že jeho obsah sa netýkal otázok bezpečnosti a zástupca MV tak nemusel zaujať žiadne stanovisko.

[12] Prejednávanie cigánskej problematiky je doložiteľná na poradách 7. 12. 1977, v decembri. 1978 a v júni a marci roku 1984. Porov. prir. fondov H, č. 1324, bal. 4 a č.

porád orgánov činných v trestnom konaní došlo k významnému zhodnoteniu kriminality Cigánov i doterajšiemu celkového prístupu Ministerstva vnútra k tejto skupine obyvateľstva. V závere sedemdesiatych rokov tak možno hovoriť o vytváraní komplexného a koordinovaného postupu rezortu vnútra, ktorého dôsledkom bolo zosilnenie represie bezpečnostných zložiek voči rómskej menšine.

Jedným z materiálov na rokovanie kolégia ministra práce, sociálnych vecí a rodiny SSR zo dňa 18.7.1975 bola aj kontrolná správa o realizácii opatrení na zamedzenie rastu kriminality mládeže (SNA, rokovanie kolégia MPSVaR, 18.7.1975). Treba však konštatovať, že v predchádzajúcich obdobiach boli, a to nielen mládež, prenasledovaní Rómovia kontinuálne.

V kontrolnej správe sa neustále opakuje, že kriminalita mládeže je vážnym spoločenským problémom. Zamedzenie jej rastu je do veľkej miery v pozornosti najvyšších straníckych a štátnych orgánov. Vláda SSR uznesením č. 81 z 20. marca 1974 prijala súbor represívnych, komplexných opatrení na zvýšenie účinnosti boja proti kriminalite mládeže. Správa uvádza aj štatistiku, v ktorej konštatuje, že v roku 1974 bolo v SSR odsúdených 4525 mladistvých, z toho 2 712 za trestné činy a 1813 za prečiny. Jedným z ukazovateľov vývoja kriminality je podiel odsúdených mladistvých z celkového počtu všetkých odsúdených osôb. Uvedené údaje neuvádzajú však

1893/89, bal. 1. Porada konaná v roku 1977 je patrne vôbec prvou poradou tohoto druhu zaoberajúca sa cigánskou problematikou. Porov. dlhodobou prípravou orgánov VB v rámci celej ČSR a rozsiahle zhromažďovanie podkladov k jednaniu. ABS, fond M 1-10/1, inv. j. 56, alebo ABS, fond M 6-1, inv. j. 16.

skutočný stav kriminality mládeže v širšom zmysle, t.j. vrátene delikvencie detí a mladistvých, pretože ukazujú len na trestné činy prerokované pred súdmi. Ako správa uvádza ďalej:

Spoločenská nebezpečnosť je o to väčšia, že mládež sa dopustila závažnej trestnej činnosti, ako sú lúpeže, krádeže vlámaním a pod. Zistilo sa 520 prípadov pohlavného zneužitia. Pod vplyvom alkoholu mládež spáchala 836 trestných činov a 227 prečinov (Ibid., s. 2). V tejto skupine bolo dvakrát a trikrát vyšetrovaných 1958 a viackrát 1290 osôb. V priebehu roka 1974 MPSVaR sústredilo hlavnú pozornosť na zabezpečenie plnenia úloh v zmysle prijatých uznesení. V spolupráci s KNV a NV hlavného mesta SSR uskutočnilo krajské aktívy vedúcich a pracovníkov a oddelení starostlivosti o deti (ďalej OSD) o jednotnom postupe pri zabezpečení prevencie a koordinovaného boja pri delikvencii mládeže na úrovni krajov a okresov. Pre činnosť ONV vypracovala pracovnú náplň a popis funkcie nových špecializovaných pracovníkov – sociálnych kurátorov mládeže[13]. Ich činnosť spočíva prevažne v organizovaní a vykonávaní sociálnej a postpenitenciárnej starostlivosti s cieľom dosiahnuť nápravu narušeného dieťaťa a zamedzenia recidívy. Dbajú najmä, aby sa realizovali výchovné opatrenia, zabezpečujú sanáciu rodinného prostredia a vytvorenie vhodných výchovných

[13] Koncom roka 1974 OSD v SSR evidovali v sociálno-právnej starostlivosti 10 727 ťažko vychovateľných detí do 15 rokov. Predstavuje to takmer dvojnásobok oproti roku 1971, pričom vzostupný trend sa prejavuje vo všetkých okresoch s výnimkou Východoslovenského kraja. Mravne narušené alebo delikventné deti pochádzajú v prevažnej miere z alkoholických a rozvrátených rodín.

podmienok po prepustení mladistvého z ochrannej alebo ústavnej výchovy a z VTOS. Uvedenú činnosť vykonáva 31 sociálnych kurátorov mládeže, z toho 4 pracovníci KNV a 27 na ONV. Pozitívne výsledky činnosti na úseku boja proti kriminalite mládeže začínajú dosahovať tie národné výbory, ktoré prijali kvalifikovaného kurátora mládeže v II. polroku 1974, ako napríklad ONV Levice, Topoľčany, Poprad[14], Lučenec, Žiar nad Hronom[15] a pod (Ibid., s. 9).

Na počiatku všetkých opatrení stál obsažný dokument spracovaný na začiatku roku 1978 sekretariátom ministra vnútra ČSR na základe jednania medzirezortnej porady konanej dňa 7. decembra 1977. Rozsiahly elaborát nesie názov „Rozbor kriminality páchanej osobami cigánskeho pôvodu“. Dokument sa v úvode odvoláva na Uznesenie vlády ČSR č. 279 z roku 1970 o riešení otázok cigánskeho obyvateľstva. Ústredným orgánom sa v nej ukladá zlepšiť starostlivosť o cigánske obyvateľstvo a vytvoriť podmienky pre to, aby ich zapojenie do socialistickej spoločnosti prebiehalo čo najrýchlejšie a neúčinnejšie. V dokumente je poznamenaný vzostup hmotnej úrovne obyvateľov a porovnanie rozdielov medzi životom v mestách a na vidieku. Napriek tomu u cigánskej menšiny je zreteľná nižšia životná úroveň, ktorou si dokument vykladá ako pretrvávanie

[14] Sociálna kurátorka ONV v Poprade za 7 mesiacov svojej činnosti zaznamenala okrem bežnej sociálno-právnej starostlivosti 298 odborných pohovorov.

[15] Na ONV v Žiari nad Hronom kurátorka eviduje 27,2% podiel cigánskych detí z celkového počtu ťažko vychovateľných detí, ktorým poskytla sociálnu starostlivosť.

návykov odlišného života Cigánov v minulosti. Existenciu rozsiahlej trestnej činnosti u cigánskeho obyvateľstva potom vidí vo vzniku konfliktu, ktorý pramení zo vzájomných negativistických postojov a neporozumení medzi väčšinovou spoločnosťou a Cigánmi. Kriminalita Cigánov, doložená radou štatistík, vykazovala v polovine sedemdesiatych rokov netrvalý pozvoľný vzostup. Na objeme objasnených trestných činov je konštatovaný nárast podielu cigánskej kriminality z 5,5% na 6,5% v období rokov 1974-1976. Pri prečinoch je rastúca tendencia ešte markantnejšia, nakoľko zaznamenala nárast o 2,4%. Špecifikom kriminality Cigánov boli predovšetkým krádeže, krádeže vlámaním do bytov, krádeže, fyzické napadnutie („ruvačky“) a ublíženie na zdraví. Teda predovšetkým trestná činnosť riešená v rámci kriminálnej služby po línii obecnej kriminality. Neobvykle vysoká bola tiež prostitúcia a všeobecne kriminalita cigánskych žien, ktorá sa pohybovala pri trestných činoch i prečinov okolo 11%. Obdobne markantná oproti majorite bola kriminalita detí a mladistvých. Tento alarmujúci stav si orgány MV vysvetľovali opäť historickým vývojom a skupinovou mentalitou Cigánov. Opatrenia, ktoré by zvrátili nepriaznivý vývoj, boli označené ako náročne realizovateľné a predovšetkým miestne podmienené (Zapletal, 2010).

Cigánske obyvateľstvo bolo v Čechách rozmiestnené nerovnomerne a zásahy voči rastúcej kriminalite sa teda nutne odohrávali podľa miestnych podmienok predovšetkým v oblastiach jeho najväčšieho sústredenia. Naviac, represívne opatrenia proti kriminalite neboli

realizované na etnickom princípe páchateľov, ale po líniách podľa druhu trestnej činnosti (napr. obecná kriminalita, hospodárska kriminalita). Riešenia záškoláctva, problémov vo výchove detí, uložení ústavnej výchovy, alebo ochranného dohľadu spolupracovali orgány VB s národnými výbormi, školami a snažili sa v prípadoch Rómov o čo najrýchlejšie výsledky a ich preventívne pôsobenie. Rozbor sa taktiež venoval možnostiam uplatnenia Zákona o trvalom usídlení kočujúcich osôb č. 74 z roku 1958 a konštatoval, že je v praxi náročné využiť jeho pôvodne dobové ustanovenie o postihu osôb, ktoré kočovali. Väčšina osôb, ktoré už tradične nekočovali, ale fluktuovali, sťahovali sa častejšie z miesta na miesto, bola v 70. rokoch postihovaná už na základe trestného činu príživníctva.[16]

Rozbor kriminality Rómov navrhoval rad ustanovení, ktoré by mali byť v rámci spoločenského a výchovného pôsobenia vykonávané spoločenskými organizáciami, v oblasti trestnej činnosti potom orgánmi činnými v trestným konaní a v rámci prevencie orgánmi Verejnej bezpečnosti. Ustanovenia, ktoré mala voči cigánskemu obyvateľstvu realizovať Verejná bezpečnosť, sa zameriavali na ich fluktuáciu a to predovšetkým na osoby označené termínom kriminálne „závadové“ – teda osoby trestané, nad ktorými malo byť využívané nariadenie o ochrannom dohľade. Malo sa tiež dôslednejšie využívať centrálnych evidencií k získavaniu prehľadu o sťahovaní a fluktuácii rómskeho obyvateľstva. Represia sa ďalej mala

[16] ABS, prir. fondov H, č. 1256/83, bal. 4, č. 1328/84, bal. 33, č. 1331/84, bal. 3, prir. fondov I, č. 1488/84, bal. 207, fond K 1-1, inv. j. 290.

zamerať na držiteľov vodičských preukazov a vlastníkov motorových vozidiel, kde mali byť rozsiahlejšie využívané možnosti preskúšania vodiča zo znalostí dopravných predpisov. Hoci bol teoreticky kočovný spôsob života zakázaný zákonom č. 74/1958 Zb., štátne orgány vnímali zvyšujúcu sa automobilizáciu Rómov v 60. a 70. rokoch ako moderný spôsob uchovávania kočovníckej tradície.

Vlastníctvo auta umožňovalo rodinám a skupinám nekontrolovane sa presúvať medzi okresmi, krajmi, medzi Slovenskom a Českou republikou. Z pohľadu vládnej moci šlo o „narušovanie trvalého osídlenia“ a vyhýbanie sa štátnemu dohľadu nad zamestnaním a pobytom. V policajných správach tej doby prevládal stereotypný naratív, že automobil slúži predovšetkým ako dopravný prostriedok na páchanie trestnej činnosti, napr. nelegálne obchodovanie, skupinové krádeže poľnohospodárskych plodín, dreva a stavebného materiálu či farebných kovov. Verejná bezpečnosť predpokladala, že ak obmedzí možnosť viesť motorové vozidlo osobám označeným za „kriminálne závadové“, výrazne zníži ich akčný rádius a schopnosť odvážať odcudzený majetok.

Odobratie vodičského preukazu na základe nesplnenia odborných testov osôb s neukončenou základnou deväťročnou školou bolo pre VB právne najjednoduchšou cestou, ako auto vyradiť z prevádzky bez toho, aby museli človeku dokázať konkrétny trestný čin. Pretože významná časť rómskej populácie z chudobnejších pomerov mala v tom čase zníženú úroveň gramotnosti alebo nízke formálne vzdelanie, komplikované písomné testy z pravidiel cestnej premávky

boli pre nich zámerne nastavenou bariérou. Preskúšanie tak slúžilo ako nepriamy represívny nástroj na odobratie vodičských oprávnení.

Evidencia trestných činov sa mala používať i pri vydávaní cestovných pasov, aby sa zamedzilo páchaniu trestnej činnosti v zahraničí. Obsažný dokument „Rozbor kriminality páchanej osobami cigánskeho pôvodu“ nebol len konštatovaním daného stavu, ale stál na počiatku praktických represívnych opatrení. Rozbor bol rozosielaný všetkým náčelníkom správ VB v ČSSR na krajských i centrálnej republikovej úrovni. Návrhy opatrení boli určené k praktickej realizácii a výsledky realizovaných opatrení boli očakávané v závere roku 1978 k celkovej analýze pre ďalšiu medzirezortnú poradu orgánov činných v trestnom konaní, ktorá bola plánovaná na záver roku 1978.
Počiatkom decembra roku 1978 dochádzali z jednotlivých správ VB vyhodnotenia navrhovaných opatrení. Jednotlivé vyhodnotenia sa zhodovali v konštatovaní, že najpálčivejším problémom bola fluktuácia Rómov a ich neustále migrovanie do oblastí, kde sa už nachádzali ich značné koncentrácie, teda predovšetkým do miest v severných a západných Čechách. Správy sa zhodovali na častom využívaní ochranného dohľadu nad radou osôb cigánskeho pôvodu (ABS, prir. fondov H, č. 1324, bal. 4).
Oproti tomu využívanie centrálnych evidencií pre „osoby závadné“ a získavanie prehľadu o ich fluktuácii bolo možné len u už

trestaných osôb a recidivistov, pretože tieto podliehali zvláštnemu nariadeniu a všetky zmeny pobytu týchto osôb boli v rámci jednotlivých OS ZNB hlásené z oddelení správnej služby na oddelení obecnej kriminality. Rovnako tak osobám trestaným nebol vydávaný cestovný pas a bola tak redukovaná možnosť prenášania kriminality do zahraničia. K realizácii represie voči majiteľom vodičských oprávnení dochádzalo len v niektorých krajoch. V iných krajoch boli tiež kontroly zavádzané a plánované v spolupráci oddelení dopravnej služby s oddelením kriminality OS ZNB. Na miestnej úrovni bola proti zvyšujúcej sa kriminalite cigánskeho obyvateľstva zavedená rada ďalších špecifických postupov a jednorazových bezpečnostných akcií[17]. O význame komplexných represívnych opatrení zameraných v závere sedemdesiatych rokov voči Rómom svedčí i zahrnutie tejto témy do jednania celoštátnych porád náčelníkov správ VB a výkonných útvarov MV ČSR. Na poradách konaných v závere roku 1978 a 1979 dochádzalo k prerokovaniu čiastkových prípadov kriminality Rómov, koordinovaniu celkovej koncepcie postupu bezpečnostných zložiek voči tejto skupine obyvateľstva na krajskej i centrálnej, ministerskej úrovni. Z porád je zjavné, že v praxi dochádzalo k postupnej realizácii opatrení navrhnutých počiatkom roku 1978 a obsiahnutých v dokumente „Rozbor kriminality páchanej osobami cigánskeho pôvodu." Komplexné zhodnotenie cigánskej problematiky ministerstvom

[17] V Prahe boli budované fotoalbumy všetkých predvedených Rómov, to isté bolo urobené i vo všetkých okresoch Severomoravského kraja.

vnútra v závere sedemdesiatych rokov sa neprejavilo len na použití zosilnenia represie voči Rómom samotným, ale sa tiež zameralo na zhodnotenie rezortných smerníc, rozkazov a predovšetkým používanie zákona č. 74/1958 o trvalom usídlení kočujúcich osôb. Zhodnotenie realizovali pracovníci kontrolného odboru štábu MV ČSR, ktorí realizovali prieskum praktického využívania zákona a smerníc na jednotlivých útvaroch VB v miestach väčších sústredení obyvateľov rómskeho pôvodu. Prieskum konštatoval, že stále platný zákon č. 74/1958 Zb. o trvalom usídlení kočujúcich osôb nie je v praxi už dlhú dobu využívaný, je dobovým prežitkom a že sa na preverovaných útvaroch VB už ani nenachádzajú pamätníci, ktorí by jeho používanie potvrdili. Obdobný stav sa týkal i stále platných rozkazov náčelníka HS VB, ktoré zo zákona vychádzali a konkretizovali jeho realizáciu v rámci útvarov VB. Všetky rozkazy i nariadenia boli stále v platnosti, orientovali sa však na realizáciu zákazu kočovania a vedenie evidencií kočovných a sezónne kočujúcich osôb. Vedenie takých evidencií však bolo zrušené nariadením vlády v roku 1966. Rezultát v tomto ohľade znel, aby sa i príslušné rezortné nariadenia a rozkazy zrušili ako zbytočné a zákon č. 74/1958 bol doporučený k novelizácii, pretože jeho ustanovenie nezodpovedalo dobovému stavu rómskej populácie, ktorá tradičné kočovanie už zamenila za usadlý spôsob života spojený len s častejším sťahovaním a fluktuáciou v zamestnaní. Celý trestný postih Rómov realizovali sledované útvary na základe štandardných represívnych opatrení, ako bolo uloženie ochranného dohľadu, či

užívanie právnych noriem postihujúcich konkrétne trestné činy všetkých občanov bez vymedzení ich etnickej príslušnosti. Rovnako tak boli Rómovia evidovaní i v dobových evidenciách KZO len v prípade, že sa jednalo o recidivistov, alebo osoby aspoň raz trestané. V mestách severných, západných Čiech a severnej Moravy, kde bola väčšia koncentrácia Rómov, sa práca kriminálnych útvarov Verejnej bezpečnosti spravidla čiastočne špecializovala na trestnú činnosť Rómov. Títo špecialisti na kriminalitu Rómov často úzko spolupracovali s orgánmi komisií pôsobiacich pri národných výboroch. Ich úlohou bolo budovať sieť tajných spolupracovníkov a informátorov priamo v rómskych rodinách a komunitách. Poznali príbuzenské vzťahy, vnútornú hierarchiu, migračné trasy medzi Slovenskom a českými priemyselnými oblasťami a neoficiálnych lídrov (tzv. *vajdov* alebo mužskej autority rodín). Pravidelne vykonávali nočné razie a previerky ubytovní, usadlostí, podnikov a bytov. Kontrolovali dodržiavanie trvalého pobytu, pracovnej povinnosti (potieranie tzv. príživníctva) a vyhľadávali hľadané či neevidované osoby. Mimo bežných policajných registrov si vedeli podrobné kartotéky rodín, fluktuujúcich osôb a tzv. kriminálne „závadného“ prostredia, vrátane evidencie vozidiel či miest, kde sa osoby zdržiavali.

O úzkej spolupráci komisií a orgánov VB na miestnej úrovni svedčí i zistený fakt, že medzi členmi jednotlivých komisií boli vo väčšine sledovaných prípadov náčelníci obvodných oddelení VB, alebo aspoň ich zástupcovia. Dochádzalo tak k úzkej spolupráci a výmene

informácií medzi bezpečnostnými zložkami štátu a miestnou správou. Prieskum, ktorý v jarných mesiacoch realizovali pracovníci kontrolného odboru štábu MV ČSR, mal za úlohu mimo iné preveriť, či sa v praxi realizujú zosilnené represívne opatrenia proti rómskej menšine, ktoré vzišli z jednania medzirezortnej porady orgánov činných v trestnom konaní na prelome roku 1977 a 1978.

Nárast kriminality rómskeho obyvateľstva a priestor, ktorý mu v závere sedemdesiatych rokov venoval rezort MV ČSR, viedol okrem zosilňovaniu represie i k vypracovaniu teoretických pomôcok a metodík špecifického postihu. V období okolo roku 1978 je možné sa stretnúť s postupmi uplatňovanými na miestnej úrovni i regulácií na úrovni kraja. Zaistenie jednotného postupu v rámci celej ČSR je avizované na celoštátnej porade náčelníkov VB a výkonných útvarov MV ČSR v závere roku 1978. V tejto dobe na vzniku metodickej pomôcky pracuje SKS, ktorá zbiera informácie a rozosiela prvú verziu dokumentu k pripomienkam náčelníkom správ VB. V spracovanom dokumentu však nad jeho metodickou povahou prevažujú štatistiky s výpočtom a hodnotením rómskej kriminality niekoľko uplynulých rokov. Metodická časť obsahujúca konkrétne opatrenia je mizivá. Výstup SKS je predovšetkým ústrednými útvarmi Ministerstva vnútra ČSR podrobený silnej kritike. Kvalita podkladu je vnímaná ako nedostatočná a súčasne je i nadnesená otázka, či tvorba pokynu takej povahy nepresahuje hranice kompetencie SKS, nakoľko problematika trestnej činnosti Rómov

nebola vnímaná ako problém povahy vyslovene kriminálnej, nie to ako komplex otázok, ktoré je treba riešiť jednak v rámci celého rezortu vnútra, avšak i nad rámec jeho kompetencií. Na základe výčitiek bol ministrom vnútra ČSR spracovaním „návrhu na riešení kriminality KZO cigánskeho pôvodu“ poverený námestník sekretariátu. Na faktickom zostavení návrhu sa však i naďalej podieľala významnou mierou SKS, prinajmenšom v osobe zástupcu náčelníka SKS VB. Koncepcia návrhu metodického pokynu i dôvodovej správy bola v závere roku 1979 hotová a opäť rozoslaná k rezortnému pripomienkovému konaniu. Vyhotovený dokument s názvom „Opatrenia služieb Verejnej bezpečnosti k riešeniu trestnej činnosti kriminálne závadných osôb cigánskeho pôvodu“ bol koncipovaný ako nariadenia námestníka ministra vnútra ČSR. V úvodnom ustanovení sa odvolával na realizácii uznesení predsedníctva vlády ČSSR č. 21/1976. Oproti pôvodne predkladanému metodickému pokynu SKS bol výpočet trestnej činnosti Rómov s jej špecifikáciou prerokovaný v priloženej dôvodovej správe. Samotné nariadenie potom jednotlivým zložkám Verejnej bezpečnosti len uložilo radu konkrétnych úloh, ktoré mali v konečnom dôsledku viesť „ku zlepšeniu situácie v oblasti boja s trestnou činnosťou cigánov“. Odbory VB okresných a mestských správ SNB mali dodávať podklady komisiám pri národných výboroch a špecifikovať konkrétne návrhy pre „prevýchovu cigánskych osôb“. Nad KZO z radov Rómov mal byť vykonávaný ochranný dohlaď a v spolupráci s colnými orgánmi a oddeleniami pasov a víz malo byť

dosiahnuté zníženie kriminality v dovoze tovaru a peňažných špekuláciách.

Vládna moc navonok deklarovala, že v socialistickej spoločnosti neexistujú národnostné či etnické riziká, Rómovia boli oficiálne definovaní len ako sociálno-patologická skupina („občania cigánskeho pôvodu“) a asimilačná politika tvrdila, že sociálnym inžinierstvom (práca, bývanie) sa akákoľvek kriminalita odstráni. Týmto dokumentom sama VB priznávala, že oficiálna integrácia zlyháva, a vytváral sa tzv. „paralelný etnický kriminálny profil“. Hoci štát odmietal priznať Rómom status národnostnej menšiny, policajné zložky s nimi zaobchádzali na základe etnického kľúča. Dokazovanie viny či nebezpečnosti páchateľa sa neopieralo len o konkrétne skutky, ale o priradenie k etnickej skupine. Termín „osoby cigánskeho pôvodu“ spojený s prívlastkom kriminálne „závadné“ vytváral dojem, že samotný pôvod je zvýšeným kriminogénnym faktorom. Tento dokument nepriamo inštitucionalizoval „rasové/etnické profilovanie“ dlho predtým, než tento pojem vôbec vznikol v modernej sociológii a práve.

Ščuka (1986) prokurátor rómskeho pôvodu sa ohradil proti poukazovaniu na etnický pôvod páchateľa, ktorý ani právne neexistoval. Bol to zámer, aby sa u verejnosti vzbudil dojem, že trestnú činnosť v republike prevažne páchajú občania cigánskeho pôvodu.

3.1 Opatrenia štátnych inštitúcií k riešeniu protispoločenských javov Rómov na Slovensku v 70. rokoch

V riešení problémov cigánskeho obyvateľstva MPSVaR SSR v súčinnosti s Komisiou vlády SSR pre otázky cigánskych obyvateľov[18] vychádzalo z uznesenia vlády SSR č. 94/1972, ktoré sa stalo základnou smernicou ministerstiev a národných výborov pre postup v riešení cigánskej otázky. V obciach a mestách s väčším počtom cigánskych obyvateľov boli v priebehu roka 1972 ustanovené miestne, mestské a okresné komisie pre riešenie otázok cigánskych obyvateľov. V priebehu roka 1973 boli pri miestnych, mestských a okresných komisiách ustanovené aktívy z dobrovoľných vyspelých Cigánov, väčšinou z bývalých funkcionárov zrušeného zväzu (ZC-R) ktorých úlohou bolo pomáhať štátnej správe realizovať zámery uznesenia vlády SSR č. 94/1972 a osvetovou prácou priamo medzi cigánskymi obyvateľmi, a to najmä v cigánskych osadách (SNA, Informácia o dynamike populačného vývoja cigánskeho obyvateľstva SSR, 1974).

Správa o starostlivosti súdov SSR o maloleté cigánske deti pri ich výchove a výžive a o trestnom postihu cigánskych rodičov, ktorí zanedbávajú povinnú výživu voči svojim deťom z roku 1976

[18] Komisia vlády SSR pre cigánskych obyvateľov bola zriadená na základe uznesenia vlády SSR č. 50 zo dňa 7.3. 1969 ako jej poradný a iniciatívny orgán, ktorý zabezpečuje prípravu a koordináciu opatrení vlády SSR na úseku riešenia problematiky cigánskych obyvateľov.

predkladá základné črty vnímania „cigánskych“ rodín v 70. rokoch v SSR. V správe sa hneď na začiatku uvádza, že ťažkosti, ktoré sa zisťujú ako typické pri výchove cigánskych detí, vyvoláva spravidla malý záujem rodičov o výchovu a vzdelávanie svojich detí. „*Cigánsky rodič, ktorý nehodlá si plniť ani tie najzákladnejšie povinnosti voči svojim deťom, najčastejšie odíde od svojej rodine (družky) na neznáme miesto, prípadne toto ustavične mení, neplní si ohlasovaciu povinnosť, a tak nemožno proti nemu ani začať konanie o určenie výživného*“. (SNA, kartón č. 247, 1976). Fakticky potreby cigánskeho dieťaťa bývajú nižšie ako u ostatných detí, čo je dôsledok nižšej kultúrnej a sociálnej úrovne cigánskych občanov. Pri určovaní výživného maloletým cigánskym deťom sa výrazne uplatňuje zásada, že nie je rozhodujúci skutočný zárobok cigánskeho rodiča, ale zárobok, ktorý môže rodič za daných podmienok dosiahnuť vzhľadom na svoj vek, zdravotný stav, kvalifikáciu, snahu a usilovnosť. Správa súdov hodnotí hospodárenie týchto rodín negatívne. Ako sa píše: „*hospodárenie a nakladanie s finančnými prostriedkami býva v cigánskych rodinách živelné. Rodina máva finančnú hotovosť zvyčajne len krátko po výplate a spravidla ju nehospodárne utráca. Tento neblahý úkaz je u dosť značného počtu cigánskych rodín – predovšetkým vo Východoslovenskom kraji*“. (Ibid, 1976).

V prípadoch cigánskych detí súdy tiež spravidla zverujú dieťa matke, najmä pokiaľ je dieťa malé. V dôsledku všeobecnej zaostalosti Cigánov je aj osobná starostlivosť o dieťa na veľmi nízkej úrovni. Aj

v kompaktnej cigánskej rodine nie je dosť často zabezpečená riadna výchova detí zodpovedajúca úrovni ostatných detí a nie ešte v tých prípadoch, keď sa o nestará len matka. Zanedbaná výchova sa často ukáže v prejavoch záškoláctva, tuláctva, v páchaní menších krádeží a vo zvýšenej agresivite voči svojmu okoliu. Snaha súdov zveriť v niektorých prípadoch cigánske deti do kolektívnej výchovy – nariadenie ústavnej výchovy alebo uloženie ochrannej výchovy – a tak vytrhnúť deti z nevhodného výchovného prostredia, naráža často na značný odpor rodičov, ale tiež na objektívne prekážky. Tie spočívajú v tom, že nemožno dieťa bez omeškania umiestniť v ústave, ktorý určí diagnostický ústav, pre nedostatočnú kapacitu ústavov určených pri vnútornej diferenciácii a vhodných na výchovu dieťaťa podľa diagnostikovania osobnosti dieťaťa. Skúsenosť súdov Stredoslovenského a Východoslovenského kraja je ako konštatuje správa, taká, že výrazné závadné správanie, ba až mravná narušenosť cigánskych detí je v prevažnej miere ovplyvnená životným prostredím rodín, v ktorých tieto deti žijú. Z kontrolnej previerky vyplýva ďalší jednoznačný poznatok, že deti z cigánskych rodín, u ktorých sa rozhodlo o kolektívnej výchove, pochádzajú najčastejšie zo značne alebo úplne rozvrátených rodín, pokiaľ sa v niektorých prípadoch dá hovoriť o rodinách ako takých. Rodičia týchto detí, pokiaľ sa s nimi súdy stretávajú v súvislosti s rozhodovaním o ústavnej alebo ochrannej výchove, boli prevažne zaťažení alkoholizmom, sústavne páchali trestnú činnosť, často boli vo väzbe alebo vo výkone trestu odňatia slobody. Dopúšťali sa

príživníctva a neplnili si základné výchovné povinnosti voči svojim maloletým deťom. „*Preto sa žiada zdôrazniť, že bez vyriešenia základnej otázky, t.j. prevýchovy cigánskych občanov, nemožno eliminovať ani narušenosť cigánskych detí, ktoré sa tak stávajú s veľkou pravdepodobnosťou potencionálnymi páchateľmi trestnej a protispoločenskej činnosti*“.

V socialistickej spoločnosti len výnimočne treba rodiča nútiť trestným postihom, aby si plnil rodičovské povinnosti vrátane vyživovacej povinnosti voči svojim deťom. Štatistické údaje ukazujú, že podiel trestného činu podľa paragrafu 231 Trestného zákona na celkovej trestnej činnosti páchanej v SSR z hľadiska počtu odsúdených osôb je celkovo nepatrný a v posledných rokoch sa pohybuje od 2-3%. Z tohto malého počtu odsúdených osôb sa podiel odsúdených Cigánov pohybuje v rokoch 1974 a 1975 okolo 15% zo všetkých osôb odsúdených v SSR za trestný čin podľa paragrafu 213 Trestného zákona. Avšak vzhľadom na počet cigánskych občanov v pomere ku všetkým obyvateľom SSR je tento podiel neprimerane veľký (SNA, kartón č. 247 s. 13, 1976).

V roku 1978 vydalo Ministerstvo vnútra SSR správu o trestnej a inej negatívnej činnosti cigánskych obyvateľov a o stave a úrovni spolupráce príslušníkov VB s komisiami vlády NKV a ONV pre otázky cigánskych obyvateľov (SNA, kartón 213, 1978).
V správe sa uvádza, že kriminalita cigánskych obyvateľov má aj napriek vykonaným opatreniam straníckych a štátnych orgánov

neuspokojivý vývoj. U značnej časti z nich sa doposiaľ nepodarilo plne prekonať ich osobitý spôsob života, zvyky a návyky z minulosti. Nedostatočné prispôsobovanie sa podmienkam života v socialistickej spoločnosti je tiež príčinou ich častého protispoločenského konania[19]. Rozmiestnenie špecializovaných pracovníkov kriminálnej služby na jednotlivé útvary VB bolo podmienené počtom cigánskych obyvateľov v ich územnom obvode. Platila zásada, že na 4 tisíc cigánskych obyvateľov je systematizovaný jeden pracovník kriminálnej služby VB. Obzvlášť nepriaznivá situácia na úseku boja proti trestnej činnosti cigánskeho obyvateľstva bola vo Východoslovenskom kraji. V roku 1977 zo 16 791 trestných činov celkovej kriminality kraja, Rómovia spáchali 3859, t.j. 23% a u všeobecnej kriminality ich podiel činil až takmer 30%. Mládež sa na nej podieľala viac ako v jednej tretine. Negatívnym činiteľom bola tiež skutočnosť, že tá časť cigánskych občanov, ktorá prišla už do rozporu so zákonom ďalej recidivovala, vyhýbala sa statočnej práci, žila prížívníckym spôsobom života a toto negatívne pôsobilo na okolie a priamo na deti a mládež.

Správa obdobne hodnotí mravnú a citovú výchovu v rodine, kde nedostatky v tejto oblasti sa prejavujú v páchaní mravnostnej a násilnej kriminality, najmä pohlavných zneužití a lúpeží. Svedčí

[19] Komisia vlády SSR pre otázky cigánskych obyvateľov na svojom 32. zasadaní zo dňa 28.6.1977 konštatuje, že korene zvýšenej kriminality cigánskeho obyvateľstva spočíva v sociálnej zaostalosti, nakoľko podiel osôb nedosahujúcich hladinu existenčného minima je u Cigánov desaťnásobne vyšší ako u ostatných obyvateľov. To sa týka najmä rodín žijúcich v cigánskych osadách, ktoré majú najviac detí.

o tom skutočnosť, že v roku 1977 cigánske dievčatá vo veku od 12 do 16 rokov rodili v 440 prípadoch, cigánska mládež spáchala celkom 115 lúpeží, z toho deti v 56 prípadoch. Nadmerné požívanie alkoholických nápojov má tiež negatívny dopad na páchanie kriminality cigánskymi občanmi. Toto sa tiež prejavuje v závadnej výchove mládeže, kde rodičia v spoločnosti svojich detí navštevujú pohostinstvá a umožňujú mládeži požívanie alkoholu. Tiež záškoláctvo je negatívnym javom, ktorý nepriaznivo ovplyvňuje páchanie trestnej činnosti mládeže. Napríklad, pokiaľ v roku 1975/1976 bol priemer na jedno cigánske dieťa 101,5 vymeškaných hodín, tak o rok neskôr sa priemer zvýšil na 107 hodín z toho 34 neospravedlnených. Z celkového počtu 5769 detí, ktoré v školskom roku 1976/77 neprospeli, bolo 3592 cigánskych detí.

Na úseku prevencie možno kladne hodnotiť zriaďovanie špecializovaných jednotiek PS VB. Napríklad vo Východoslovenskom kraji bolo vybudovaných 6 jednotiek priamo v cigánskych osadách s počtom 31 členov. Ich činnosť je zameraná najmä na udržiavanie verejného poriadku a prevenciu.

17. októbra 1977 vydalo ministerstvo vnútra SSR pokyny pre orgány činné v trestnom konaní na predchádzanie a zníženie protispoločenskej činnosti cigánskych občanov, resp. na rýchlejšie odkrývanie už vykonanej trestnej činnosti a na účinnejší postih jej páchateľov[20]. Z uvedeného uznesenia vyplýva, že VB pri

[20] Príloha k Výpisu z úloh vyplývajúcich pre VB z uznesenia predsedníctva ÚV KSS zo 7.7.1977 k otázkam kriminality cigánskych občanov.

predchádzaní a eliminovaní protispoločenskej činnosti cigánskych občanov bude plniť tieto úlohy:

- vykonávať preventívno-bezpečnostné akcie najmä v obvodoch tých útvarov VB, kde je zaznamenávaná zvýšená trestná činnosť páchateľov z radov cigánskych obyvateľov, fluktuácia a kde dochádza k ich sústreďovaniu (konzumácia alkoholu, hranie hazardných hier). Akcie zameriavať predovšetkým na „kriminálno-závadné“ osoby a osoby, ktoré sú pod ochranným dohľadom, na cigánskych obyvateľov, ktorí sa vyhýbajú nástupu trestu odňatia slobody, po ktorých bolo vyhlásené pátranie a pod.;
- u trestnej a protispoločenskej činnosti cigánskej mládeže klásť dôraz najmä na rozkladanie závadných skupín. Pre splnenie tejto úlohy využívať všetky dostupné preventívne a represívne opatrenia, preventívno-bezpečnostné akcie organizovať v miestach, kde sa grupuje cigánska mládež a kde je predpoklad, že sa pripravuje, resp. pácha protispoločenská činnosť. Profylaktické opatrenia vykonávať v úzkej súčinnosti so sociálnymi kurátormi mládeže a ostatnými zainteresovanými orgánmi, ktorým zároveň navrhovať vhodné prevýchovné opatrenia u narušených jedincov;
- koordinovať prácu všetkých služieb a útvarov Verejnej bezpečnosti pri výmene poznatkov, využívaní zoznamov KZO – cigánskych obyvateľov vlastniacich motorové vozidlá,

dodržiavaní oznamovacej povinnosti zo strany fluktuujúcich cigánskych obyvateľov;

- sústrediť pozornosť na potláčanie príživníckeho spôsobu života, ktorý je charakteristický pre značnú časť cigánskeho obyvateľstva, najmä dôsledným zabezpečovaním postpenitenciárnej starostlivosti u osôb prepustených z výchovných zariadení a z výkonu trestu odňatia slobody v úzkej súčinnosti a NV, spoločenskými a hospodárskymi organizáciami[21];
- zvyšovať účinnosť dohľadu nad kriminálno-„závadnými" osobami a osobami, ktoré sú vo výkone ochranného dohľadu, najmä dôsledným vyžadovaním povinností a kontrolou dodržiavania uložených rozhodnutím súdu;

[21] V roku 1978 sa ku kriminalite cigánskeho obyvateľstva vyjadril aj Slovenský zväz žien, ktorý vydal záznam o účasti na výchove a prevýchove cigánskeho obyvateľstva s osobitným zreteľom na kriminalitu mladistvých. K najdôležitejším faktorom spoločenskej integrácie cigánskeho obyvateľstva patrí podľa zväzu ich zaraďovanie do pracovného procesu. Od roku 1971 výrazne narástol počet trvalo zamestnaných cigánskych žien – z 10 626 v roku 1971 na 19 239 v roku 1977 a súčasne o polovicu klesol počet sezónne zamestnaných cigánskych žien. S cieľom urýchliť začleňovanie cigánskych žien do pracovného procesu je potrebné, aby sa organizácie SZŽ venovali tejto úlohe najmä v tých okresoch, kde je ešte vysoký počet práceschopných, ale nepracujúcich cigánskych žien (Spišská Nová Ves, Nové Zámky, Rimavská Sobota, Prešov). Je to dôležité, nakoľko je predpoklad, že práve táto skupina práceschopných, ale nepracujúcich cigánskych žien – sa najviac podieľa na trestných činoch príživníctva. Špecifickou formou, ktorou prispievajú organizácie SZŽ k príprave mladých cigánskych dievčat pre zodpovedné rodičovstvo sú *Malé rodinné školy*. Napriek nie veľkému záujmu cigánskych dievčat o otázky plánovaného rodičovstva v roku 1976/77 uskutočnených bolo v okresoch 47 MRŠ za účasti 677 cigánskych dievčat a 79 cigánskych chlapcov. Tieto smery výchovného pôsobenia bude treba ešte viac rozšíriť a upevniť – vzhľadom na nástojčivú potrebu zodpovedného prístupu cigánskych žien k výchove a starostlivosti o svoje deti.

- prehlbovať u pracovníkov kriminálnej služby špecializovaných na boj proti kriminalite cigánskych obyvateľov a boj proti kriminalite mládeže spoluprácu s komisiami rád NV pre cigánske otázky, sociálnymi kurátormi, sociálnymi kurátormi mládeže, školami a pod.

Na celkovom počte Rómov stíhaných pre trestné činy v roku 1985 v ČSSR sa najväčším počtom podieľala veková skupina 15 – 17 roční (664 stíhaných), za nimi nasledoval skupina 18-19 ročných (635 stíhaných). V roku 1985 mladiství do 29 roku tvorili 22,7 % všetkých stíhaných osôb (Salaj, 1986).

Uznesenie vlády SSR č. 230 z 23. októbra 1987 konštatuje, že rastúci trend protispoločenskej činnosti časti cigánskych občanov sa nezastavil. Uznesenie prijalo návrh predsedu vlády SSR Petra Colotku zvýšiť počet príslušníkov ZNB v lokalitách s vysokou koncentráciou cigánskych obyvateľov o 180 príslušníkov. Z 36 bodov súboru opatrení sa 15 týkalo protispoločenskej činnosti. Tempo riešení problémových okruhov však nedávalo nádej na ich splnenie na konci 8. päťročného plánu v roku 1990. V uznesení sa konštatuje: *Najmä nižšie stupne priamo vo výchovných a nápravných zariadeniach, hospodárskych a ďalších zainteresovaných organizáciách nereagujú dostatočne pružne a účelne na situáciu s cieľom čo najzodpovednejšie riešiť tento narastajúci celospoločenský problém (...). Priamo vo výkonnej sfére sa rozhoduje o tom, či*

problém bude narastať, alebo sa bude do budúcnosti zmierňovať (SNA, f. Úrad vlády SSR 1987, uznesenia vlády SSR, kartón č. 742).

4 NA KONCI SOCIALISTICKEJ ÉRY, RIEŠENIA PROTISPOLOČENSKÝCH JAVOV RÓMOV V ROKOCH 1980 – 1989

Cieľ – zrovnoprávnenie rómskych obyvateľov s väčšinovým obyvateľstvom bol stále bližšie k realite života, ale v dialektike vývoja československej spoločnosti proces vyrovnávania materiálnej, sociálnej a kultúrnej úrovne neuznanej národnostnej menšiny stagnoval a proklamovaný cieľ sa nedarilo dosiahnuť.

Uznesenie vlády SSR č. 234/1977 sa obligátne zaoberalo vývojom kriminality rómskych obyvateľov. Kontinuálne stúpala trestná činnosť najmä mladej generácie, ktorá už vyrastala za socializmu. Podľa nezverejnených štatistík na Slovensku tvorili Rómovia 3,85 % populácie. Spáchali 11,2 % trestných činov a 15,5 % prečinov. Zo 185 387 obyvateľov „cigánskeho pôvodu“ bolo právoplatne odsúdených 5814 osôb. Z uvedeného počtu odsúdených bolo 27,8% mladistvých páchateľov. V tom čase bolo v ústavnej výchove umiestnených 1168 detí, z nich bolo 534 rómskych. Zodpovední pracovníci ministerstva vnútra, spravodlivosti, prokuratúry a národných výborov tvrdili, že špecifická rómska kriminalita nie je spôsobená len „návykmi z kapitalistickej minulosti“ ale, že sa jedná aj o „biologickú skutočnosť“ vyplývajúcu zo skoršieho dospievania, spoločenskej izolácie, primitívneho spôsobu života v segregovaných osadách a mestských štvrtiach, nízkej vzdelanostnej úrovne. Z uvedených charakteristík vyplýva nezáujem o pravidelnú prácu, neúcta k zákonom, k spoločenským hodnotám, ale aj k tradičným rómskym hodnotám,

ktoré však vláda a celá spoločnosť podceňovali a potláčali (SNA, fond Úrad vlády SSR 1977, uznesenia vlády SSR, kartón č. 409).

Uznesenie vlády SSR č. 141/1980 konštatovalo neúspech resocializácie a postpenitenciarnej starostlivosti páchateľov trestných činov. Mladiství páchatelia netrpeli pocitom viny. Záťažové sociálne situácie opätovne riešili spáchaním trestného činu. Výkon trestu páchateľa nedokázal pripraviť na život v normálnom sociálnom prostredí. Vládne nariadenie však nehľadalo možnosti zlepšenia práce sociálnej kurately, ale vyzvalo občanov vrátane integrovaných Rómov, aby oni „z vlastnej iniciatívy" problém vyriešili. Pokusy koordinovať všetkých aktérov prostredníctvom Komisie vlády SSR pre otázky cigánskych obyvateľov sa nedostali do fázy realizácie. Napriek reálnemu stavu predseda vládnej komisie Dezider Krocsány pochválil komisiu za dosiahnuté pozitívne výsledky a prisľúbil riešiť pretrvávajúce problémy protispoločenskej činnosti najmä mladistvých páchateľov. Jednalo sa o sprísnené dodržovanie zákona č. 117/1966 o niektorých dôsledkoch zanedbávania starostlivosti o deti. Zákon umožnil nevyplatenie rodinných prídavkov (SNA, fond Úrad vlády SSR 1980, uznesenia vlády SSR, kartón č. 507).

Spáva k uzneseniu vlády SSR č.23/1983 pripomína význam zdravotnej výchovy v oblasti plánovaného rodičovstva. V najzaostalejších osadách v roku 1981 1791 žien s viacerými deťmi podstúpili dobrovoľný interrupčný zákrok a 2271 žien začali používať antikoncepčný prostriedok DANA. Propagáciu interrupcií

a používania antikoncepcie medzi rómskymi ženami mal v popise práce Ústav zdravotnej výchovy (SNA, fond Úrad vlády SSR 1983, uznesenia vlády SSR, kartón č. 595). Aký následok bude mať finančné odmeňovanie žien, ktoré podstúpili interrupčný zákrok na rómske rodiny už nikto z ministerstva zdravotníctva nedomyslel. Dôležité bolo aby sa znížila natalita rómskych žien. U tzv. integrovaných Rómoch sa pôrodnosť stabilizovala, u zaostalo žijúcich však stúpala a reprodukovala chudobu – najnižšiu životnú úroveň.

Etnograf Antonín Robek v článku „K některým otázkám etnických procesů v ČSSR“ použil pre charakterizovanie Rómov konfrontačné termíny: „primitívna kultúra“, „prírodný národ“, „iná kultúrna úroveň“. Na otázku ako riešiť integráciu do socialistickej spoločnosti použil termíny: akulturácia, asimilácia, segregácia, násilie. Etnickú skupinu Cigánov označil ako „etnografickú periférium“, ktorá uchováva staršie, prekonané formy spoločenského poriadku. Odpoveď ako Rómov zapojiť do spoločnosti, hľadal v sovietskej národnostnej politike, pre ,ktorú uvedené termíny boli typickými znakmi (Robek, 1986).

Výsledkom inšpirácie sovietskou národnostnou politikou mal byť sociologický výskum začleňovania Cigánov do spoločenských štruktúr. Hlavný cieľ výskumu určila politická objednávka ako postupovať v emancipácii a integrácii rómskych rodín. Výskumníci dostali za úlohu zistiť ako sa má uskutočniť proces „rozleptania“, „rozbitia“ tradičnej veľkorodiny na jednotlivé rodiny „súčasného typu“ (rodičia, deti). Jednotlivé rodiny mali byť „urýchlene“ včlenené

medzi väčšinové rodiny súčasného typu budujúce rozvinutú socialistickú spoločnosť. Výsledkom malo byť rovnoprávne súžitie budovateľských rodín (Dubayová, 1988). Aký vplyv budovateľské rodiny by mali mať na zmierňovanie protispoločenskej činnosti problematických rómskych rodín autorka nekonkretizuje.

Rómska rodina bola stereotypne chápaná ako zaostalá, zaťažená prežitkami z minulosti, neschopná plniť požiadavky socialistického spôsobu života. Páchanie trestnej činnosti bolo v rómskom prostredí chápané pohľadom väčšiny ako prirodzený spôsob prežitia. Tradovalo sa, že Rómovia si krádežami pomáhajú a ostatným to nemusí vadiť, lebo majú dostatok.

Vedecký výskum mal podľa uznesenia vlády SSR č.230/1987 nájsť odpovede na otázku ako „urýchliť proces skultúrnenia a integrácie“, ktoré by potláčali aj protispoločenskú činnosť najmä mladistvých. Na základe vedeckého výskumu mali byť realizované politické rozhodnutia. Poznatky ideologizovaných výskumov sa však do praxe nepremietli. Výkonné zložky praktizovali jednoduchšie, pochopiteľné administratívno-represívne opatrenia. Abstraktnému vedeckému jazyku nerozumeli, ten však jednoduché praktické riešenia nedokázal ponúknuť. Výkonné zložky sa riadili „sedliackym rozumom“ zjednodušovať problémy, očakávali príkazy „z hora“ straníckych, byrokratických štruktúr. Osvedčenou taktikou podriadeného výkonného aparátu bolo bagatelizovanie problémov a vysielanie pozitívnych správ smerom „hore“ do vládnych štruktúr, že všetky požadované úlohy sa postupne plnia. Problémy súžitia i

asociálnej činnosti časti Rómov boli aj v socialistickej spoločnosti sprevádzané diskrimináciou, predsudkami, rasizmom, neochotou chápať ich potreby a problémy väčšinovými inštitúciami i väčšinovou spoločnosťou. Nie náhodou páchanie trestnej činnosti Rómov zostáva stereotypne chápané ako prirodzená súčasť ich spôsobu života.

Asimilácia a neskôr tzv. integrácia Rómov do väčšinovej spoločnosti bola „pyrrhovým víťazstvom" komunistickej strany. Sprievodnými znakmi sociálnej, ekonomickej a kultúrnej dezintegrácie rómskej populácie sa logicky stali narastajúce prejavy patologického správania, zánik hodnotových kritérií, destabilizácia a zánik kultúrnych noriem a kontinuálna kríza rómskej rodiny. Socialistický systém do roku 1989 presadzoval plošný variant „štátnej pomoci" prostredníctvom sociálneho, kultúrneho a ekonomického „zrovnoprávnenia" menšiny s väčšinou za vysokú cenu úplného rozkladu menšiny do dominujúcej väčšiny, ktorá sa prejavila aj v neschopnosti riešiť sociálno-patologické javy, ktoré negatívne vplývali na celú spoločnosť.

ZÁVER

Obdobie budovania socialistickej spoločnosti bolo naklonené idei spravodlivo vyriešiť tzv. cigánsku otázku[22]. Jednou z úloh bolo odstrániť rasovú, etnickú, spoločenskú neznášanlivosť, predsudky a stereotypy zaťažujúce spoločnosť budujúcu sociálnu rovnosť. Sociálny systém sa snažil vytvoriť podmienky pre sociálne a ekonomické vyrovnanie Cigánov/Rómov s väčšinovými národmi a deklarovanými národnosťami, nie však pre etnickú akceptáciu. Proklamované vyrovnanie, prevýchova a skultúrnenie Rómov sa organizovalo „z hora" ústredného výboru komunistickej strany a vládnej komisie, ktoré všetky kompetencie rozdelili na podriadené správne orgány moci a ministerstvá. Riešenie „o nich a bez nich" bolo v kompetencii funkcionárov národných výborov, radových členov uličných výborov komunistickej strany, spoločenských organizácií i samotných anonymných občanov, ktorí mali rómske rodiny „medzi seba prijať" - v práci i v mieste bydliska. Asimilačný tlak, „splývanie" menšiny s väčšinou za socializmu bol humánnejší proces, ako predchádzajúci proces fyzickej likvidácie vo vojnových rokoch - za nacizmu. Politická kontinuita silou – mocou vyriešiť tzv. „cigánsku otázku" rozptylom z východu republiky na západ však zostala zachovaná vďaka komunistickým funkcionárom zo

[22] Lužica, R. (2021). Zväz Cigánov/Rómov a štátna moc na Slovensku v rokoch 1968 – 1989. Nitra: UKF.

Slovenska a to aj napriek snahám českých komunistov riešiť problém, tam kde bol – na Slovensku.

Na strane jednej podaná ruka k spolupráci na budovaní socialistickej spoločnosti, na strane druhej striktné odmietanie akejkoľvek iniciatívy smerujúcej k etnickej emancipácii, ktoré Rómovia však neformulovali. Niektorí rómski členovia komunistickej strany tvrdili, že národnostné požiadavky Rómov presadzujú niektorí Nerómovia – nepriatelia socialistického systému. Naznačené národnostné požiadavky zachovať rómsky jazyk, umožniť spolkovú činnosť, verejne sa prihlásiť k vlastnej národnosti, boli chápané ako separatistické tendencie, prehlbovanie vzájomnej nedôvery a neznášanlivosti. Propagátori „cigánskej – rómskej etnickej emancipácie“ boli označení za reakcionárov, nacionalistov podkopávajúci spoločenský systém, a to aj napriek faktu, že niektorí z nich boli členmi komunistickej strany. Pre mnohých členov komunistickej strany boli patologické javy časti rómskej populácie nepochopiteľné. Predkladané riešenia však mali byrokraticko-represívny charakter, ktorý nemohol mať charakter tvorivého, objektívneho riešenia. Totalitná vláda vyžaduje disciplínu, chce zachovať poriadok. Rómovia boli chápaní ako narušitelia systému. Navrhované riešenia v konečnom dôsledku boli apelmi na štátne inštitúcie a organizácie, aby sa zapojili do boja proti narušovaniu poriadku a disciplíny. Komunistická strana a vláda boli dlhodobo konfrontované s kontinuálnym tlakom „zdola“, predsudky majority sa prejavovali nielen za socializmu, ale do socializmu sa adaptovali

z minulých režimov. Akékoľvek pre Rómov pozitívne riešenie by narazilo na „hlas ľudu“ a s väčšinovou populáciou komunistická strana musela byť relatívne v súzvuku.

Až obrodný proces v Komunistickej strane Československa, reformný „socializmus s ľudskou tvárou“ na konci 60. rokov symbolicky pootvoril dvere skutočnej revitalizácii a rehabilitácii Rómov – aj s ich prispením. Obrodný proces bol prioritne vyvolaný hospodárskymi neúspechmi zoštátnenej ekonomiky a všeobecným zaostávaním všetkých socialistických krajín. V krátkom období politického „odmäku“, hľadania politických reforiem, dokázala prvá generácia časti rómskych vzdelancov a aktivistov postaviť plán vlastného rozvoja a perspektívy v rámci možností socialistickej spoločnosti. Nasledujúci vývoj po roku 1969 všetky iniciatívy „zmietol zo stola“. Stratilo sa dvadsať rokov možného pozitívneho vývoja. Dôsledky určitej kontinuity negatívnych politických rozhodnutí pociťujeme do súčasnosti.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

ABS, fond M 1-10/1, inv. j. 56.

ABS, fond M 6-1, inv. j. 16.

ABS, prir. fondov H, č. 1256/83, bal. 4, č. 1328/84,
bal. 33, č. 1331/84, bal. 3, prir. fondov I, č. 1488/84, bal. 207, fond K 1-1, inv. j. 290.

ABS, prir. fondov H, č. 1324, bal. 4.

ABS, prir. fondov H, č. 1324/84, bal. 1. Pozvanie, body a priebeh porady konanej v roku 1979.

ABS, prir. fondov H, č. 1324/84, bal. 4.

ABS, prir. fondov H, č. 1328/84, bal. 33.

ABS, prir. fondov H, č. 1493/85. Operatívna porada vedenia MV ČSR za dňa 9. 10. 1979.

Biľak, V. (1959). Úlohy čestne splníme. In: *Práca medzi cigánskym obyvateľstvom*. Bratislava: Úrad Predsedníctva Zboru povereníkov.

Bosá, M. (2013). *Feministické korene sociálnej práce*. 1. vyd., Prešov: FiF Prešovskej univerzity v Prešove.
Dubayová, M. (1988). K teoreticko-metodologickým východiskám výskumu cigánskej rodiny v období výstavby rozvinutého socializmu v Československu. In: Slovenský národopis, roč. 36, č.1.

Frištenská, H. (1994). *Romové jako národnostní menšina*. In Romano Džaniben. 1994. č. 1-2.

Grulich, T. – Hajšman, T. (1986). Institucionální zájem o cikánské obyvatelstvo v Československu v letech 1945 – 1958. In: *Český lid*, roč. 73, č.2, 1986.

Hajšman, T. (1999). *Romové v Československu v letech 1945–1967, vývoj institucionálního zájmu a jeho dopady*. In Lisá, Helena. (Red.). *Romové v České republice (1945–1998)*. Praha: Socioklub, s. 137–183.

Hanzal, J. (2004). *Cikáni na Moravě v 15. až 18. století. Dějiny etnika na okraji společnosti.* Praha: Nakladateľstvo Lidové noviny.

Horváthová, J. (2002). *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: spoločnosť Človek v tiesni, spoločnosť pri ČT, o.p.s. v nakladateľstve Lidové noviny, 84 s.

Hübschmannová, M. (1971). *Co je to tzv. cikánská otázka*? Sociologie.
Hübschmannová, M. (2006). „*Po Židoch Cigáni*“. *Svedectvo Rombu zo Slovenska 1939 – 1945. I. diel (1939 – 1944)*. Praha: Triáda. 898 s.

Chalka, R. (1986). Stav a vývoj protispoločenskej činnosti cigánskych obyvateľov v SSR za roky 1976 – 1985. In: *Příčiny, podmínky a možnosti prevence sociálně patologických jevů v romské populaci v* ČSSR. ČSAV Praha, Český Krumlov.

II. Společná zpráva výborů zdravotního a ústavně právního k vládnímu návrhu zákona o rodině. NS RČS 1948–1954, Tisk 146.

III. Společná zpráva výborů ústavněprávního a pro plán a rozpočet. NS RČS 1964–1968, Tisk 99.

Informácie o stave a vývoji kriminality spáchanej osobami cigánskeho pôvodu na území České socialistické republiky za období rokov 1976-1982. prir. fondov H, č. 1750/88, bal. 4.

Jurová, A. (1993). *Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945*. Bratislava: Goldpress publishers. ISBN 80-85584-07-7.

Kahuda, F. (1958). Výchova cikánů. In: Práce mezi cikánským obyvatelstvem. Praha: Ústav politkcé výchovy.

Kešnerová, P. (2020). *Historie sociální práce – Sociální práce má bohatou historii a je nedílnou součástí našeho města* – 1. díl. [online] [cit. 20. 3. 2021]. Dostupné z: https://www.benesovcity.cz/historie-socialni-prace-socialni-prace-ma-bohatou-historii-a-je-nedilnou-soucastinaseho-mesta-1-dil/d 90833/p1=39462.

Kodymová, P. (2013). *Historie české sociální práce v letech* 1918-1948. Vyd. 1. V Praze: Karolinum.

Koncepce sociálních služeb. (1969). Praha: MPSV ČSR, 1969. VÚPSV, sign. F 8918.

Lípa, J. (1965). *Cikánština v jazykovém prostředí slovenském a českém: k otázkám starých a novějších složek v její gramatice a lexiku.* Praha: ČSAV, 63 s.

Lužica, R. (2021). *Zväz Cigánov/ Rómov a štátna moc na Slovensku v rokoch 1968 – 1989*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. ISBN 978-80-558-1723-1.

Marušiaková, E., Popov, V. (2001). *Historický osud a súčasné problémy Cigánov/Rómov v strednej a východnej Európe*. Bratislava: Etnologické rozpravy. Ročník 8, číslo 2.

Matoušek, O. et al (2001). *Základy sociální práce.* Praha: Portál.
Ministerstvo práce a sociálnych vecí ČSR – *Správa o súčasnom stavu riešenia otázok cigánskeho obyvateľstva v* ČSR. ABS, fond H 2-1, inv. j. 91.

MV SR SNA f. ˇÚrad vlády SSR 1987, uznesenia vlády SSR, kartón č. 742.

MV SR, SNA, Archív ZC-R, Fond: Predsedníctvo ZC-R 1969 – 1973, kart. č.3.invent. č.6.

MV SR, SNA, Fond: PIO – sekretariát 1947, kart.č. 43, invent. č. 71.

MV SR, SNA, Fond: Predsedníctvo ZC-R 1972, kart. č. 4, invent. č.2., 6.

MV SR, SNA, Fond: PV – sekretariát, 1947, kart. č. 79, invent. č. 101.

MV SR, SNA, Fond: PV – sekretariát, 1949, kart. č. 126, invent. č. 104.

MV SR, SNA, Fond: PV – sekretariát, 1952, kart. č. 5, invent. č. 53.

MV SR, SNA, Fond: PV – sekretariát, 1953, kart. č. 1023, invent. č. 727.

MV SR, SNA, Fond: PV – sekretariát, 1960, kart. č. 1111, invent. č. 903.

MV SR, SNA, Fond: Sekretariát vlády ČSR – uznesenia, 1958, kart. č.26, invent. č.38.

MV SR, SNA, Fond: Úrad vlády SSR – Správa národohospodárskeho odboru 1985,kart.č. 666.

MV SR, SNA, Fond: Úrad vlády SSR – Správa o plnení uznesení straníckych a štátnych orgánov prijatých na skultúrnenie cigánskeho obyvateľstva a návrh opatrení na 8. päťročnicu 1985, kart. č.666.

MV SR, SNA, Fond: Úrad vlády SSR – uznesenia 1979, kart, č.409.

MV SR, SNA, Fond: Úrad vlády SSR – uznesenia 1980, kart.č. 507.

MV SR, SNA, Fond: Úrad vlády SSR – uznesenia 1983, kart. č. 595.

MV SR, SNA, Fond: Úrad vlády SSR – uznesenia 1987, kart.č. 742.

MV SR, SNA, Fond: Úrad vlády SSR – uznesenia 1987, kart.č.727.

MV SR, SNA, Fond: Úrad vlády SSR – uznesenia 1989, kart. č. 801.

MV SR, SNA, fond: Úrad vlády SSR 1977, Uznesenia vlády SSR, kart. č. 409.

MV SR, SNA, fond: Úrad vlády SSR 1980, Uznesenia vlády SSR, kart. č. 507.

MV SR, SNA, fond: Úrad vlády SSR 1983, Uznesenia vlády SSR. kart. č. 595.

MV SR, SNA, fond: Úrad vlády SSR 1985, Materiál Národohospodárskeho odboru, kart. č. 666.

MV SR, SNA, Fond: Úrad vlády SSR -Uznesenia vlády ČSSR, 1972, kart. č. 79, invent. č.8.

MV SR, SNA, Fond: ÚV ZC-R – uznesenia vlády SSR, ÚV KSČ, NF SSR, MPa SV SSR 1965 -1972.

MV SR, SNA, Fond: ZC-R – vedúci tajomník 1973, kart.č.6, invent.č.12.

Nečas, C. (1981). *Nad osudem českých a slovenských Cikánů v letech* 1939 – 1945. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 180 s.

Nečas, C. (2008). *Historický kalendář – Dějiny českých Romů v datech*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 2.vyd.. ISBN 978-80-244-1747-9.

Nosková, H. – Váchová, J. (2000). *Reemigrace Čechů a Slováků z Jugoslávie, Rumunska a Bulharska (*1945 – 1954). Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, s. 297.

Opatrenia služieb Verejnej bezpečnosti k riešeniu trestnej činnosti kriminálne závadových osôb cigánskeho pôvodu. ABS, prir. fondov H, č. 1493/85, bal. 4.

Pavelčíková, N. (2004). *Romové v českých zemích v letech* 1945 – 1989. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 183 s.

Pavelčíková, N. (2015). Změna v politice státní moci vůči romskému obyvatelstvu na sklonku osmdesátých let aneb co KSČ nestihla. In: *Romano džaniben* roč. 22, č.2.

Petráš, R (2007). Cikánská/Romská otázka v Československu na počátku komunistického režimu a návaznost na starší vývoj. In: *Právněhistorická studie* č.38/2007.

Plevová, I. (2008). *Vybrané kapitoly z historie ošetřovatelství*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Zdravotně sociální fakulta.

Podkladový materiál pre zapracovanie otázky rómskeho obyvateľstva. ABS, fond H 2-1, inv. j. 91.

Pozvánky a správy z jednania Komisie vlády ČSR pre otázky cigánskeho obyvateľstva. ABS, H 2-1, inv. j. 151.

Rákosník, J., Tomeš, I. et al. (2012). *Sociální stát v Československu. Právně institucionální vývoj v letech 1918–1992*. 1. vyd., Praha: Auditorium.

Robek, A. (1986). K některým otázkám etnických procesů v ČSSR. In: Český lid, roč. 73, č. 2.

Rozbor kriminality páchanej osobami cigánskeho pôvodu, ABS, prir. fondov H, č. 1328/84, bal. 33.

Rusenko, J. (1986). Sociální přičiny kriminality romské populace a jeji odstranění. In: *Příčiny, podmínky a možnosti prevence sociálně patologických jevů v romské populaci v* ČSSR. ČSAV Praha, Český Krumlov.

Salaj, J. (1986). Stav a vývoj trestné činnosti Romú v ČSSR v letech 1981-1985. In: *Příčiny, podmínky a možnosti prevence sociálně patologických jevů romské populaci v* ČSSR, ČSAV Praha, Český Krumlov.

Seminárna porada náčelníka VB a náčelníkov výkonných útvarov MV ČSR, konaná v dňoch 11. a 12.12 1978 v Kounově - závery, ABS, prir. fondov H, č. 1324/84, bal. 1.

SNA, Archív MPSVaR, Kolégium ministra PSVaR (24.5.1974). *Návrh koncepcie komplexného systému poradenstva.* Kartón 196.

SNA, Archív MPSVaR, kolégium ministra PSVaR (25.4.1974). *Správa k návrhu na poskytovanie opatrovateľskej služby a hmotnej pomoci rodinám s nezaopatrenými deťmi a tehotným ženám, ktoré žijú v nepriaznivých životných podmienkach.* Kartón 194.

SNA, Archív MPSVaR, operatívna porada ministra (18.3.1974). Skartačný znak A-10. Kartón 191.

SNA, Archív MPSVaR, operatívna porada ministra (19.4. 1974). Skartačný znak A-10. Kartón 193.

SNA, Archív MPSVaR, operatívna porada ministra (8.7.1974). *Správa o činnosti Poradného zboru pre výchovu k rodičovstvu.* Kartón 194.

SNA, Archív MPSVaR, Porada ministra s námestníkmi MPSVaR (16.11.1974). Kartón 197.

SNA, Archív MPSVaR, rokovanie kolégia MPSVaR (18.7.1975). *Kontrolná správa o realizácii opatrení na zamedzenie rastu kriminality mládeže*. Kartón 210.
SNA, Archív MPSVaR. (1974). Informácia o dynamike populačného vývoja cigánskeho obyvateľstva SSR. Kartón 205.

SNA, Archív MPSVaR. (1976). Materiál na rokovanie Komisie vlády pre otázky cigánskych obyvateľov. Kartón 247.

SNA, Archív MPSVaR. (1977). Komisia vlády SSR pre otázky cigánskych obyvateľov, 32. zasadaní zo dňa 28.6.1977. Kartón 266.

SNA, Archív MPSVaR. (1977). Príloha k Výpisu z úloh vyplývajúcich pre VB z uznesenia predsedníctva ÚV KSS zo 7.7.1977 k otázkam kriminality cigánskych občanov. Pokyny pre orgány činné v trestnom konaní na predchádzanie a zníženie protispoločenskej činnosti cigánskych občanov, resp. na rýchlejšie odkrývanie už vykonanej trestnej činnosti a na účinnejší postih jej páchateľov. Kartón 266.

SNA, archív MPSVaR. (1978). Správa o trestnej a inej negatívnej činnosti cigánskych obyvateľov a o stave a úrovni spolupráce príslušníkov VB s komisiami vlády NKV a ONV pre otázky cigánskych obyvateľov. Materiál na rokovanie vlády SSR pre otázky cigánskych obyvateľov. Kartón 213.

SNA, Kolégium MPSVaR (23.8.1974). Sekretariát Komisie vlády SSR pre otázky cigánskych obyvateľov. Kartón 198.

Správa o súčasnom stave riešenia otázok cigánskeho obyvateľstva v ČSR. ABS, fond H 2-1, inv. j. 91, fol. 18.

Správa o plnení uznesenia vlády SSR č. 94/1972 a 377/1972 o riešení cigánskej problematiky v SSR s osobitným zreteľom na východoslovenský kraj. MPSVaR, november 1974.

Srb, V. (1969). Cikáni v Československu. In: *Demografie*, roč. 11, č.3.

Sus, J. (1961). *Cikánská otázka v* ČSSR. Praha: Státní nakladatelství politické literatury.

Ščuka, E. (1986). Ke kriminalitě Romů – příčiny a prevence. In: *Příčiny, podmínky a možnosti prevence sociálně patologických jevů v romské populaci v* ČSSR. ČSAV Praha,Český Krumlov.

Špiláčková, M. (2014). *Soziale Arbeit im Sozialismus: ein Beispiel aus der Tschechoslowakei* (1968-1989). Wiesbaden: Springer VS.

Šutaj, Š., Mosný, P., Olejník, M. (2002). *Prezidentské dekréty Edvarda Beneša v povojnovom Slovensku.* Bratislava: Veda. ISBN 80-224-0731-3.

Táncoš, J., Lužica, R. (2002). *Zatratení a zabudnutí.* Bratislava: IRIS. ISBN 80-89018-26-2.

Tomeš. I. (2015). *Jak přežila sociální práce normalizaci* (konferenční příspěvek) Mezinárodní seminář k výročí 80 let zavádění případové sociální práce v ČR, Praha.

Uznesenie 114. schôdze predsedníctva ÚV KSČ zo dňa 15. 6. 1965. ABS, fond A 2/2, inv. j. 450.

Uznesenie 114. schôdze predsedníctva ÚV KSČ zo dňa 15. 6. 1965. ABS, fond A 2/2, inv. j. 450.

Uznesenie Vládneho výboru pro otázky cigánskeho obyvateľstva zo dňa 28. 3. 1966.

Víšek P. (1999). *Program integrácie – riešenie problematiky rómskych obyvateľov v období 1970 až 1989*, In: Romové v České republice, Praha 1999, s. 184-218.

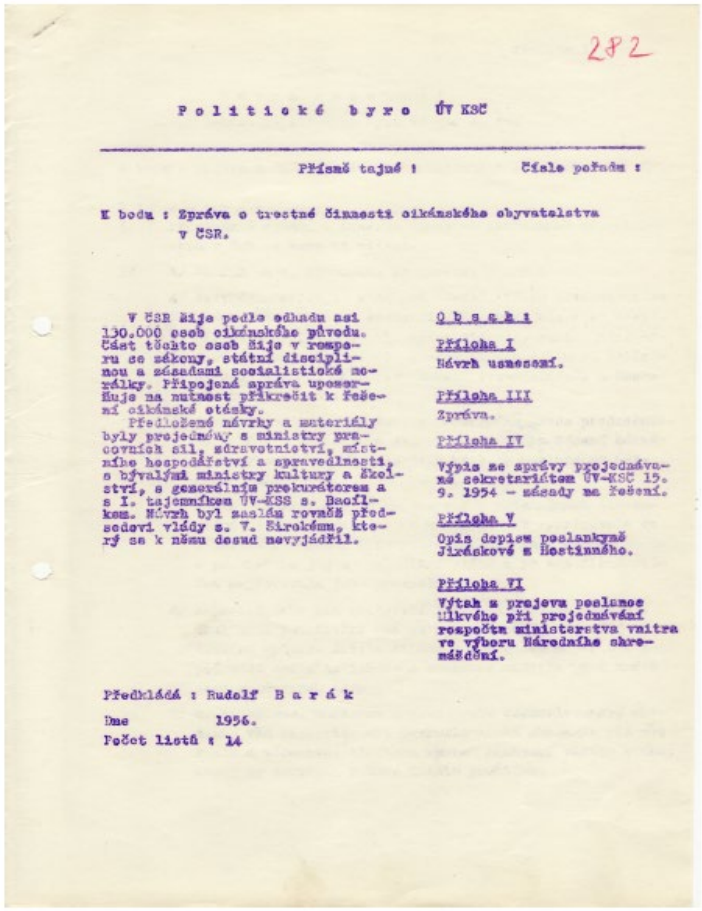
Vládne uznesenie č. 21/1976 o zásadách sociálne politických opatrení v starostlivosti spoločnosti o cigánske obyvateľstvo.
Vyhodnotenie plnení úloh vyplývajúcich z uznesenia vlády za rok 1984, ABS, prir. fondov H, č. 1893/89, bal. 1.

Zapletal, T. (2010). *Přístup totalitního státu a jeho bezpečnostních složek k romské menšině v Československu* (1945–1989).

Zapletal, T. (2010). *Romové v materiálech bezpečnostních složek* (1945-1989).

Zeman, O. (1958). K otázkám práce mezi cikánským obyvatestvem. In: *Práce mezi cikánským obyvatelstvem.* Praha: Edice národní výbory.

PRÍLOHY 1

282

Politické byro ÚV KSČ

Přísně tajné ! Číslo pořadu :

K bodu : Zpráva o trestné činnosti cikánského obyvatelstva v ČSR.

V ČSR žije podle odhadu asi 130.000 osob cikánského původu. Část těchto osob žije v rozporu se zákony, státní disciplinou a zásadami socialistické morálky. Připojená zpráva upozorňuje na nutnost přikročit k řešení cikánské otázky.

Předložené návrhy a materiály byly projednány s ministry pracovních sil, zdravotnictví, místního hospodářství a spravedlnosti, s bývalými ministry kultury a školství, s generálním prokurátorem a s I. tajemníkem ÚV-KSS s. Bacílkem. Návrh byl zaslán rovněž předsedovi vlády s. V. Širokému, který se k němu dosud nevyjádřil.

Obsah :

Příloha I
Návrh usnesení.

Příloha III
Zpráva.

Příloha IV
Výpis ze správy projednávané sekretariátem ÚV-KSČ 19. 9. 1954 - námety na řešení.

Příloha V
Opis dopisu poslankyně Jirásková z Hostinného.

Příloha VI
Výtah z projevu poslance Ullrycha při projednávání rozpočtu ministerstva vnitra ve výboru Národního shromáždění.

Předkládá : Rudolf B a r á k

Dne 1956.

Počet listů : 14

Příloha I. 300

N á v r h u s n e s e n í

..... schůze politického byra ÚV KSČ ze dne ...

K bodu : Zpráva o trestné činnosti cikánského obyvatelstva v ČSR.

U s n e s e n í :

I. Předložená zpráva o trestné činnosti cikánského obyvatelstva v ČSR se bere na vědomí.

II. 1/ Ukládá se s. Širokému, předsedovi vlády :

a/ vytvořit komisi ze zástupců ÚV-KSČ, úřadu předsednictva vlády, ministerstva školství a kultury, místního hospodářství, pracovních sil, spravedlnosti, vnitra, zdravotnictví, Sboru pověřenců, generální prokuratury, Ústřední rady odborů, Československého svazu mládeže a Československé akademie věd,

b/ pověřit vedením této komise pracovníka úřadu předsednictva vlády - komise pro otázky všeobecného řízení národních výborů, který podle potřeby bude uvolněn od běžných úkolů,

c/ komisi uložit, aby po projednání s příslušnými slovenskými orgány a případně se zástupci KNV vypracovala do 2 měsíců konkrétní plán na řešení cikánské otázky v ČSR a předložila jej ke schválení vládě a po schválení vládou zajišťovala jeho provádění,

d/ zajistit, aby při sestavení plánu se nejvíce naléhavý úkol byla považována otázka postupného likvidování kočovného způsobu života cikánů a energické zajištění bezpečnosti socialistického a osobního majetku před krádežemi cikánských tlup;

2/ s. Nejedlému, ministru a presidentu Československé akademie věd zajistit, aby Československá akademie věd provedla s vědeckého hlediska rozbor cikánské otázky v ČSR, který by usnadnil řešení tohoto problému;

Ukládá se s. Barešovi, ministrovi vnitra, zahrnovat zpravodajské informace o cikánském původu a vyjadřování cikánů do všech hlášení jako od všech občanů ČSR.

284

3/ s. Baoflkovi, I. tajemníku ÚV-KSS
zajistit v dohodě se s. Širokým, předsedou vlády, aby na Slovensku byla učiněna obdobná opatření.

4/ s. Barákovi, ministru vnitra,
informovat se u představitelů bezpečnosti sousedních lidově demokratických států, jak je tam řešena otázka cikánů.

Provede : s. Široký
s. Baoflek
s. Kahuda
s. Barák
s. Tesla
s. Kysely
s. Plojhar
s. Škoda
s. Bartuška
s. Nejedlý
s. Salga
s. Zupka
s. Vecker

285

Příloha III.

Z p r á v a
o trestné činnosti cikánského obyvatelstva v ČSR.

V roce 1927 bylo na území ČSR asi 60.000 osob cikánského původu. Na konci II.světové války se přesunulo na naše území - v souvislosti s přibližováním fronty - větší množství cikánů z Polska, Maďarska, Rumunska a jiných jihovýchodních evropských zemí, takže počet cikánů v roce 1947 se odhadoval na více než 100.000 osob. Nyní se počet cikánského obyvatelstva odhaduje asi na 130.000 osob.

Přesné počty obyvatelstva cikánského původu není možno zjistit, neboť zvláštní evidence cikánů byla zrušena, dosavadní systém hlášení neumožňuje evidovat cikánské obyvatelstvo a zejména proto, že cikáni ohlašovací povinnost ve značné míře buď neplní vůbec, nebo ji plní nepořádně. V současné době většina cikánů nemá žádných dokladů, nevzrostlé děti nejsou hlášeny u matrikářů a nedají se proto zjistit jejich data narození a přesný počet. Není též oddacích listů, neboť manželé v častých případech neuzavírají sňatek u národních výborů, manželství se často rozchází, takže některé ženy mají děti od více mužů a každé dítě má jméno po svém otci. Zavádět pořádek do evidence je u cikánského obyvatelstva velmi obtížné, neboť cikánům samým tento stav vyhovuje a všemožně se brání pořádku v evidenci. Situace je znesnadněna i tím, že cikánští muži i ženy mají zvláštní cikánská jména /Pišo, Pali, Muna a pod./, které jedině uznávají a užívají je ve vnějším styku.

Převážná část cikánského obyvatelstva se zdržuje na Slovensku.

V Košickém kraji je asi	31.000
v Nitranském kraji	28.000
v Prešovském kraji	20.000
v Banskobystrickém kraji	17.000
v Bratislavském kraji	15.000
v Žilinském kraji	3.000
celkem na Slovensku je asi	114.000 osob cikánského původu.

V českých krajích se počet cikánů odhaduje asi na 15 - 16.000 osob cikánského původu, kterýžto počet se zvyšuje o kočovné cikánské tlupy, které přijíždějí ze Slovenska, hlavně do pohraničí.

Část cikánského obyvatelstva, která bydlí v ČSR již po několik generací, splynula úplně s ostatním obyvatelstvem. Jde o lidi řádně zaměstnané a trvale usídlené. Z tohoto obyvatelstva vychází inteligence, která zaujímá i významná místa ve státním aparátě jako učitelé, pracovníci národních výborů i prokurátoři /pplk.Dr Holomek, Dr Rigo/. Tato poměrně malá skupina inteligence nemá však na ostatní cikánské obyvatelstvo větší vliv, protože rozhodující část cikánů žije dosud společensky zcela odlišným způsobem než ostatní obyvatelstvo naší země.

I když přesně nevíme jak cikáni žijí, neboť sami podrobnosti o svém společenském zřízení tají a vědecky se cikánská otázka v ČSR dosud důkladněji nezpracovala, víme, že část z nich udržuje dosud jakési rodové zřízení. V některých rodinách se udržuje i takový stav, že muž se o výživu rodiny vůbec nestará a ponechá ji ženě. Když žena není schopna pracovat nebo krádežemi opatřit výživu a peníze pro muže, muž ji opustí. Jednotlivé skupiny cikánských rodin jsou dosud ovládány t.zv. cikánskými rychtáři, kteří jsou voleni mužským cikánským obyvatelstvem /radou starších/. Rychtáři se vybírají z mužů, kteří nejlépe dovedou hájit zájmy skupin. Za to dostávají od ostatních příslušníků skupiny různé odměny a podíl z krádeží. Takových rychtářů bylo v Košickém kraji mezi kočovnými a nepracujícími cikány zjištěno na konci r.1955 devatenáct.

Ale také usedlí a polousedlí cikáni mají své rychtáře. Rychtář v Nitře Štefan Karvay /cikánské jméno Pišto/ má vlastní vilu, auto, telefon, pračku a radio. Sám nepracuje, jeho žena a dcera byly mnohokráte trestány pro kapesní krádeže. Jan Horvath /Punko/, rychtář v Košicích, má dům. Nepracuje, rodinní příslušníci byli trestáni pro krádeže a vloupání. Jeho syn má motocykl.

Cikáni mají vlastní cikánské soudy, které projednávají též civilní spory mezi cikány, na př. když muž nesplatí otci nevěsty ujednaný poplatek za ženu, nebo náhrady škody za zabitého člena skupiny a pod.. Na základě rozhodnutí cikánského soudu byl u Komárna zavražděn cikány z Maďarska cikán Stejko, o kterém se prozradilo, že spolupracuje s bezpečností.

Mezi jednotlivými skupinami a rychtáři existuje úská spolupráce a dokonalé spojení. Spojení se uskutečňuje neuvěřitelně rychle, nejen za použití různých kurýrů, ale i moderní technikou, t.j. telefony, telegramy a pod..

Tento v našich zemích nenormální způsob života samozřejmě ovlivňuje všechny ostatní cikánské otázky, zejména jejich kulturní úroveň, výchovu dětí, zdravotnické otázky, způsob obživy a hlavně má vliv na vysokou jejich trestnou činnost, která zejména v poslední době působí značné obtíže pracujícím na venkově i ve městech.

Kulturní úroveň cikánského obyvatelstva je velmi nízká, ačkoliv jde o lidi v častých případech mimořádně nadané, s vynikajícím hudebním talentem, obratností v jednání a přizpůsobivostí. Osvětová práce je ztěžována především vysokým procentem negramotnosti. O pravidelnější školní docházce u cikánských dětí je možno mluvit jen u trvale usedlých rodin. Ostatní cikánské děti, zejména pak děti kočujících cikánů, prakticky do školy nechodí nebo chodí tak nepravidelně, že vyučování nemůže mít výsledek. V mnoha případech cikáni sami brání svým dětem ve školní docházce a nemají zájem, aby děti se naučily číst a psát. Národní výbory a školská správa snažily se tuto situaci zlepšovat a na příklad na Teplicku v Bečislavi a na Pracháticku v Teplé Vodě byly zřízeny a po několik let s úspěchem plní svůj úkol internáty pro cikánskou mládež. Na Pardubicku jsou zřízeny zvláštní třídy pro cikánské děti, které mají být přípravou pro přestup do normálních škol. Ale všechna dosud provedená opatření s ohledem na svůj malý rozsah nemohou mít vliv pro celkové zlepšení školní docházky cikánských dětí. Také některé kursy pro dospělé cikány nemohly ovlivnit celkovou nepříznivou situaci.

Pokud jde o pracující cikánský dorost, činí jejich nízká kulturní úroveň a častá negramotnost obtíže při jejich zařazení do státních pracovních úloh.

Ukazuje se, že bez trvalého usídlení cikánů nebude možné dosáhnout rozhodné nápravy v otázce boje proti negramotnosti, neboť ze současného stavu nelze evidenčně podchytit děti školou povinné a přesvědčovat nebo i donucovat rodiče, aby děti posílali do školy.

Také všeobecná lékařská a hygienická péče je se stejných důvodů nedostatečná. Soustavné lékařské prohlídky nemohou být prováděny, což

se projevuje nepříznivě zejména u dětí. V důsledku toho je mezi cikánskými dětmi dosud největší kojenecká úmrtnost. Dosud se vyskytují případy, že cikáni vyhrabávají nakopané mrtviny a pojídají zkažené maso. Na takový případ upozornila též poslankyně Marie Jirásková z Hostinného dopisem z 27.2.1956, který se v příloze připojuje /příloha V/. Další případy jsou hlášeny z Poděbrad a z Tachova.

Dosavadní pokusy národních výborů o trvalé usazení a zaměstnávání cikánského obyvatelstva narážejí na mimořádnou fluktuaci. Cikáni často vědomě nastupují práci na krátkou dobu a přecházejí z místa na místo, při čemž mezi tím dlouhou dobu nepracují a živí se krádežemi a podvody.

Podle dosavadních zkušeností se nejvíce cikánské obyvatelstvo osvědčuje při úkolových pracích při stavbách, výkopech a pod.. Méně se cikáni osvědčují v zemědělství. Státní statky si často stěžují, že cikáni se zavázali k práci v zemědělství na 3 roky, ale po krátkém čase po vyplacení dosm, který jim byl dán k dispozici, zmizeli. Státní statky v Českých Budějovicích odmítají proto vůbec přijímat cikány do pracovního poměru.

Podle názoru ministerstva pracovních sil za špatnou pracovní morálku nesou odpovědnost nejen cikáni, ale i zaměstnavatelé a národní výbory, které o ně řádně nepečují a když je nutně k práci nepotřebují, sami se jich rádi zbavují. I když se mezi cikánským obyvatelstvem vyskytuje řada dobrých i vynikajících pracovníků, početně rozhodující jejich část nemá dobrou pracovní morálku.

S tím souvisejí i otázky jejich ubytování, neboť národní výbory, závody a státní statky dostatečně nepečují o opatření bytů a hlavně nekontrolují jak jsou byty používány. Národní výbory se přitom odvolávají nejen na nedostatek bytových jednotek, ale i na dosavadní špatné zkušenosti, které s fluktujícími cikány jsou, na špatný jejich poměr k bytovému majetku. V českých krajích jsou cikáni ubytováni většinou buď v závodních ubikacích nebo v pod-řadných bytech, často v objektech, které byly předem určeny ke sbourání. S ohledem na jejich nízkou kulturní úroveň nejsou cikáni ve značné míře zvyklí udržovat pořádek a tak v mnoha místech během krátké doby demolovali byty, zejména tím, že vytrhávali podlahy a ukládali trámy k topení. Podle sdělení úřadovny ochrany mládeže v Tachově žije v jednom domě v Boru, který je určen ke sbourání a který nemá ani okna, 32 osob cikánského původu. V domě není ani nejnutnější

289

bytové zařízení. Cikáni žijí bez nábytku, spí na zemi a to muži, ženy i děti pohromadě. Podle tohoto hlášení se 118 přihlášených obyvatel cikánského původu v Beru pracuje jen 13 mužů. Ostatní, zejména cikánské ženy, nepracují a provádí na různých místech trestnou činnost, zejména krádeže a podvody a snaží se na úřadech získat podpory, které, jsou-li jim poskytnuty, nevyužívají ve prospěch svých dětí, ale odevzdávají je mužům na cigarety, alkohol a pod..

Na Slovensku bydlí cikáni většinou v cikánských táborech a chatrčích, spravidla mimo města a osady. Tábory jsou hygienicky naprosto nedostatečně zajištěny, není tam vody, záchodů a pod.. I tam rodiny žijí pohromadě v jediné místnosti, zdraví i nemocní. Často obytná místnost má jen několik čtverečních metrů.

Všechny uvedené závady se ve zvýšené míře vyskytují zejména u cikánů kočovných. I když těchto cikánů je poměrně málo, jejich počet se odhaduje na 5.000 - 10.000 osob, způsobují pracujícím největší obtíže.

Zpravidla se pohybují ve skupinách v počtu 20 až 80 osob. Tito lidé vůbec nepracují a živí se výlučně krádežemi a podvody. Drobné krádeže, na př. slepic a jiné drůbeže vůbec nepovažují za trestnou činnost. Stejně krádeže sena, píce a jiné polní škody, které po cestě působí. V některých případech provozují spravidla bez povolení i živnosti /brusiči, kotláři a pod./. Ve skutečnosti často tím jen zakrývají trestnou činnost, neboť při návštěvách bytů obhlížejí tito "řemeslníci" situaci, aby usnadnili druhé části skupiny krádeže. Ke krádežím využívají zejména děti, které podle trestního zákona nejsou trestně odpovědné a nemohou být soudem stíhány. Dovedou velmi rafinovaně využívat všech vymožeností našeho lidově demokratického zřízení. Tak v době vánočního hospodářství vybírají si rodiny u několika MNV současně potravinové lístky, často na neexistující osoby a děti. Aby se vyhnuli vojenské službě nebo získali důchod, způsobují si cikáni různé sražení na př. i očí, znetvoření prstů na ruce a pod.. Tyto potulné cikánské tlupy pohybují se neustále po celém území republiky.

Pracující lid na venkově i ve městech, který trpí trestnou činností cikánských tlup, energicky se dožaduje u orgánů státní správy o nápravu. Jsou hlášeny i případy, že členové JZD a jiní pracující odmítají jít do zaměstnání v době, kdy jsou hlášeny cikánské tlupy.

Dne 6.11.1955 došlo v obci Malinovo, okres Šamorín, k přímému ozbrojenému přepadu tábora kočovných cikánů civilním obyvatelstvem, které sekyrami rozbilo cikánům obytné vozy a jejich zařízení. K přímým srážkám civilního obyvatelstva s cikány došlo též na jiných místech. Jak vyplývá z četných stížností, kritisují občané velmi nepříznivě liknavost státní správy v otázce volného pohybu cikánských tlup. Některé národní výbory upozorňují, že budou nuceny pod tlakem veřejnosti vydat zákaz o pobytu kočovných cikánů v jejich obvodu, nedojde-li urychleně k celostátnímu řešení cikánské otázky.

Kočovní cikáni používají i starého cikánského způsobu prodeje koní, které různými chemickými a mechanickými prostředky upravují tak, aby se zakryly jejich zjevné vady. V tom směru došlo několik upozornění nejména od osvětové besedy z Brna, která žádá, aby z těchto důvodů a pro jiné týrání zvířat byli koně cikánským tlupám odebrání.

Cikáni zpravidla nejsou ozbrojeni střelnou zbraní. Mají však nože a břitvy, které používají při rvačkách. Zákroky proti kočovným cikánům jsou obtížné, hlavně proto, že proti jednotlivému příslušníku bezpečnosti se shlukne často celá skupina a znemožní provedení zákroku. Národní výbory si pomáhají tím, že potulné cikány sami přesunují do jiných okresů.

Podle poznatků bylo v poslední době 80 % všech krádeží vloupání do bytů provedeno cikány. I když orgány veřejné bezpečnosti se snaží všemožně zlepšovat bezpečnost občanů proti trestné činnosti cikánských tlup, jejich úsilí nemůže na situaci mnoho změnit, protože je jen represivní.

V roce 1952 vydalo tehdejší ministerstvo vnitra směrnice o řešení cikánské otázky, tyto předpisy nebyly však dostatečně zajišťány a prováděny a proto situace se nezlepšila, naopak došlo ke zhoršení.

Sekretariát ÚV KSČ přijal dne 15.9.1954 usnesení na řešení cikánské otázky. Přitom schválil všeobecné zásady dalšího postupu při řešení cikánské otázky.

V těchto schválených zásadách bylo stanoveno, že cikáni, jako rovnoprávní občané ČSR, mají nejen stejná práva, ale i stejné povinnosti. Při jejich převýchově je třeba především je získávat do stálého zaměstnání a zajišťovat jejich trvalé usídlení. Přitom nemají se izolovat od ostatního obyvatelstva. Výchovný vliv je nutno prosazovat především u dětí a mládeže. Je třeba rozhodně zvyšovat jejich

291

kulturní úroveň, hygienická opatření a likvidovat negramotnost.

V řadách strany je nutno věnovat více pozornosti správnému objasňování cikánské otázky. Výpis ze zprávy předloženésekretariátu ÚV KSČ v září 1954 je v příloze IV.

Toto usnesení nebylo zajištěno a plněno.

K vyřešení této otázky je třeba úzké, organisované a koordinované činnosti všech orgánů státní správy a strany.

Není přesných zpráv, jak je cikánská otázka řešena v sousedních lidově demokratických republikách. Ví se jen, že tam je ostřejší režim a cikáni se snaží v důsledku toho dostat do ČSR.

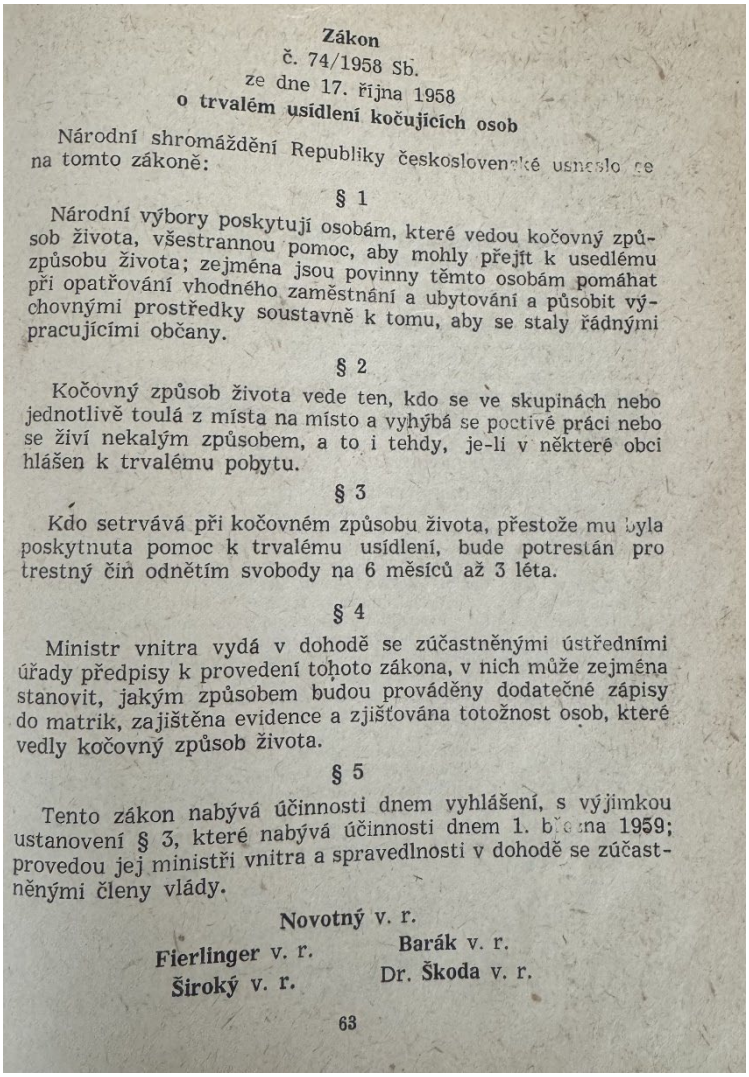
Jelikož problémy cikánského obyvatelstva nelze řešit z jednoho ministerstva a je třeba koordinované součinnosti všech příslušných ústředních úřadů pod vedením zástupce úřadu předsednictva vlády, kterí by praktický uskutečňovala opatření k vyřešení cikánské otázky v ČSR. S ohledem na to, že většina cikánů žije na Slovensku, je třeba vytvořit obdobnou komisi též u Sboru pověřenců a případně též u jednotlivých krajských národních výborů, kde to bude situace mezi cikány vyžadovat. Předpokládá se, že nejhlavnějším úkolem, který bude třeba v této souvislosti vyřešit, bude otázka postupného likvidování kočovného způsobu života cikánů, který je v našich poměrech zcela mimořádným jevem a způsobuje našemu pracujícímu lidu největší obtíže.

K doplnění této zprávy se připojuje opis zásad uvedených ve zprávě, projednávané sekretariátem ÚV KSČ dne 15.9.1954 /příloha IV./, opis dopisu poslankyně Jirásekové z Hustiného /příloha V./ a výpis z diskusního příspěvku poslance Mikvého a Vajnar, přednesného při projednávání rozpočtu ministerstva vnitra v Národním shromáždění /příloha VI/.

Předložené návrhy a materiály byly projednány s ministry pracovních sil, zdravotnictví, místního hospodářství a spravedlnosti, s býv.ministry kultury a školství, s generálním prokurátorem a s I.tajemníkem ÚV KSS s.Bacílkem. Všichni dotázaní soudruzi ministři vyslovili s předloženými návrhy v zásadě souhlas. Pouze ministři pracovních sil a místního hospodářství doporučili, aby odpovědnost za řešení cikánské otázky nebyla přenášena na komisi, jejíhož vytvoření je navrhováno v bodě II., odst.1 písm.a/ návrhu usnesení a aby řešení cikánské otázky bylo svěřeno určitému resortu, případně příslušným resortním ministrům. I.tajemník ÚV KSS s.Bacílek ve svém vyjádření

uvedl, že předkládaná zpráva rozebírá jen trestnou činnost cikánů a jejich špatné vlastnosti a nehodnotí kladné výsledky, kterých bylo ve výchově cikánů dosaženo po roce 1945. Návrh byl zaslán rovněž předsedovi vlády s.Viliamu Širokému, který se k němu dosud nevyjádřil.

PRÍLOHA 3

Zákon
č. 74/1958 Sb.
ze dne 17. října 1958
o trvalém usídlení kočujících osob

Národní shromáždění Republiky československé usneslo se na tomto zákoně:

§ 1

Národní výbory poskytují osobám, které vedou kočovný způsob života, všestrannou pomoc, aby mohly přejít k usedlému způsobu života; zejména jsou povinny těmto osobám pomáhat při opatřování vhodného zaměstnání a ubytování a působit výchovnými prostředky soustavně k tomu, aby se staly řádnými pracujícími občany.

§ 2

Kočovný způsob života vede ten, kdo se ve skupinách nebo jednotlivě toulá z místa na místo a vyhýbá se poctivé práci nebo se živí nekalým způsobem, a to i tehdy, je-li v některé obci hlášen k trvalému pobytu.

§ 3

Kdo setrvává při kočovném způsobu života, přestože mu byla poskytnuta pomoc k trvalému usídlení, bude potrestán pro trestný čin odnětím svobody na 6 měsíců až 3 léta.

§ 4

Ministr vnitra vydá v dohodě se zúčastněnými ústředními úřady předpisy k provedení tohoto zákona, v nich může zejména stanovit, jakým způsobem budou prováděny dodatečné zápisy do matrik, zajištěna evidence a zjišťována totožnost osob, které vedly kočovný způsob života.

§ 5

Tento zákon nabývá účinnosti dnem vyhlášení, s výjimkou ustanovení § 3, které nabývá účinnosti dnem 1. března 1959; provedou jej ministři vnitra a spravedlnosti v dohodě se zúčastněnými členy vlády.

Novotný v. r.

Fierlinger v. r. **Barák** v. r.
Široký v. r. Dr. **Škoda** v. r.

63

PRÍSTUP VLÁDNYCH POLITÍK K RIEŠENIU SOCIÁLNO-PATOLOGICKÝCH JAVOV RÓMOV V OBDOBÍ SOCIALIZMU

Autori: prof. PhDr. René Lužica, ArtD.
doc. PhDr. Ivan Rác, PhD.

Recenzenti: prof. PhDr. Michal Kozubík, PhD., PhD.,
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
prof. PhDr. Michal Oláh, PhD.,
Paneurópska vysoká škola v Bratislave

Vydavateľ: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Prvé elektronické vydanie, 2026
https://www.ucm.sk/sk/backend/publikacie/pristup-vladnych-politik-k-rieseniu-socialno-patologickych-javov-romov-obdobi-socializmu.html
Počet strán: 122

ISBN 978-80-572-0628-6
https://doi.org/10.34135/2026ucm4